

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nuška Drašček

mentor: red. prof. dr. Janko Prunk
somentor: pred. Marko Kosin

**SLOVENSKA ZAHODNA MEJA PO
DRUGI SVETOVNI VOJNI**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2005

ZAHVALE

Najprej naj se zahvalim mentorju, red. prof. dr. Janku Prunku, za usmerjanje in pomoč pri izdelavi diplomskega dela. Ravno tako se za koristne nasvete in vzpodbujanje sivih celic zahvaljujem somentorju, pred. Marku Kosinu.

Moji družini, ki me je pridno vzpodbujala oziroma 'priganjala' k delu, ravno tako hvala.

Hvala moji najboljši prijateljici, Ani, ki mi je pomagala tehnično pregledati nalogo.

In na koncu, najlepša hvala mojemu fantu, Tomažu, ki ne le, da me je prenašal v času najhujšega tipkalnega sindroma, ampak mi je tudi pomagal pri končni obliki diplomske naloge.

KAZALO:

SEZNAM KRATIC

1. UVOD.....	2
2. METODOLOGIJA	4
2.1. HIPOTEZE	4
2.2. OPREDELITEV OSNOVNIH POJMOV	5
3. TEORETIČNA PODLAGA	9
4. ANALIZA	15
4.1. PARIŠKA MIROVNA POGODBA.....	15
4.2. LONDONSKI SPORAZUM	32
4.3. OSIMSKI SPORAZUMI.....	43
5. ZAKLJUČKI	56
6. LITERATURA	63
6.1. SEKUNDARNI VIRI	63
6.2. PRIMARNI VIRI	66

SEZNAM KRATIC

BATNA – Best Alternative to a Negotiated Agreement (najboljša alternativa dogovoru)

DFJ – Demokratična federativna Jugoslavija

D SHS – država Slovencev, Hrvatov in Srbov

EU – Evropska unija

FLRJ – Federativna ljudska republika Jugoslavija

GS OZN – Generalna skupščina OZN

K SHS – Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev

MOS – Memorandum o soglasju

NOV – Narodno osvobodilna vojska

OF – Osvobodilna fronta

OS – Osimski sporazumi

OZN – Organizacija združenih narodov

PMP – Pariška mirovna pogodba

SFRJ – Socialistična federativna republika Jugoslavija

STO – Svobodno tržaško ozemlje

SZ – Sovjetska zveza

UL OZN – Ustanovna listina OZN

VB – Velika Britanija

VS OZN – Varnostni svet OZN

ZDA – Združene države Amerike

ZVU – Zavezniška vojaška uprava

1. UVOD

Svetovna politika je od leta 1945 doživela številne spremembe. Dekolonizacija je povečala število državnih akterjev v mednarodnih odnosih, hkrati pa so se povečali obseg, število in vpliv nedežavnih subjektov na mednarodno politiko in civilno družbo. Obdobje po drugi svetovni vojni, začeni s hladno vojno in naprej, predstavlja prelomnico v načinu meddržavne komunikacije, ki tako poteka preko več kanalov in – načeloma – po več pravilih, ki jih določa mednarodnopravni sistem; slednji se manifestira preko različnih mednarodnih vladnih organizacij, najbolj opazno in široko seveda preko OZN. Manipulativni prostor, ki se je v takem poteku dogodkov odprl, je najbolje izkoristil ‘zmagovalec’ druge Velike vojne – ZDA, ki so si predvsem z ekonomsko premočjo nad upehano Evropo postopoma pridobile status hegemonov, ki ideološko (in finančno) vzdržuje sistem toliko časa, dokler le-ta služi njegovim interesom.

Hladna vojna je približno 45 let diktirala svetovno politiko. Bila je izjemno drag in destruktiven konflikt, čeprav je zahtevala relativno malo življenj. Boj za prevlado se je odvijal med bolj v teoriji enakima antagonistoma, ki sta svet razdelila po ideološki plati, svoje ‘ozemlje’ pa zaščitila z nuklearnim orožjem, ki je to vojno v teoriji in nekajkrat skorajda v realnosti naredilo za najnevarnejšo. OZN (kakor tudi vse ostale mednarodne organizacije kakršnega koli značaja) se je znašla v podrejenem položaju, saj se niti države podpisnice niso držale načel UL OZN, poleg tega pa je edino operativno telo organizacije, VS, v šahu držal veto stalnih članic, tako da je glavni cilj organizacije – reševanje sporov – ostal neizpolnjen vrsto let, kljub resoluciji ‘*Uniting for peace*’ (Združeni za mir), sprejeti leta 1950 v GS OZN, ki je formalno omogočila nastanek poglavja VI in pol UL OZN (Calvocoressi, 2001: XIV - XVI).

Usoda slovenske, takrat še jugoslovanske, zahodne meje je bila tako hitro določena vnaprej, saj je bila bore malo odvisna od vojaškega izida spopadov, še manj pa od naporov naše diplomacije. Mejo so velesile začele risati že med 1. svetovno vojno s podpisom Londonskega pakta. Po drugi svetovni vojni so razlike med izrisujočima se blokoma še naložile na tehtnico, tako da je celotna situacija, sploh neposredno po končanih spopadih, izgledala precej podobna razdeljevanju Evrope po Dunajskem kongresu. Zahodni blok v sestavi ZDA, VB in Francija je podprl italijanske ozemeljske zahteve, SZ pa jugoslovanske, vendar ne dovolj dosledno. Na jugoslovansko nesrečo je bila ta točka dnevnega reda premalo pomembna, da bi se velesile

dolgo in po bolj pravičnih standardih ukvarjale z njo, po drugi strani pa preveč pomembna, da bi se jo pustilo vnemar in v odločitev direktno vpletenim strankam.

Naslednja faza reševanja mejne črte se je odvila v Jugoslaviji¹ ne kaj bolj prijaznem ozračju, saj je bila italijanska politika kljub politiki '*rapprochement*' (približevanje) Eisenhowerja in Hruščeva še vedno odločena dobiti čim več zaledja Trsta pod svoje okrilje, čeprav je podpora zaveznikov njenim zahtevam začela popuščati. Hladna vojna se je s Kubansko krizo še enkrat obrnila v hladnejše vode, prvo resnejšo otoplitev pa predstavlja Konferenca o varnosti in sodelovanju v Evropi. Ravno v tem času se je pisala tudi sklepna faza jugoslovansko-italijanske razmejitve, ki je preko bilateralnih pogajanj učvrstila mejo, ta pa še danes buri duhove predvsem zaradi načina, kako je bila v samem začetku nastavljena in dosežena.

Ko sem se odločala za temo diplomskega dela, sem vedela le to, da ga želim delati iz 'domače' zgodovine in na tematiko, ki mi bo omogočila vpogled v diplomatske mahinacije, spletke in zakulisje svetovnega Monopolija. Po posvetu z mentorjem sem se odločila obravnavati našo zahodno mejo, o kateri sem imela nekaj splošnega znanja. Po osnovnem posvetu z literaturo so me začeli zanimati predvsem vzroki, da se primorskim Slovencem odtenek barve na obrazu spremeni za nekaj globinskih stopenj takoj, ko se jim omeni slovenska zahodna meja. Kje so temelji še danes porajajočih se iredentističnih izpadov naših sosedov? Nekje v pogajalskem procesu je moralo iti nekaj hudo narobe in odločila sem se, da svojo pozornost usmerim v tri glavne faze razvoja meje in v njihov potek. Proučiti želim, kako so predvsem zunanje okoliščine, torej interesi zaveznikov in pa potek hladne vojne ter interesi neposredno vpletenih strank vplivale na razmejitveno črto med Slovenijo in Italijo. Nalogo začnem z opisom metodologije, predstavitvijo hipotez in pa definicijo temeljnih

¹Z izrazom 'Jugoslavija' označujem v diplomskem delu:

-kraljevino Jugoslavijo (od konca 1. svetovne do konca 2. svetovne vojne)

-DFJ, kar označuje državno tvorbo, ki je nastala 7. 3. 1945 (Enciklopedija Slovenije, zvezek 2: 224)

-FLRJ, v katero se DFJ preimenuje 29. 11. 1945 (Enciklopedija Slovenije, zvezek 3: 94)

-SFRJ, ki pa je nadomestila FLRJ z ustavo leta 1963. (Enciklopedija Slovenije, zvezek 12: 102).

Za tako poenotenje izraza sem se odločila, da ne bi prišlo do zmede zaradi različnih kratic, pa tudi zato, ker je pozornost moje naloge usmerjena v urejanje mejnega vprašanja med dvema državama, za kar pa ločevanje med različnimi državnimi ureditvami *de facto* istega mednarodnega subjekta ni bistvenega pomena.

pojmov. Nadaljujem s teoretičnimi izhodišči, nato se posvetim vsebinski razčlenitvi vseh treh faz, končam pa z analizo poteka in relevantnostjo ugotovitev za moje hipoteze.

2. METODOLOGIJA

Vse tri razvojne faze zahodne meje bom osvetlila z zgodovinskega in diplomatskega stališča, hkrati pa bom v analizo vpletla še prvine tehnike pogajanj, saj želim proučiti, kaj, kako in če sploh bi lahko jugoslovanska diplomacija še dosegla. V namen preučevanja teme diplomskega dela bom izvršila primarno in sekundarno analizo virov, ki sta za primerjalno zgodovinsko metodo najpogostejši obliki analiziranja redosleda dogodkov. Sicer ima izbrana metoda to slabost, da je lahko podvržena zgolj opisovanju razlik ali podobnosti med pojavi, ki jih preučujemo, vendar menim, da bom s povezovanjem diplomatskega, zgodovinskega in pogajalskega vidika to preseгла. Na ta način želim doseči celovito razumevanje dogodkov, ki so zaznamovali zgodovino slovenske države.

2.1. HIPOTEZE

Oblikovala sem tri hipoteze, ki jih bom preverjala v analitičnem delu naloge.

- 1. Rezultati vseh treh faz oblikovanja slovenske zahodne meje (Pariška mirovna konferenca, MOS in OS) so bili v največji meri odvisni od razmer v mednarodnem okolju.*

Noben pogajalski proces se ne more odvijati v sterilnem, eksperimentalnem okolju. Vprašanje razmejitve med Jugoslavijo in Italijo pa je bilo poleg tega še precej izpostavljeno ne le jugoslovanski in italijanski javnosti, temveč tudi mednarodnemu okolju, ki je preko odnosov med poglavitnimi akterji usmerjal politične interese in odločitve najmočnejših držav.

- 2. Podpis PMP ni prinesel dokončne rešitve, ker se je premalo upoštevalo interese in stališča Jugoslavije.*

Mirovno konferenco, ki je potekala po drugi svetovni vojni, lahko obravnavamo kot katerokoli drugo mirovno konferenco - za te pa je značilno, da so nujno podvržene interpretacijam in vplivu zmagovalcev vojne. Jugoslavija, ki je praktično šele s koncem

svetovnega spopada izšla kot suverena država, nikakor ni imela dovolj moči, da bi resneje vplivala na izid konference; rezultati, pri doseganju katerih ne sodelujejo vse vpletene stranke, pa niso še nikoli imeli dolge dobe trajanja, saj se načeloma realizirajo ob premalo natančnemu poznavanju dejstev.

3. *OS so zaradi bilateralne narave pogajalskega procesa še najbolj konstruktivna faza določanja meje, vendar je njihov doprinos k pravični ureditvi meje vprašljiv zaradi prvih dveh faz.*

S podpisom MOS so se velesile odločile rešitev mejnega problema prepustiti neposredno prizadetima strankama. OS so tako načeloma vzor reševanja problemov na lokalni ravni (glede na svetovno javnost, seveda), vendar pa so bili v določanju meje opredeljeni s prvima dvema fazama, ki pa sta potekali pod čisto drugačnimi okoliščinami.

2.2. OPREDELITEV OSNOVNIH POJMOV

Kot osnovne pojme predstavljam tiste, ki so za razumevanje moje naloge ključnega pomena in jih največkrat uporabljam.

1. Zunanja politika²

»Zunanja politika je proces in sistem akcij, ki jih kaka v državi organizirana družba izvaja v mednarodnem okolju z namenom vplivati nanj skladno s cilji in interesi njenih političnih dejavnikov, delujočih v njenem imenu« (Benko, 1997: 227). Hkrati mora akcije in reakcije iz mednarodnega okolja absorbirati v notranje politični spekter delovanja, kjer se potem zopet oblikujejo nadaljnja navodila. Njen subjekt je družba znotraj države, objekt pa mednarodno okolje (Benko, 1997: 221 – 222).

Sredstva, preko katerih zunanja politika doseže svoje cilje, so v grobem diplomatska sredstva, ekonomska sredstva in sredstva prisiljevanja, ki so lahko vojaškega ali nevojaškega značaja (Benko, 1997: 255 – 275)

² Za opredelitev zunanje politike sem vzela najbolj splošno definicijo, ker je v nalogi podrobneje ne problematiziram, je pa njena vsaj groba definicija potrebna za razumevanje ravnanja jugoslovanske in italijanske vlade na pogajanjih.

2. Diplomacija

Obstaja več definicij diplomacije, lahko pa izluščim nekaj bistvenih premis:

»/diplomacija /je/ institucija države, ki ji je na formalni ravni poverjena naloga vzdrževati stike z drugimi subjekti v mednarodni skupnosti in s temi stiki uresničevati svoje interese /.../« (Benko, 1997: 256). Naloge diplomacije in diplomatov so v grobem trojne – predstavljanje, pogajanja in opazovanje. (Benko, 1997: 258)

3. Meje republike Slovenije

To so državne meje, določene ob razglasitvi ustavnega akta o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije 25. 6. 1991. Gre za mednarodno priznane državne meje dotedanje Jugoslavije z Republiko Avstrijo, Republiko Italijo in Republiko Madžarsko v tistem delu, v katerem te države mejijo na Republiko Slovenijo, ter meja med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško, kakršna je bila v okviru Jugoslavije. (Enciklopedija Slovenije, zvezek 7: 56 - 57)

Republika Slovenija ima 1207 kilometrov meja, od tega je 828 km suhozemne, 350 km rečne in 29 km morske meje. (Enciklopedija Slovenije, zvezek 7: 56 - 57)

4. Zahodna meja

Slovensko-italijanska državna meja je bila določena s pogodbo v Parizu leta 1947, z izjemo dela meje, ki je ločeval Jugoslavijo in Italijo (STO). Po podpisu Londonskega MOS leta 1954 je demarkacijska črta med conama A in B postala razmejitvena črta med Jugoslavijo in Italijo (z manjšimi popravki kopne meje v korist Jugoslavije). Svojo končno obliko je meja z Republiko Italijo dobila leta 1975 s podpisom OS, ko se je dokončno določila še morska meja. (Enciklopedija Slovenije, zvezek 7: 56 - 57)

5. Mirovna konferenca

Gre za uradno srečanje predstavnikov držav, namenjeno vzpostavitvi stanja miru med vojskujočima se stranema. Namen mirovne konference je lahko tudi vzpostavljanje miru v primerih, ko ne gre za prenehanje po mednarodnem pravu opredeljene vojne (primer: mirovna konferenca o (primer: mirovna konferenca o Jugoslaviji v Haagu septembra leta 1991) ali utrjevanje miru v smislu širitve in natančnejše opredelitve pravil mednarodnega prava (primer: haaški mirovni konferenci v letih 1899 in 1907). (Enciklopedija Slovenije, zvezek 7: 155)

Mirovne konference so lahko dvo- ali večstranske; pomembnejše večstranske so t. i. kongresi: vestfalski kongres (1648), dunajski kongres (1814 – 15), versajski kongres ali pariška mirovna konferenca (1919 – 20), pariška mirovna konferenca leta 1946. (Enciklopedija Slovenije, zvezek 7: 155)

6. Pariška mirovna konferenca

Na Potsdamskemu sestanku zaveznikov (17. 7. 1945 – 2. 8. 1945) se je sklenilo, da naj Svet zunanjih ministrov ZDA, VB, Francije, SZ in Kitajske pripravi mirovno konferenco; ker pa so se odnosi med zavezniki že začeli krhati, je bil Svet neuspešen, saj ni uspel pripraviti niti besedila mirovne pogodbe. (Enciklopedija Slovenije, zvezek 8: 242 - 43)

Pariška mirovna konferenca je potekala od 19. 7. 1946 do 15. 10. 1946, njeni udeleženci (21 držav) pa so si prizadevali celoviteje in za daljši čas razrešiti vprašanja vojne in miru med državami. (Enciklopedija Slovenije, zvezek 8: 242 - 43)

7. PMP

Ta pogodba je mednarodni mirovni sporazum enaindvajsetih držav protifašistične koalicije z Italijo, sklenjen 10. 2. 1947 v Parizu po pariški državni konferenci. Veljati je začela po končanih ratifikacijah 15. 9. 1947. V ozemeljskih določbah (I. del PMP) opredeljuje mejo med Italijo in Jugoslavijo ter Jugoslavijo oziroma Italijo in STO, v političnih določbah (II. del PMP) pa opredeljuje splošna pravila bodočega ravnanja italijanskih oblasti. Za Jugoslavijo sta pomembna še VII. del (predvsem 79. člen) in pa Dodatek XIV, ki obravnava gospodarske in finančne določbe v zvezi s cediranimi ozemlji. (Treaty of Peace with Italy (Mirovna pogodba z Italijo))

PMP v 21. členu določa ustavo STO, nad katerim preneha italijanska suverenost. Začasna razmejitev STO je temeljila na Morganovi črti. Določeno je bilo tudi najvišje dovoljeno število vojakov na ozemlju STO (15. 000 – po 5. 000 jugoslovanska, ameriška in britanska vojska). (Enciklopedija Slovenije, zvezek 7: 155; Sluga, 1998: 178)

8. STO

Prva ideja o rešitvi razmejitvenega vprašanja z ustanovitvijo mednarodnega ozemlja se je pojavila na zasedanju Sveta zunanjih ministrov septembra leta 1945 v Londonu (ponovijo jo francoski delegati v Parizu leta 1946). (Enciklopedija Slovenije, zvezek 12: 413 – 14)

Svet zunanjih ministrov je 2. 7. 1946 sprejel kompromisni francoski predlog obenem s predlagano črto razmejitve med Italijo in Jugoslavijo; slednja je dobila ozemlja vzhodno od črte, zahodni del pa se je razdelil na dva dela: severnega je dobila Italija, južni pa je postal STO, kjer je red in varnost jamčil VS OZN. (Enciklopedija Slovenije, zvezek 12: 413 – 149)

9. Morganova črta

Črta, imenovana po generalu Williamu Morganu, je delila cono A (ki je bila pod ZVU) in cono B (pod jugoslovansko vojaško upravo) STO. Določena je bila s podpisom Beograjskega sporazuma 9. 6. 1945 in Devinskega sporazuma 20. 6. 1945 (Priloga B: Morganova črta). (Enciklopedija Slovenije, zvezek 7: 218)

10. MOS

V tem primeru je govora o drugem londonskem sporazumu (prvega podpišejo zavezniki in Italija tajno leta 1915 in je tudi vzrok vseh kasnejših ozemeljskih teženj Italije – op. N. D.).

Po naraščajoči tržaški krizi (po podpisu PMP), ki je dosegla vrh 8. 10. 1953, ko so zahodne sile javno razglasile, da dajejo cono A STO Italiji, jih je reakcija jugoslovanskega vodstva (Titove izjave o tem, da bo Jugoslavija uresničitev tristranske izjave obravnavala kot napad na Jugoslavijo in bo temu primerno odgovorila) prepričala, da je edina možna rešitev v pogajanjih. Ta se zaključijo 5. 10. 1954 v Londonu s podpisom MOS, katerega podpisniki so vlade Jugoslavije, Italije, ZDA in VB. Zavezniki po tem aktu izjavijo, da ne bodo podprli nobene ozemeljske zahteve več; tako je rešitev mejnega vprašanja prepuščena bilateralnim odnosom. (Enciklopedija Slovenije, zvezek 6: 322 – 23)

11. OS

Gre za skupek mednarodnih pravnih aktov, katerih delovni naslov, ki se je obdržal, je bil OS. Podpisani so bili med vladama Italije in Jugoslavije dne 10. 11. 1975 in naj bi dokončno uredili mejno vprašanje. (Enciklopedija Slovenije, zvezek 8: 187 – 88)

Mednarodna javnost jih je ocenila kot prvo neposredno izpolnjevanje načel helsinške deklaracije o varnosti in sodelovanju v Evropi. Veljavni so postali leta 1977 z izmenjavo ratifikacijskih listin v Beogradu. (Enciklopedija Slovenije, zvezek 8: 187 – 88)

12. Iredentizem

Gre za politično gibanje za priključitev ozemlja z narodno manjšino k matični državi. (SSKJ, 1994: 311) Društvo Italia irredenta (odtod ime) je nastalo kot nacionalistično gibanje leta 1877. Njegov cilj je bila 'Velika Italija', ki bi zajemala tako dele Francije (Korzika) kot dele takratne Avstro-Ogrske monarhije, in to med drugim tudi območja Julijske krajine, Trsta in Istre. Gibanje, ki je imelo privrženca tudi med italijanskim prebivalstvom izven matične države, je postalo močno že pred 1. svetovno vojno. (Škorjanec, 2000: 12)

3. **TEORETIČNA PODLAGA**

V tem poglavju naloge se bom lotila pregleda različnih teorij mednarodnih odnosov in razlage faz pogajanj s stališča tehnike pogajanj; omejila se bom na opise glavnih teorij in filozofskih pristopov k preučevanju svetovne politike. To mi bo omogočilo lažje razumevanje zunanjih okoliščin ideoloških spopadov po drugi svetovni vojni, ki so definirali tudi slovensko zahodno mejo. Tehnika pogajanj pa v tem oziru pomeni bolj individualiziran pristop, ker mi omogoči, da razčlenim pogajanja sama v smislu njihove uspešnosti/neuspešnosti.

V splošnem se v teoriji srečamo s tremi različnimi načini gledanja na svetovno politiko – realistični, transnacionalistični (sodobni naslednik idealizma) in radikalni. Pristopi k preučevanju mednarodnih odnosov so v grobem prav tako trije – diplomatsko-zgodovinski (preučevanje dejanskega ravnanja držav), ki se veže na realistično argumentacijo, mednarodnopravni (v smislu preučevanja obstoječih norm in etike v politiki), ki ga povezujemo z idealizmom, oblikoval pa se je še tretji pristop, ki je aktualen postal nekje z začetkom hladne vojne. Gre za behavioristični pristop, kjer v prej opisane teorije vdirajo prvine analitičnega preučevanja in načini merjenja pojavov iz nekaterih družbenih ved (na primer antropologije, ekonomije, itd.). (Russet in Starr, 1996: 91 – 95)

Politični realizem trdi, da se je v praksi neizpodbitno pokazalo, da je konflikt neizbežen v odnosih med posamezniki in državami oziroma je to nekakšno naravno stanje. Tako nas

potreba, ne izbira, sili v stanje konstantne pripravljenosti. Moč in varnost sta glavni kategoriji za realiste. Poskusi sodelovanja pomenijo večjo ranljivost države, saj lahko podleže zunanjim vplivom. Mednarodni sistem, v katerem je država glavni in najpomembnejši akter, je anarhičen, kar pa ne pomeni, da ni nekega univerzalnega reda; gre bolj za to, da ni univerzalne avtoritete, ki bi red vzdrževala. To vlogo prevzame delikatna zadeva, imenovana ravnotežje moči, kjer je moč ene države omejena z močjo druge, v zraku pa konstantno visi grožnja vojaškega spopada. Vsaka država skrbi le za svoje interese. (Boucher, 1998: 13)

Jasno je, da so se v modernem svetu razvile različne oblike sodelovanja med državami v namen doseganja skupnih ciljev in koristi (na primer različni bilateralni dogovori, carinske unije, pogodbe o prijateljstvu in sodelovanju, ipd.). Vzrokov takega sodelovanja realizem ne zna dobro razložiti, saj kooperacije ne obravnava kot osnovno stanje med državami. Najpogostejša oblika kooperacije, ki si jo države izberejo, je mednarodna organizacija. Vendar pa je treba poudariti, da se večina držav v organizacijo ne včlani, ker bi v tej obliki videla zadovoljitev vseh svojih interesov, ali ker bi ta tvorba resnično skrbela za dobrobit vseh njenih članov; gre bolj za nujnost včlanitve, še posebej, če hoče država biti bolj ali manj aktivno vključena v mednarodne zadeve in če nima drugih primerjalnih prednosti do mere, ki bi ji omogočile, da bi ostala zunaj povezave in hkrati ohranjala z njo tesne stike. Dejstvo je – vsaj po realističnih predpostavkah – da vsaka taka organizacija neizbežno vodi v neenakosti med državami članicami, še posebej, ko se ena od njih dovolj okrepi, da prevzame vlogo hegemon. V interesu take države pa je, da vzdržuje *status quo*, dokler ji le-ta koristi; do takrat bo podpirala sistem, potem pa se odločila za soliranje. Tipičen primer tega so ZDA v odnosu do OZN in celotnega sistema mednarodnega prava, ki se vzpostavljalo od leta 1945 naprej – ko niso dobile dovolj podpore za napad na Irak, ki je bil po mednarodnih pravilih neutemeljen ali pa v najslabšem primeru prenačrtan, so se enostavno odločile napasti in pri tem kot izgovor uporabiti pojem, ki ga moderno mednarodno pravo sploh ne priznava – preventivna vojna.

Idealistična (kasneje transacionalistična) misel počiva na drugačnih predpostavkah kot realistična. Eden od akterjev v mednarodnem sistemu še vedno ostane država, vendar pa se pojavijo še drugi, ki niso nič manj, v nekaterih primerih pa celo bolj, pomembni od nje. V sistem tako kot protagonisti vstopajo posamezniki, multinacionalne korporacije in, najpomembneje, mednarodne organizacije. Idealisti sicer ne zanikajo konfliktne narave mednarodnih odnosov, vendar pa ne sprejemajo trditve, da je to naravno stanje; ravno

obratno, v interesu držav in drugih akterjev je sodelovanje za doseganje ciljev. Etika, in ne interes, naj bi bilo vodilo mednarodne politike. (Boucher, 1998: 17)

Za idealiste torej obstaja neka vrhovna sila, ki vzdržuje red; ta sila naj bi bilo mednarodno pravo, načela, ki so bodisi zapisana bodisi so se razvijala preko prakse držav. Vzdrževalec takega sistema pa je OZN, oziroma neka organizacija z dovolj širokim članstvom, da zajame praktično vse države. Država ni več absolutno suverena, ampak je na določenih področjih podvržena kritiki ostalih članic in nekim zunanjim pravilom, ki jih morajo vsi spoštovati – samo na tak način je možna pravičnost odnosov med državami in vzajemno dobrobitno sodelovanje. Problem seveda nastane, ko postane jasno, da takega sodelovanja v praksi ni, in da so v tej igri nujno šibkejši člani in taki, ki izgubljajo.

Mednarodne organizacije torej imajo dobro zasnovo, a slabšo izpeljavo v praksi, sploh če so univerzalnega značaja. Ideja o sodelovanju v izogib konfliktom se ne bo izvršila toliko časa, dokler bodo obstajali nacionalni interesi, zaradi katerih države trmasto branijo svoj prav. Na oblikovanje interesa pa vplivajo tako zelo različni dejavniki (poslovne in politične elite, administrativne elite in interes ljudstva), da je vsem praktično nemogoče zadovoljiti. (Anderson, 1996: 3 – 5).

Zakaj se torej države sploh odločijo za vključitev v določeno organizacijo? Nalogo, da jih prepričajo v sodelovanje, imajo ustanovni člani te organizacije. Prikazati morajo, da države več izgubijo z ne-vključitvijo, kot pa če se pridružijo (Gruber, 2000: 556). Glavna kategorija, ki je pri tem odločilnega pomena, je moč. Ne le moč, ki jo imajo člani organizacije nad ne-člani, temveč tudi obljuba pridobitve moči, pridobitev soodločanja ob včlanitvi. Dejansko se je v praksi pokazalo, da je bolje biti v neki organizaciji, kot pa ostati zunaj nje in biti izpuščen iz odločevalnega procesa, ne glede na to, koliko je okrnjen vpliv posameznega člana. Jasno pa je, da se s tem pod vprašaj postavi ena glavnih predpostavk liberalizma, ki meri na dobrovoljnost držav in etično vodilo v politiki med državami, saj je očitno, da države še vedno v prvi vrsti vodi interes, pa naj bo politične, ekonomske ali kakšne druge narave.

Za lažjo ponazoritev razlik med obema argumentacijama, ki sem ju bolj izpostavila, predstavljam spodnjo tabelo:

	Realizem	Idealizem
Akterji	Države	Države, vendar ne najpomembnejše; vključujejo se še posamezniki, pomembno vlogo pa prevzamejo mednarodne organizacije
Glavno vodilo	Nacionalni interes, moč je glavna kategorija	Etika, 'večni mir'
Mednarodni sistem	Anarhičen, kar ne pomeni brez reda	Obstaja vrhovna avtoriteta, ki ureja mednarodni sistem in nadzira spoštovanje norm in pravil
Odnosi med akterji v mednarodnem sistemu	Konfliktni	Sodelovanje
Odnos do mednarodnih organizacij	Nepomembne; če pa že, odvisne od volje hegemonov	Najpomembnejši forum za zagotavljanje reda; preko organizacije se vrši temeljno načelo sodelovanja za skupno dobro

Obe tradiciji se preučevanja mednarodnih odnosov lotevata na svoj način; realisti se osredotočajo na dejansko ravnanje držav, idealisti pa na to, kako naj bi izgledalo obnašanje držav, torej na normirana pravila. Zato o prvem pravimo, da gre za diplomatsko-zgodovinski pristop, za drugega pa, da gre za mednarodnopravni aspekt mednarodnih odnosov. Z začetkom hladne vojne in s spremembami v sami naravi mednarodnih odnosov pa se pojavi še tretji način preučevanja mednarodnega delovanja, to je behavioristični pristop. (Russett in Starr, 1996: 91 – 95). Zagovorniki behaviorizma so se usmerili v kritiko podobe sveta, ki jo proizvaja realizem in v njegovo nezmožnost razložiti mednarodna gibanja. Z začetkom hladne vojne se odnosi med državami ne definirajo več zgolj na področju varnosti, ampak se v mednarodnih odnosih pojavi cel kup dodatnih vprašanj, ki zahtevajo odgovor. Zato se v znanost vključujejo strokovnjaki, ki nudijo širši razpon znanja in boljše razumevanje kompleksnosti mednarodnih odnosov. Tako se prej bolj opisnima pristopoma pridruži še bolj analitični, ki se poslužuje instrumentov različnih ved, od antropologije, sociologije, ekonomije, tudi matematike. (Benko, 2000: 74 – 77)

Kot je bil realizem odgovor na nezmožnost idealizma nadzorovati nacistično Nemčijo (kar naj bi se izvrševalo preko Društva narodov), je bil transnacionalizem odgovor na pretirano poudarjanje politike moči. Razvila pa se je še tretja filozofska tradicija, radikalizem, ki pogosto izhaja iz idej marksizma. V osnovi je blizu realizmu, saj ravno tako obravnava konfliktnost odnosov med ljudmi in njihovo težnjo po vladanju drugim. Ravno tako osrednjo vlogo zavzame država, ki pa ni enovit delovalec, ampak se znotraj nje za prevlado borijo različni družbeni razredi. Namesto anarhije obravnavajo radikalisti hierarhijo družbenih razredov, ki se povezujejo tudi preko meja in tvorijo širše tvorbe od držav, pa vseeno manjše od svetovne vlade (kar pa ne pomeni, da slednje ne skušajo vzpostaviti). Mednarodne organizacije so le še en odraz premoči močnejših nad šibkimi (Russet in Starr, 1996: 93 – 95). Ker se bom v diplomskem delu več srečevala s prvima dvema pristopoma, naj bo ta zgoščen opis dovolj za osnovno idejo.

Ob spremljanju posameznih faz reševanja mejnega vprašanja si bom pogajanja pogledala tudi iz stališča tehnike pogajanj, predvsem s ciljem identificirati interese vseh vpletenih strank, kako so bili zadovoljeni, na kakšen način in ali bi bil lahko izid pogajanj še boljši. V ta namen bom identificirala glavne probleme, ki jih srečamo na pogajanjih, in kako jih preseči. Sodelovanje naj bi bilo predpogoj za uspeh, pa naj bo to na individualni ali pa državni, mednarodni ravni. Dejstvo pa je, da se večkrat kot ne srečamo z nasprotovanjem – in način, s katerim presežemo to nasprotovanje, so pogajanja.

Reševanje problemov pri pogajanjih se vrti okrog interesov in ne okrog izraženih pogajalskih pozicij, saj so stališča precej bolj rigidno postavljena in jih ljudje bolj ognjevitno branimo, ker predstavljajo zadovoljitev naših interesov, ki pa jih ne povemo na glas. Prva naloga za pogajalce je torej spoznati interese nasprotne strani, saj je ob jasno definiranih lastnih željah tako lažje začeti sklepanje kompromisa in iskati različne možnosti za doseg obojestranskega zadovoljstva. Na tej poti pogajalce čakajo številne ovire, pet najpogostejših je Ury (1998: 20 - 22) definiriral sledeče:

- 1) naš odziv,
- 2) njihova čustva,
- 3) njihov položaj,
- 4) njihovo nezadovoljstvo in
- 5) njihova moč.

Kar je ključno in hkrati najbolj kritično za pogajalski proces, so ljudje, ki so vanj vpleteni; preburne reakcije, ki so posledica ne-ločevanja ljudi od problema in razpravljanja o stališčih, lahko negativno vplivajo na pogajalski izid. Kontrola lastnega odziva in razumevanje njihovih čustvenih reakcij lahko tako bistveno spremenijo ozračje pogovorov. Poleg tega se mora dober pogajalec vedno zavedati položaja nasprotni strani, še posebej, če se vpleteni začnejo 'vkopavati' v svoje pozicije; takrat je potrebno prikazati koristi, ki se pridobijo v primeru sprejetja določenega dogovora – na ta način se zmanjšuje nezadovoljstvo, hkrati pa omeji domet moči nasprotnikov, saj se jim z izkazovanjem sodelovanja in razumevanja odvzame potreba po zmagi za vsako ceno. (Ury, 1998: 17 – 22 ; Fisher et al., 1998: 33 - 71)

Najpomembnejši del pogajanj je priprava nanje. Če želimo doseči ugoden rezultat, se je potrebno dobro pripraviti in narediti načrt poti do ugodne rešitve problema. Prva faza je prepoznavanje interesov, tako lastnih kot nasprotnikovih. Na podlagi tega lahko v nadaljevanju izoblikujemo možne rešitve problema, ki naj bi jih bilo čim več, da se izognemo vztrajanju na eni sami opciji. Ključ do uveljavljanja posameznih predlogov pa so norme, merila, ki morajo biti poštena, neodvisna od volje katere koli strani (v primeru pogajanj o zahodni meji bi tako vlogo morala igrati pravila mednarodnega prava); s to fazo je ponavadi tudi največ problemov, še posebej če gre za državne zadeve, kjer je vpletenih veliko čustev nacionalnega ponosa in suverenosti. (Ury, 1998: 29 - 39)

V pripravi na pogajalski proces je potrebno opredeliti tudi najboljšo alternativo dogovoru, ki bi ga lahko dosegli z uspešnimi pogajanjmi (to je BATNA). Ta alternativa nam omogoči, da zapustimo pogajanja, ne da bi dosegli dogovor z nasprotno stranjo, ki ima seveda svojo BATNO (in jo je priporočljivo poznati). Oblikovanje take alternativne možnosti pa ima še eno dodatno prednost – rezultat pogajanj, ki je boljši od te opcije, bo vsekakor sprejet bolje, kot če bi imeli venomer vtis, da lahko dosežemo še več. Na podlagi opredelitve interesov in pa BATNE obeh strani lahko oblikujemo predlog dogovora, ki ima boljše možnosti sprejetja kot pa zgolj enostranski predlog (Ury, 1998: 35 - 37).

S tem poglavjem sem želela začrtati splošne teoretične smernice, preko katerih je lažje v osnovi razumeti naravo mednarodnih odnosov, kakršna se izkazuje v teoriji in praksi. Izhodišča tehnike pogajanja pa služijo orisu dobrih pogajalskih tehnik, ki naj bi prinesle čim boljše rezultate.

4. ANALIZA

Četrty del diplomskega dela skupaj s petim predstavlja njegovo jedro, to sta opis poteka treh faz določanja slovenske zahodne meje in spremljajočih dogodkov ter njihova analiza. Največji vpliv na razmejitvev je imela prva faza, saj je bil rezultat pariške mirovne konference skupek zgodovinskih dejstev in tendenc, interesov in diplomatsko-strateških dogovarjanj, ki so se nadaljevala prav čez ostali dve fazi procesa. Ravno zato sem tudi veliko pozornosti namenila proučitvi dogodkov pred 2. svetovno vojno, diplomatskim manipulacijam velesil pred, med in po vojni, ter pariški mirovni konferenci na splošno. Poglavje je razdeljeno na tri dele, od katerih vsak opredeljuje posamezno fazo ; pri vsaki opišem zaporedje dogodkov, ki si čim bolj sledijo v vzročno-posledičnem kontinuumu, vse do podpisa ustrezne pogodbe, s katero se vsaka etapa zaključí. Odzive na pogodbe podajam na začetku opisa naslednje faze, pri zadnji pa na koncu dodam še epilog v obdobju od podpisa OS do dokončne rešitve mejnega problema v vseh aspektih.

4.1. PARIŠKA MIROVNA POGODBA

PMP ni bila rezultat zgolj pariške mirovne konference, ampak je bila neposreden izid večletnega delovanja številnih akterjev, tako italijanske države kot Jugoslavije, tako zahodne kot vzhodne sfere, saj se je blokovska razdelitev interesnih sfer nakazovala veliko pred dejanskim začetkom hladne vojne. Spodnje vrstice se berejo kot kriminalka, ki je imela za jugoslovansko državo nepravíčen in neprijeten konec.

Italijanska država, v celoto združena leta 1870, se je leta 1882 pridružila Trojni zvezi z Avstro-Ogrsko in Nemčijo, da bi si pridobila zaveznike za svoje imperialistične težnje. Vendar pa z rezultatom 30-letnega članstva v tej zvezi meščanski krogi niso bili zadovoljni, zato je takratna Salander-Soninova vlada na 1. svetovno vojno gledala kot na edinstveno priložnost, da se, kot navaja program te vlade: »/.../s pogodbami brez vojne ali z vojno zadovoljijo italijanske nacionalne težnje/.../« (Jeri, 1987b: 32). Dvojna igra, ki je Italiji v pogajanjih z Avstrijo prinesla Gorico in Soško dolino (v zameno za italijansko nevtralnost), v pogovorih z Antanto pa v zameno za vojaško pridružitvev Trst, celo Julijsko krajino in tudi Dalmacijo, je kulminirala v podpisu Londonskega pakta 26. 4. 1915., s katerim je Italija sprejela ponudbo Antante in ji je obljubljenó ogromno ozemlje – Tridentinsko, južna Tirolska,

Trst, Goriško-Gradiščanska, Istra do Kvarnerja, Cres, Lošinj in še nekaj manjših otokov (Slovenija, Italija: Bela knjiga o diplomatskih odnosih, 1996: 9). To je bila cena, ki so jo bili zavezniki pripravljene plačati za italijansko sodelovanje na strani antantnih sil³. Italijanske zahteve po Trstu niso bile zgolj rezultat boja za nacionalne meje, ampak je zgodovinsko zapoznili kolonialni apetit Italije vrednotil posest Trsta ne samo kot najpomembnejšo prvino za rešitev jadranskega vprašanja, ampak tudi kot ključ, ki mu odpira vrata v Podonavje in Balkan. (Jeri, 1987b: 32)

Po 1. svetovni vojni se je novo nastala državna tvorba, imenovana sprva D SHS, kasneje pa K SHS, spopadla z mejnim problemom tako na severu kot na zahodu. Obe meji sta se krojili na nepravilni način, s to razliko, da je severna dobila svoj epilog veliko prej kot zahodna, kjer so se predvsem po drugi svetovni vojni vpletli interesi velesil.

Na pariški mirovni konferenci po 1. svetovni vojni je imela Italija nekaj odločujočih prednosti: zasedla je vsa območja, ki ji jih je obljubil Londonski pakt, poleg tega pa je dobila angleško in francosko podporo ob kasnejši izolaciji Amerike zaradi umika predsednika ZDA Woodrowa Wilsona. Taka podpora naj bi prisilila K SHS k sprejemanju italijanskih zahtev po njihovem *Lebensraum* (življenjskem prostoru) – sicer bi pa ta ozemlja Italija v primeru nerazumevanja s strani njene vzhodne sosede enostavno priključila. Italijanski zunanji minister Carlo Sforza je takrat Jugoslovanom vztrajno govoril, da »mi nismo krivi, da ste se znašli na naši strani Alp« (Jeri, 1987a: 31). Njegove ideje so zaostrovale odnose med državama tudi v letu 1947, ko je ravno tako bil zunanji minister (Pirjevec, 1988: 456). Rapalska pogodba, podpisana 12. 11. 1920, je 'uredila' zahodno mejo (priloga A: Rapalska meja). Bila je izsiljena z ultimativnim pritiskom, ob polni podpori Francije in VB in pomeni pravo etnično amputacijo za jugoslovanski živelj, saj pusti onkraj matične države okoli 600.000 Jugoslovanov (Jeri, 1959: 248). Podpis je omogočila tudi notranja šibkost K SHS (Jeri, 1987a: 30 - 33). Pogodba je pomenila direktno kršitev načel Kongresa zatiranih avstro-ogrskih narodov (8. 4. 1918), ki je bil v bistvu rezultat strahu zaradi katastrofalnega poraza italijanske vojske pri Kobaridu (24. 10. 1917). Določbe Kongresa so med drugim izrecno poudarjale, da bosta oba naroda (italijanski in jugoslovanski – op. N. D.) v interesu bodočih

³ Kljub podpisu Londonskega pakta Italija ni opustila pogovorov z Avstro-Ogrsko, ki ji je 10. 5. 1915 ponudila še nekaj ozemlja, vendar ne dovolj; Italija je tako napovedala vojno Avstro-Ogrski dne 24. 5. 1915. (Gradišnik, Šušmelj (ur.), 1996: 9)

dobrih odnosov vse ozemeljske spore rešila na podlagi narodnostnega načela in načela narodnostne samoodločbe ter da bodo morebitne manjšine enega naroda uživale vse pravice glede njihovega jezika, kulture, moralnih in kulturnih interesov (Jeri, 1987a: 32 – 33). Rapalski sporazum pa je kršil tudi Wilsonov predlog o evropskih razmejitvah na narodnostnem načelu⁴ – predlog, ki so ga na papirju podprle vse udeleženske konference (Jeri, 1959: 248).

Izbruh 2. svetovne vojne je Italija dočakala kot fašistična država, ki je prekršila Rapalsko pogodbo, ko je prekoračila jugoslovansko zahodno mejo in vkorakala v Ljubljano. Slovenska reakcija na nemško in italijansko agresijo je bil organiziran odpor v obliki OF in partizanov; odpor, ki se je razširil na celotno Jugoslavijo, je pripomogel k vojaškim uspehom Titove vojske.

Tudi sile zahodnega zavezništva, Antante, niso počivale, in so že med vojno začele razgllašati načela povojne ureditve sveta. Prvi korak je Atlantska listina, podpisana med ameriškim predsednikom Franklinom Delanom Rooseveltom in britanskim premierjem, Winstonom Churchillom 12. 8. 1941, ki poudarja, da bosta obe vladi spoštovali pravico vseh narodov, da si izberejo obliko vladavine, pod katero želijo živeti. Prav tako je v Listini izražena želja, da se suverene pravice, vključno s pravico samostojnega odločanja, vrnejo tistim, ki so jim bile s silo odvzete (Jeri, 1959: 349). Zanimivo je, da je Churchillova vlada leta 1941 regentu Jugoslavije princu Pavlu poslala odločitev, da bo lahko Jugoslavija po končani vojni razširila svoje meje proti Italiji (vključno s Trstom), če ne prestopi k Trojnemu paktu. Rooseveltova administracija je ostro pokarala britanskega zaveznika, ki je potem svojo izjavo omilil, po končani vojni pa so se Britanci obvezali le na naklonjeno stališče in ne na velike popravke krivične rapalske meje (Jeri, 1987a: 64).

Italija je podpisala kapitulacijo 8. 9. 1943, čez dober mesec (13. 10. 1943) pa je napovedala vojno Nemčiji in položaj premaganca zamenjala za položaj sobojevnika. Ob koncu vojne je bila tako trdno v rokah zahodnih zaveznikov, Jugoslavija pa se je od tega vpliva odmikala zaradi uspehov osvobodilnega gibanja pod vodstvom Komunistične partije. To je skrbelo predvsem Churchilla, še posebej po podpisu dvajsetletne Pogodbe o prijateljstvu in

⁴ Kot je znano, je Wilson na mirovni konferenci predstavil program 14. točk, kjer točka 9 predvideva popravek italijanske meje po narodnostnih črtah. (Škorjanec, 2000: 14)

sodelovanju med SZ in Jugoslavijo (11. 4. 1945), ki je med drugim vsebovala tudi določilo, da bosta državi »usklajevali svojo zunanjo politiko« (Vodušek-Starič, 1998: 81). Takoj, ko se je Tito vrnil iz Moskve (kjer je podpisal omenjeno Pogodbo o prijateljstvu in sodelovanju), je svojim enotam ukazal, naj napredujejo proti Trstu in Gorici, kar so zahodni zavezniki nedvomno dojemali kot izzivanje, saj so imeli po kapitulacijski pogodbi z Italijo le oni pravico zasesti celotno italijansko ozemlje vse do rapalske meje (De Castro, 1995: 7). Sicer so se Angleži od leta 1941 zavzemali, da bi se jugoslovansko-italijanska meja po vojni bolj približala etničnim koeficientom, vendar pa se je tako stališče spremenilo po vzponu komunistov v Jugoslaviji, ker niso hoteli dajati vtisa popuščanja komunističnemu prodoru čez demarkacijsko črto. (Pirjevec, 1997a : 8)

Jaltska konferenca je potekala od 4. 2. 1945 do 11. 2. 1945 in je predstavljala vrhunec prijateljstva med blokoma (prvotna zasedba pri Atlantski listini se razširi s pridružitvijo Stalina). Reafirmacija zaveze k ohranjanju enotnosti ciljev in akcije, ki jim je zagotovila zmago v vojni, ni dolgo živela, saj nesoglasja med SZ in ZDA naraščajo. Je pa Deklaracija o osvobojeni Evropi (končni dokument Jaltske konference) potrdila načela Atlantske listine, ki jih je med drugim sprejela tudi Deklaracija Združenih narodov 1. 1. 1942, kasneje (26. 7. 1945) pa so v še bolj elaborirani obliki napisana tudi v UL OZN⁵ (Jeri, 1959: 250; Vodušek-Starič, 1998: 83). Trije veliki so se na Jalti odločili ustanoviti koalicijsko vlado v Beogradu in sklicati začasni parlament, ne da bi se o tem posvetovali s Titom. Takšno obnašanje je užalilo in presenetilo jugoslovansko odporniško gibanje, ki je bilo izjemno močno znotraj protihitlerjanske koalicije – s tem so zavezniki nakazali bodoče ravnanje z Jugoslovani (Pirjevec, 1997d: 3, Pirjevec, 1997b : 10). Zaradi odziva odporniškega gibanja in pa naraščajoče pomembnosti le-tega, je Roosevelt svetoval kralju Petru naj odpusti Dražo Mihajlovića kot premierja in naj sprejme pogajanja s Titom, za kar so Britanci začeli lobirati že po Teheranski konferenci (za sporazum med vlado v izgnanstvu in partizani). V maju leta 1944 je kralj imenoval novega prvega ministra, Ivana Šubašića, ki je začel pogajanja s karizmatičnim vodjo partizanov. Rezultat je bil sporazum Tito-Šubašić, ki je omogočil skupno vlado rojalistov in partizanov in se zavzel za številne politične svoboščine. Iz vlade je

⁵ Na tem mestu želim posebej opozoriti na antagonizem med teorijo in prakso – zavezniki so v javnosti zastopali načela demokratičnosti, hkrati pa je bilo jasno, da ne bodo upoštevali mnenj in interesov po njihovem mnenju manj pomembnih držav; tako politiko je na Jaltski konferenci izrecno poudaril Stalin in med manj pomembne države uvrstil celo Jugoslavijo. (Duroselle, 1966: 192, 197)

sporazum izključil ne le kolaboracioniste, temveč prav vse nasprotnike partizanski prevladi. Povojni referendum naj bi odločil o prihodnosti monarhije (Irwin, 1998: 24).

Osvoboditev Slovenskega primorja in Istre s Trstom in Gorico 1. 5. 1945 (dan kasneje vkorakajo v Trst anglo-ameriške čete) in prodor na reko Sočo je bila posledica predvsem učinkovito organizirane in vojaško odločno izvedene akcije IV. Jugoslovanske armade z enotami slovenskega IX. Korpusa NOV. Ta zmaga ne le, da je pomembna v vojaškem smislu, temveč nosi veliko politično težo, kar je poudaril tudi obveščevalni oficir novozelandske divizije Geoffrey Cox v svoji knjigi *The road to Trieste* (Pot do Trsta):

/.../je bila ta prepričljiva vojaška zmaga tisti temeljni element, ki je zagotovil, če si dovolim še ta odmik, da sedanja jugoslovansko-italijanska meja poteka tam, kjer je bila z OS (1975) dokončno zakoličena. Samo na ta način si je pridobil majhen, v preteklosti zapostavljen, teptan, 'nezgodovinski' slovenski narod legitimacijo, da se tudi na povojnih mirovnih pogajanjih (navkljub nasprotovanju, spletkam in pritiskom mnogo večjih in močnejših – velesil) uspešno bojuje za zeleno mizo za tako novo razmejitev, ki ne bo več tako usodno, kot se je to zgodilo v Rapallu, pohabila njegove narodne in državne celovitosti (integritete). (Jeri, 1987a : 1 ; Jeri, 1959 : 8 ; Jeri, 1987b : 37)

Churchill je v takem ravnanju jugoslovanskega poveljstva videl priložnost, da vlado ZDA prepriča v komunistično grožnjo. V State Departmentu je namreč dolgo prevladovalo mnenje, da se v Balkanske zdrahe nima smisla vmešavati (Pirjevec, 1997a: 8). Premier VB je silil Roosevelta v uporabo ameriških sil v jugovzhodni Evropi, ki je bila bolj britansko bojišče; Američani so pot do konca vojne videli v Franciji, ne na Balkanu. Takratni ameriški predsednik je Churchillu brzojavil, da je brez Stalinove privolitve (zaradi sovjetsko – britansko – ameriškega sporazuma v Teheranu) nemogoča kakršna koli uporaba vojaških sil na kakem drugem mestu (Jeri, 1987a: 8). Rooseveltov naslednik je sprva nadaljeval tako politiko; v nasprotno pa je Trumana prepričala šele dolga Churchillova brzojavka, v kateri je slednji izrazil zaskrbljenost glede prihodnosti Evrope. Britanski prvi mož je v tržaški krizi videl tudi priložnost, da pošlje jasno sporočilo Stalinu brez neposrednega konflikta z Rdečo armado (Pirjevec, 1997a: 8). V maju leta 1945 se je tako stopnjevala napetost vzporedno z eskalacijo direktnih vojaških groženj. Vrhovni poveljnik zavezniških sil v Sredozemlju, Sir Harold Alexander, je 6. 5. 1945 prejel Churchillov ukaz, da naj na sporno območje pošlje večje število enot in da naj letalci začnejo z demonstrativnimi preleti. Takrat so ZDA v celoti podprle britansko stališče o nujnosti nadzora celotnega območja, tako da se je Jugoslavija znašla pod ultimativnim pritiskom vojaške intervencije – nove vojne pa si ni želel nihče (Jeri,

1987a: 9). Tito je čete z območja zahodno od Soče umaknil 16. 5. 1945, iz Trsta pa 12. 6. 1945 na osnovi Beograjskega sporazuma⁶ o razmejitvi okupacijskih območij, podpisanega 9. 6. 1945. Rožljanje z orožjem se je Anglo-Američanom obrestovalo, Jugoslavija je presenetljivo hitro popustila (Prunk, 1998: 143) in umaknila svoje čete iz zahodnega dela Julijske krajine za črto, ki jo je predlagal šef Alexandrovega generalštaba general Morgan (Jeri, 1959: 252 ; Jeri, 1987b: 42). Sporno ozemlje je bilo tako razdeljeno na cono A in B; prva je bila pod zavezniško, druga pod jugoslovansko upravo (Pirjevec, 1997a: 8). Dogovor med generaloma Jovanovićem in Morganom je bil kompromisna rešitev, ki pa je dokončno pokopal vsako italijansko pretenzijo o avtomatični obnovi rapalske meje (Pirjevec, 1997d: 3).

Jugoslovanska zahodna meja je še posebej po letu 1943 postala prvovrstni mednarodno-politični problem. Churchill je Titu avgusta leta 1944 v pogovoru (intervju za Delo 25. 5. 1974 v Jeri, 1987b: 40) dejal: »Istro boste dobili vi, Trsta pa ne boste dobili. Dobili boste območje tja blizu do Trsta, toda Trsta vam ne moremo dati, ker je Italija stopila v vojno na naši strani in moramo Italiji kaj dati.« VB je namreč hotela zagotoviti povojni angleški vpliv na tem območju ravno preko nadzora nad Trstom. To je tudi razlog za vztrajanje zaveznikov na umiku jugoslovanskih čet s spornega ozemlja, ki ga je jugoslovanska armada osvobodila. Jugoslavija je bila v ključnih trenutkih majske krize sama, kljub Pogodbi o prijateljstvu in sodelovanju s SZ, tako da je bila prisiljena sprejeti, kar so ji narekovali zahodnjaki. (Jeri, 1987b: 44; Jeri, 1959: 252). Tito je Stalinu zameril, ker mu je le-ta odrekel podporo v tako ključnem trenutku, kar je pokazal v govoru 26. 5. 1945 v Ljubljani, ko je ostro protestiral zaradi politike velesil in povedal tudi, da Jugoslavija ne bo postala predmet njihovega barantanja; govor je vznemiril predvsem Sovjete, ki so Jugoslovane smatrali bolj za vazale, na zahodu pa ni požel večjih vtisov (Pirjevec, 1997d: 3).

VB in ZDA sta Jugoslavijo vrednotili kot državo pod popolnim vplivom SZ; tako je njuna politika temeljila na domnevi, da Trst v Titovih rokah pomeni strateški položaj Sovjetov v Sredozemlju. Začetek blokovske delitve je za Italijo pomenil podporo močnih zahodnih zaveznikov, ki so spregledali, da se Jugoslavija že bori proti Stalinovemu pritisku in se počasi usmerja na pot neuvrščenih. Drastični primer zaostrovanja odnosov po Teheranu in Jalti je bil britansko-sovjetski dogovor o razdelitvi političnega vpliva v Jugoslaviji po ključu 50 – 50, s

⁶ Ta sporazum je bil dopolnjen z Devinskim sporazumom, podpisanim 20. 6. 1945. (Škorjanec, 2000: 17)

Določal je načela sodelovanja med zahodnimi zaveznički in Jugoslovani. Prebivalci con A in B so lahko prehajali Morganovo linijo, kadar so želeli – vrata niso bila zaklenjena (Gombač, 1996: 106 –07).

čimer se je seveda direktno kršilo načelo pravice do samoodločbe (Jeri, 1959: 252). Država naj bi postala nekakšen kondominij, vmesno polje med dvema blokoma. (Pirjevec, 1997a: 7) Odnos dveh zahodnih zaveznic do Jugoslavije se je tako jasno pokazal ne le v diplomatskih akcijah in odnosu do nekdanje sobojevnice, temveč tudi v praktičnem ravnanju anglo-ameriške vojaške uprave v Trstu oziroma v coni A – tri dni po podpisu Beograjskega sporazuma je namreč feldmaršal Alexander izdal razglas št. 1, s katerim je izničil oblast Mestnega osvobodilnega sveta in vrnil italijansko zakonodajo, kakršna je bil v veljavi pred 8. 9. 1943. Nova vojaška uprava je tako ignorirala obstoječe organe ljudske oblasti (13. 5. 1945 je Jugoslovansko vojaško poveljstvo v Trstu predalo oblast Mestnemu osvobodilnemu svetu, ki je organiziral volitve, na katerih so volili vsi prebivalci 4 mestnih rajonov – izvoljenih je bilo 1384 delegatov, ki so nato izvolili najvišji organ mesta, Consulte), dokončno pa je oblastvene funkcije lokalni samoupravi odvzel Splošni ukaz št. 11, izdan 11. 8. 1945. (Jeri, 1959: 348 - 49; Kacin-Wohinz in Pirjevec, 2000: 113) Prebivalstvo Trsta je nad temi enostranskimi ukrepi izrazilo svoje nezadovoljstvo v velikih stavkah in demonstracijah. (Jeri, 1987a: 19).

Potsdamska ali berlinska konferenca (17. 6. – 2. 8. 1945) je bila zadnji sestanek velikih. Z Rooseveltovo smrtjo nastopi predsedništvo Harry S. Truman, ki se aktivneje vključi v tržaško vprašanje. Prepričanje o enotnosti ciljev in akcije iz Jaltske konference je zamenjalo prepričanje, da bodo tri velesile skupno z ostalimi združenimi narodi zagotovile ustvaritev pravičnega in trajnega miru. (Jeri, 1959: 347).

Konferenca je malce utrdila zrahljane zavezniške odnose. Osrednje vprašanje na zasedanjih je sicer bilo nemško vprašanje, vendar pa se tako VB kot ZDA izrekli za polno podporo italijanskemu stališču glede meje, ki je bilo naravnano na rapalsko mejno črto (Jeri, 1959: 348). SZ glede jugoslovanske zahodne meje še ni imela podrobno pretehtanih interesov in je imela zato večji manevrsko-diplomatski prostor; bila je pripravljena na določene koncesije Italiji, vendar le, če se ta ne bi tako trdno vezala na zahod. Kakršna koli popuščanja pa je sovjetska država povezovala s podobnimi koncesijami za vzhodne države (Jeri, 1987a: 23). V sklepnem poročilu potsdamske konference je kot prednostno navedena sklenitev mirovne pogodbe z Italijo, ustanovil pa se je Svet zunanjih ministrov (SZ, VB, Francije, Kitajske in ZDA), ki je dobil nalogo pripraviti vse potrebno za mirovno konferenco, vključno s predlogi mirovnih pogodb za poraženke. (Jeri, 1959: 350 ; Pirjevec, 1997č: 9, Nemeč, 1997: 22)

Z zaključkom te prve, na začetku leta 1945 bolj vojaške faze vprašanja zahodne meje, ki se je pravzaprav skrčilo na vprašanje Trsta, so glavno vlogo prevzeli diplomati in politiki. V splošnem je veljalo, da so ruski odposlanci bolj sposobni (na čelu s Stalinom in zunanjim ministrom Molotovim), poleg tega pa so se na zahodu izvršile tudi menjave na najvidnejših položajih. Kot že rečeno, je novi ameriški predsednik Truman, v VB pa Churchill in Anthony Eden (zunanj minister) svoje položaje po Potsdamski konferenci prepustila premierju Clementu Atleeju in Ernestu Bevinu (Jeri, 1987a: 20 - 21).

Dogodki v drugi polovici leta 1945, ko sta se po novembrskih volitvah na jugoslovansko oblast dokončno dvignila Tito in komunistična partija (Šubašić je odstopil), so Američane dodatno prepričali v komunistično grožnjo in v nujnost sodelovanja z Italijo. Trumanova administracija si je želela preliminarno mirovno pogodbo, kar pa je ustavila VB, ki je kljub potrebi po sprejetju Italije v zahodno hemisfero menila, da jo je potrebno tudi kaznovati, ker je vendarle začela vojno na nasprotni strani. Britanci so tudi priznavali krivičnost rapalske meje, vendar pa so smatrali, da bi bila ozemeljska okrnitev Italije hud udarec državi (Pirjevec, 1997a: 8).

Italija je dobro izkoriščala naraščajoče nesporazume med zavezniki in si prizadevala za časovno čim bolj oddaljeno ureditev tržaškega vprašanja, saj je pričakovala poglobitev razkola med zahodom in vzhodom in s tem boljšo rešitev zanjo. Interes naše zahodne sosede je bil predvsem najti močnega zaveznika v ZDA, ki ni imela neposrednega interesa v Sredozemlju (kot ga je imela VB), na ameriški notranje politični sceni pa je bila izredno močna italijanska narodnostna skupina, ki je vplivala na obe najmočnejši stranki v državi. Poleg tega je Italija v Jugoslaviji videla krhko državno tvorbo in ne homogene skupnosti enakopravnih narodov. Tako je italijanska vlada na primer zagovarjala, da je bila Rapalska pogodba pravična in sporazumno dosežena meja med dvema sosednjim narodoma in je kakršno koli ozemeljsko amputacijo povezovala z notranjim prepородom države, ki naj bi bila z izgubo ozemlja onemogočena – apelirali so predvsem na močno komunistično stranko v Italiji, ki bi z ozemeljskimi spremembami lahko prišla na oblast kot alternativa obstoječi strukturi (ki bi z izgubo ozemelj izgubila tudi podporo volivcev), kar pa ni bilo po godu zahodnim silam. S tovrstnim izsiljevanjem si je Italija želela zagotoviti zahodno podporo. (Jeri, 1959: 255 - 257)

Iz vsega zgoraj napisanega se jasno vidi smer britanske politike, ki se je že med vojno angažirala za prevlado na Sredozemlju, ne glede na to, s katero državo se bo morala spoprijateljiti. Kapitulacija Italije pomeni, da ni več potrebno iskati tako trdnega zaveznika v Jugoslaviji, ki se je tako ali tako začela odmikati od zahoda in se obračati k SZ. Skladno s tem se spreminja tudi značaj britanske politike do Tita – od razumevanja polnih pogovorov, ki so nakazali morebitno podporo jugoslovanskim stališčem (seveda zgolj na deklaratorni ravni) do obsodbe ‘sovjetskega satelita’, ki se mu pod nobenim pogojem ne sme popuščati.

Spomladi leta 1945 se reši temeljni paradoks, ki je držal britansko politično sceno v stanju razdvojenosti: združitev Kraljeve vlade s Titovim anti-fašističnim Komitejem za Britance pomeni konec nerodne zavezanosti obema stranema v notranje političnemu sporu. Vseeno pa je bila Jugoslavija kar precejšen trn v peti Churchillovi vladi tudi po končani vojni, saj se ni točno vedelo, ali je Tito vazal SZ ali deluje bolj avtonomno. (Lane, 1998: 71)

Ravnanje VB je potrebno razumeti v kontekstu njenih interesov v tej regiji. Balkan je dolgo predstavljal mejo ruske ekspanzije in VB je po vojni (ko je ohranila svojo vlogo obrambe zahodnih interesov v Sredozemlju in na Bližnjem vzhodu) želela ohraniti to funkcijo sicer zgodovinsko konfliktnega območja. Od leta 1944 naprej je temeljna zakonitost znotraj Foreign Office-a (zunanje ministrstvo) postala preprečitev ruske penetracije v Sredozemlje skozi komunistične režime v regiji (zadnje ‘obrambno’ linijo predstavljajo Grčija, Avstrija in Jugoslavija). V tem oziru je bil podpisan *Percentages Agreement* (procentualni dogovor) med Churchillom in Stalinom oktobra leta 1944, ki je interesne sfere v Jugoslaviji razdelil 50 – 50 (Churchill namreč ne zaupa preveč določitvam sporazuma Tito-Šubašić, ki naj bi v Jugoslaviji uvedel demokratična politična načela), pripoznal pa je tudi večinski vpliv Britancev v Grčiji (v zameno za vpliv SZ v Romuniji). Podobno stališče se je odražalo v britanskem odnosu do Trsta – že leto pred koncem vojne je Churchill v pogovorih s Titom jasno povedal, komu bodo dali Trst, prav tako pa je feldmaršal Alexander februarja leta 1945 odpotoval v Beograd, da bi zagotovil pravico zaveznikov do okupacije Trsta v vojaške namene in okupacije dovolj velikega kosa zaledja mesta, da bi dobili dostop do ljubljanskih vrat (Lane, 1998: 72). Na tem mestu posebej opozarjam na daljnovidnost Titovega strateškega planiranja, saj bi brez njegovega ukaza, naj naše čete z vso silo marširajo proti Trstu, po vsej verjetnosti izgubili še veliko več.

Odnos britanske vlade do Jugoslavije se je še poslabšal med prvim zasedanjem Sveta zunanjih ministrov v Londonu leta 1945, ko je prevladalo prepričanje, da hoče Rusija na vsak način pridobiti bazo v Sredozemlju. Popolnoma je bilo pa spregledano dejstvo, da se Jugoslavija v tem obdobju že bori proti sovjetski vazalni politiki in da Tito ne uživa tako velike podpore Stalina, kot so to predvidevali na Zahodu. Dodatno olje na ogenj pa so prilile jugoslovanske volitve novembra leta 1945, ko je na oblast prišla ena sama, komunistična stranka. Proti koncu leta 1945 so se angleško-jugoslovanski odnosi minimalizirali na skoraj neobstoječe, najslabši pa so bili v naslednjem letu, ko se državi znajdeta na nasprotnih bregovih v grški civilni vojni (Lane 1998: 73 - 75).

Ameriški State Department se sprva ni vmešaval v problem razmejitve Italije in Jugoslavije; njegov boj se je bil na drugačnem političnem prizorišču, ko si je prizadeval za spoštovanje načel, ki so jih zavezniki sprejemali z različnimi deklaracijami, kot na primer Deklaracija o osvobojeni Evropi, sprejeta na Jaltski konferenci, ki jo je kršila tako SZ kot VB s procentualnim dogovorom o delitvi vpliva (90 – 10 v Grčiji v korist VB in 50 – 50 v Jugoslaviji). Tak princip delovanja je bil v neposrednem nasprotju z načeli povojne ureditve Evrope (in sveta), kot so bila sprejeta v listinah od Atlantske izjave naprej. Ameriška administracija je zato sprejela tak dogovor o delitvi vpliva le z omejitvijo, da bo aplikabilen le tri mesece (Irwin, 1998: 24 - 25).

Vpletanje v rešitev jugoslovanske zahodne meje je tako nekaj časa ostala domena VB, je pa res, da so ZDA praktično avtomatično stale za svojo zahodno zaveznico. Šele Trumanova administracija se je začela bolj neposredno vpletati v problem. Sprva si niso želeli direktnega spopada z Jugoslovani (v času majske krize leta 1945), saj so se bali, da potem SZ ne bo napovedala vojne Japonski; zato so tudi odpravili to vprašanje na mirovno konferenco. Ko pa je bil tudi zadnji sovražnik 'atomske' (Hirošima 6. 8. 1945, Nagasaki, 9. 8. 1945) zatrt, so se ZDA bolj aktivno vključile v vse bolj perečo debato. V času majske krize, ko je grozil vojaški spopad in se je pritisk na Tita stopnjeval, je Truman predlagal, da naj Alexander in Eisenhower organizirata 'rožljanje z orožjem', ki bi Tita prisilil v sodelovanje. Rezultat je bil Beograjski sporazum, ki je ustanovi obe coni in s katerim je Beograd priznal ZVU v Trstu in Morganovo linijo kot trenutno razmejitev (Irwin, 1998: 27 - 30). Interesi ZDA so bili usmerjeni predvsem v ustavitev komunistične grožnje.

Če si sedaj pogledamo postavitev igralcev, preden se posvetim sestankom Sveta ministrov in sami konferenci, potem lahko na kratko, za lažje urejanje podatkov, identificiramo interese poglavitnih vpletenih:

- Jugoslavija: ponovna pridobitev izgubljenih ozemelj, ki so bila državi krivično odvzeta
- SZ: pridobiti čim več vplivnih območij, ne ozirajoč se na Jugoslavijo
- Italija: dobiti čim več ozemlja, ki je bilo obljubljeno že z Londonskim paktom, saj je tako ali tako 'od nekdanj italijansko'
- VB: ohraniti vpliv v Sredozemlju in postaviti na jugoslovansko-italijanski meji zid pred sovjetsko ekspanzijo
- ZDA: preprečiti komunistično grožnjo zahodu (Italijo so obravnavali kot zadnjo linijo odpora).

Te države so bile glavni akterji nadaljnjega dogajanja, saj so se njihovi interesi konstantno križali, pospeševalec procesa pa je bil razdor med zavezniki z začetkom hladne vojne. Problematika razmejitve Italije in Jugoslavije je v bistvu prerasla v najbolj pereč konflikt v takratnem obdobju, ko so se na sceni pojavljale še veliko resnejše težave (na primer delitev Nemčije); nekako so se vsa prizadevanja nasprotnih strani stekla na našo mejo in na mirovni konferenci so se ravno pri tem vprašanju merile moči (Pirjevec, 1998: 9). V takem kontekstu, ki ga določa tako hladna realnost kot zgodovinska izkušnja in najrazličnejše zgodovinske pretenzije, se je morala jugoslovanska diplomacija dobro znajti in se podrobno pripraviti na vsa pogajanja, ki so jo čakala, saj dejansko ni uživala celostne podpore nobene od velikih držav.

Jugoslovanske priprave na mejna vprašanja so se začele že veliko pred posameznimi fazami reševanja spornih točk razmejitve. Narodno-osvobodilni boj je namreč v svoje vrste potegnil številne intelektualce in izobražene ljudi, ki so na svojem prvem kongresu januarja leta 1944 ustanovili Znanstveni inštitut pri Izvršnem odboru OF. Inštitut je udejanil odlok Izvršnega odbora, ki je v prvi točki definiral namen Inštituta:

»1. /.../ z nalogo, da pripravlja znanstveni material in znanstvene izsledke, ki jih potrebuje narodno-osvobodilna borba v sedanjosti ter pri obnovitvenem delu po osvoboditvi, kakor tudi, da po znanstveni poti posreduje izkušnje narodno-osvobodilne borbe znanosti sami.«
(Gombač, 1997: 29)

Vprašanje o bodočih slovenskih mejah je imelo od samega nastanka Inštituta v njem osrednjo vlogo. Že od jeseni leta 1941 je v Izvršnem odboru OF obstajala posebna komisija za mejna vprašanja, ki je oblikovala načelna stališča o slovenskih mejah, Inštitut pa je ta stališča potem dograjeval. Temeljno vodilo je bilo, da naj bodo bodoče slovenske meje oblikovane tako, da zajamejo celotno slovensko narodnostno ozemlje, vključno z območji, ki so od sredine imperialističnega 19. stoletja naprej nasilno potujčene. Konec aprila leta 1944 je začel delovati poseben referat za meje, kjer so izdelali vrsto študij o mejni problematiki, ki so bile po vojni nepogrešljiv dodatek delu jugoslovanske diplomacije (Gombač, 1997: 31).

Po koncu 2. svetovne vojne so se velesile odločile, da ne bodo ponavljale izkušenj prve pariške mirovne konference; Truman je zato v Potsdamu predlagal ustanovitev Sveta zunanjih ministrov, ki naj bi pripravil vse potrebno za mirovno konferenco. Prvič so se zunanji ministri ZDA, VB, Kitajske, SZ in Francije sestali v Londonu 11. 9. 1945 – zasedanja so se vlekla do 2. 10. istega leta. Bistvenih uspehov ni bilo, saj se niso mogli sporazumeti niti o programskih in proceduralnih vprašanjih (Pirjevec, 1998: 7). Glede italijansko-jugoslovanske razmejitve so se pa vendarle dogovorili, da bosta obe državi imeli priložnost predstaviti svoji stališči. Dne 17. 9. 1945 je tako jugoslovanska vlada objavila Memorandum glede tega vprašanja, v katerem je bila razložena argumentacija naše vlade. Omenjeni dokument je obravnaval geografski, zgodovinski in gospodarski položaj spornega območja (Julijska krajina), etnografske karte območja, transportne zveze Trsta z zaledjem in podatke o naših šolah na območju. Vsebinsko izhodišče naše delegacije je bilo etnično načelo, pojem etnične meje, ki pomeni črto kompaktno strnjениh, z Jugoslovani naseljenih območij. Dan kasneje, 18. 9. 1945, je vodja naše delegacije, Edvard Kardelj (podpredsednik jugoslovanske vlade), pred Svetom razložil jugoslovansko stališče in razmejitveni predlog, ki je zahteval, da se z Jugoslovani naseljeno območje, ki je bilo po 1. svetovni vojni v nasprotju s pravico do samoodločbe iztrgano naši državi, priključi k Jugoslaviji. Kot temelj določitve meje naj bi se vzela bivša avstro-ogrska meja, ki pa se na določenih mestih korigira v skladu s spoštovanjem etničnega načela (ki so ga med drugim glasno razlagale tudi velesile v obdobju pred koncem vojne – op. N.D.). Nova predlagana meja, ki je od etničnega načela odstopala le na treh mestih zaradi gospodarskih in prometnih razlogov, pomeni popravek rapalske v korist Jugoslavije na severu in v korist Italije na jugu. Glede Trsta je Kardelj predlagal federalni status v okviru Jugoslavije s statusom svobodnega pristanišča (Jeri, 1987a: 35 -37) Argumenti naše vlade so se sukali okrog naslednjih premis: da je Trst sicer narodnostno mešano mesto, ki pa leži na jugoslovanskem etničnem ozemlju (pred 1. svetovno vojno o tem ni bilo dvoma), da mesto

predstavlja naraven izhod na morje za pomemben del jugoslovanskega zaledja, da je središče Julijske krajine, kjer ne gre dvomiti o večini jugoslovanskega življa in da se je tudi večina tržaškega prebivalstva izrekla za Jugoslavijo. (Jeri, 1959: 235)

Za Kardeljem je Svet nagovoril še italijanski zunanji minister Alcide de Gasperi, ki je predlagal razmejitev po Wilsonovi liniji⁷, zahteval avtonomijo za Reko, mednarodna zagotovila za italijansko manjšino v Zadru in je načelno privolil v internacionalizacijo tržaškega pristanišča (pod italijansko suverenostjo, seveda). Argumentacija je bila, razen s strani Američanov (zunanji minister ZDA James Byrnes je italijansko stališče videl že v pismu, ki mu ga je 22. 8. 1945 poslal Gasperi) dokaj hladno sprejeta. Načeloma so ministri pripoznali močno jugoslovansko argumentacijo; Molotov ni odrekel podpore Jugoslaviji, francoski minister Georges Bidault je izrazil upanje na skupen jezik, medtem ko sta pa tako Bevin (VB) kot Byrnes bila neizrazita v odzivih in stikih z jugoslovansko delegacijo. Načeloma so se ministri sporazumeli o svobodnem statusu Trsta, problem je bil le predlog Molotova, da naj bi bil pod jugoslovansko jurisdikcijo. Temu sta seveda nasprotovali obe zahodni zaveznici - ZDA so zahtevale razmejitev po Wilsonovi liniji, Britanci so zavračali vsakršno prekoračitev Morganove linije s strani Jugoslavije, nikakor pa naj ne bi Trst padel v roke Jugoslaviji (Jeri, 1987a: 37 – 38, 40). Zanimivo pa je, da je londonsko zasedanje minilo v senci pričakovanja rezultatov novembrskih volitev v Jugoslaviji, ki pa so zaradi svoje nedemokracije (in posledičnega razdora sporazuma Tito-Šubašić) dodatno potrdile bojzani zahodnih velesil glede Titovega režima. (Vodušek-Starič, 1998: 85, 86)

Naslednjo etapo predstavlja moskovsko srečanje zunanjih ministrov ZDA, SZ in VB od 10. 12. 1945 do 24. 12. 1945, kjer so končno odstranili proceduralne ovire. Ministri so sklenili, da bodo njihovi podtajniki znova začeli z delom v Londonu. Tako so med januarjem in aprilom leta 1946 pogovori znova stekli (Pirjevec, 1998: 7). Med najpomembnejše dogovore v Moskvi pa sodi sklic mirovne konference, kjer naj bi sodelovalo pet držav članic Sveta ministrov kot tudi vse države, ki so z antantnimi silami aktivno sodelovale v vojni v Evropi (skupaj jih je bilo 21). Konferenca naj bi delo začela najpozneje 2. 5. 1946, zadolžena pa bi bila le za sprejemanje priporočil, ki bi jih kasneje sprejel Svet ministrov (Jeri, 1987a: 80; Jeri, 1959: 351).

⁷ Meja naj bi potekala po liniji Karavanke – Učka – Raša – morje. (Škorjanec, 2000: 14)

Trije ministri so se v Moskvi odločili tudi za izpeljavo ideje o komisiji izvedencev (v sestavi ZDA, VB, Francija in SZ – predlog je bil podan že v Londonu, vendar je bil rezultat tistih sestankov ničen), ki naj bi praktično preučila stanje v Julijski krajini, torej na teritoriju, uporabila pa naj bi tudi statistike prebivalstva in sledila etničnemu principu (Jeri, 1987a: 41 - 42 ; Jeri, 1959: 350 – 51).

Komisija v sestavi Mosely (ZDA), Waldock (VB), Wolfram (Francija) in Gerašenko (SZ) je prispela v Trst 7. 3. 1946. Ves čas (28 dni) svojega *en place* (na mestu) preučevanja je bila priča številnim demonstracijam (pro-italijanskih in pro-jugoslovanskih skupin) in jasnim izrekanjem v prid Jugoslavije. Izvedenci so preučili stanje v petih večjih mestih in 27 mestih in vaseh (Jeri, 1987a: 57-59). Sestavili so štiri različna poročila, podali štiri različne mejne črte (Priloga C: Predlogi razmejitvene komisije). Sovjetski predlog dodeljuje Jugoslaviji Trzič, Čedad, Gorico in Trbiž, ameriški in angleški sta si dokaj podobna in zarežeta v prid Italije (ne samo Trst, tudi vso obalo od Kopra do Pule naj bi dobila), Bidault pa predstavi kompromisni predlog, ki je do Italije precej manj širokogruden. (Pirjevec, 1998: 9-10; Jeri, 1959: 353).

Svet ministrov se je ponovno sestel 25. 4. 1946 v Parizu, tokrat brez kitajskega zunanjega ministra. Nobeden od predlogov komisije ni bil sprejemljiv, ne za Italijo ne za Jugoslavijo; Kardelj in de Gasperi sta nastopila pred Svetom 3. 5. 1946 (dan po predvidenem začetku mirovne konference, ki se je tako prestavil na kasnejši datum). Podpredsednik Titove vlade je sicer kot najboljšega (z etničnega stališča) omenil sovjetski predlog, vendar pa je menil, da leta ni dovolj upošteval geografskih in ekonomskih značilnosti spornega ozemlja. Ostro je obsodil zahodne predloge, ki da so popolnoma v nasprotju z načeli, po katerih naj bi komisija (in samo mednarodno pravo) delovala, saj brez razloga drobijo geografsko celoto Julijske krajine. Glede Trsta, kjer so izvedenci ugotovili, da je v mestu sicer res večina Italijanov, da pa sta njegovo neposredno zaledje in periferija jugoslovanska, pa je izrazil mnenje, da se mora Trst priključiti k Jugoslaviji, za katero je imelo to mesto pomembno ekonomsko vlogo (kot tudi za ostale države vzhodno od 'meje'), in da bi bila kakršna koli drugačna rešitev usodna za razvoj mesta. De Gasperi je po pričakovanjih za najugodnejšega izbral ameriški predlog, še vedno pa vztrajal na razmejitvi po Wilsonovi liniji. Ker je italijanska delegacija uživala podporo angleške in ameriške zaveznice, Francija pa je ohranila mediatorno stališče, je Jugoslovanom hitro postalo jasno, da je vsak izid konference v veliki meri odvisen od diplomatskih naporov SZ (Jeri, 1987a: 60, 68 – 70). Ta država pa je imela do Jugoslavije

precej zanimiv odnos: sprva so nanjo gledali kot na zaveznico zaradi ideoloških in sistemskih podobnosti (Vodušek-Starič, 1998: 82), potem so izražali nezadovoljstvo zaradi občasne Titove samovolje, v primeru razmejitve pa so se najprej izrekli za polno podporo Jugoslaviji, kasneje pa sprejeli za našo državo zelo slab kompromis. Vsem naporom in izjemno dobrim, znanstveno podprtim pripravam navkljub je bil boj žal odločen vnaprej.

Na tem pariškem sestanku sta dan po nagovorih Kardelja in de Gasperija najprej ameriška, potem pa še sovjetska delegacija predlagali plebiscit – prva na območju med francosko in ameriško razmejitveno črto, druga pa na območju celotne Julijske krajine. Seveda sta druga drugi tudi zaprli možnost dejanske izvedbe, tako da do plebiscita (kakršnega koli) ni prišlo. Glede Trsta se je zdelo, da se vsi nagibajo k internacionalizaciji po vzoru Gdanska eno vojno nazaj. Jugoslavija se je ostro borila proti temu z argumenti o etnični sestavi samega mesta, predvsem pa njegovega zaledja. Poleg tega se je tudi tržaško prebivalstvo izreklo za Jugoslavijo. Vendar vse to ne prepriča zahodnih zaveznikov, ki jih niti napori SZ, ki je večkrat poskušala prodreti z idejo o jugoslovanski suverenosti nad Trstom, niso obrnili v našo smer.

Prvi sestanek se zaključi 16. 5. 1946, drugi pariški sestanek pa poteka od 15. 6. 1946 do 12. 7. 1946 (Jeri, 1959: 353). Na zasedanju 21. 6. 1946 je francoski predstavnik podal idejo mednarodnega statusa Trsta. Bidault je predlog 29. 6. 1946 dopolnil še z 10-letnim trajanjem internacionalizacije pod nadzorstvom VS OZN, dodal osebo guvernerja, voljeno skupščino in imenovano vlado (s strani velesil in obeh vpletenih držav); stalne članice VS pa nja bi ustanovile Nadzorni svet, ki bi mu vlada poročala. Dne 2. 7. 1946 je Svet zunanjih ministrov sprejel kompromisni francoski predlog, kjer je za mejo obveljala francoska razmejitev; ozemlje vzhodno od nje je pripadlo Jugoslaviji, zahodni del pa se je razdelil na dva dela – severnega (Beneška Slovenija, Kanalska dolina, Gorica in Tržič) je dobila Italija, južni pa je postal STO (Priloga C: Predlogi razmejitvene komisije in Priloga Č: STO). S sprejemom tega predloga je SZ dosledno obrnila hrbet Jugoslaviji, saj so naši delegati naknadno izvedeli, da bi lahko dobili Gorico, če bi privolili v francosko črto – pričakovano je bilo, da bo Molotov to predlagal na kakšni seji (saj so se o tem pogovarjali že z zahodnima delegacijama na neformalnih srečanjih in so prišli do tega predloga – treba bi ga bilo le še formalno potrditi, a se ga Molotov ni dotaknil), pa se je hitro uklonil zahodnemu predlogu (Jeri, 1987a: 71 - 77).

Jugoslovanska diplomacija seveda ni bila zadovoljna s predlogom, saj ni izgubila le Trsta (čigar statut je bil tudi svojevrstna polemika), ampak tudi Gorico, pomembno središče goriške pokrajine. Zanimivo pa je, da je tudi Italija, ki je s tem kompromisom dobila ogromno in praktično zadovoljila veliko ozemeljsko lakoto, sprožila proteste proti francoskemu predlogu. Očitno je italijanska vlada sodila, da lahko dobi še več, kar je izviralo predvsem v splošni strategiji Italijanov, namreč, da se to vprašanje reši čim bolj pozno, ko bodo zavezniki že tako sprti med sabo, da se bo celotna zadeva obrnila popolnoma v prid Italije. (Jeri, 1987a: 79)

Dodatno se je situacija v odnosu do jugoslovanske politike in odmikanja zahodnih velesil od nekdanje zaveznice zapletla z nekaterimi dogodki, ki se jih šteje v minus naši vladi: sojenja Draži Mihajloviću in Alojziju Stepincu (na zatožni klopi se metaforično znajdeta Zahod in katoliška cerkev), največji *faux pas* (napačni korak, napaka) pa je bil podpora grškemu komunističnemu gibanju in dogodki v avgustu leta 1946, ko je jugoslovanska vojska zrušila dve ameriški letali (Pirjevec, 1997d: 3; Pirjevec, 1998: 12). Med 16. 7. 1946 in 8. 8. 1946 so zavezniška letala kar 176-krat kršila jugoslovanski zračni prostor (Irwin, 1998: 32); prvo letalo so prisilili k pristanku, drugi incident pa je terjgal pet ameriških življenj, kar je seveda izzvalo sovražno reakcijo v ZDA (Pirjevec, 1997d: 3). S takimi 'napakami' si naša vlada ni ravno pomagala v pogajalskem procesu, kjer si je s simpatiziranjem s SZ in občasno ihtavostjo svojih nastopov odtujila naklonjenost delegatov. (Pirjevec, 1997a: 9)

Pariška mirovna konferenca se je začela 29. 7. 1946, njene udeleženske (ZDA, VB, SZ, Kitajska, Francija, Avstralija, Belgija, Belorusija, Brazilija, Kanada, Češkoslovaška, Etiopija, Grčija, Indija, Nizozemska, Nova Zelandija, Norveška, Poljska, Južna Afrika, Jugoslavija in Ukrajina) pa so imele pristojnost podati priporočila. Zapletlo se je takoj na začetku s postopkom glasovanja; že iz samih udeleženk je razvidno, da sta niti vlekli le dve državi, in jasno je, da si je vsaka od njiju želela vplivati na odločitve Konference. Na drugem zasedanju ministrov v Parizu so se sicer dogovorili o principu dvotretjinske večine, vendar bi to morala potrditi še Konferenca. Po burnih razpravah o pravičnosti takega sistema so sprejeli britanski amandma, po katerem naj bi Konferenca Svetu predložila priporočila, sprejeta z dvotretjinsko večin in pa tudi tista, ki bodo sprejeta z navadno večino, le da bodo slednja potem obravnavana manj prioritarno. Naša država je sicer zagovarjala načelo soglasnosti, vendar zadeva ni šla skozi (Jeri, 1987a: 42, 80 – 83).

Tako italijanska kot jugoslovanska delegacija sta imeli možnost nastopiti pred Konferenco in ponoviti svoje argumente, vendar z bistveno razliko – zdaj so se pogovarjali že o *fait accompli* (dejstvo) francoskega predloga, tako da sta se obe delegaciji zavzemali za revizijo le-tega, vsaka seveda v svojo korist. Nikakor pa ni bilo več prostora za dokazovanje *a priori* krivične določitve meje. Južna Afrika in Brazilija sta vložili amandmaje v korist Italije, vendar sta bila zavrnjena; jugoslovansko stališče pa sta podprli dve ‘zaledni’ državi, Poljska in Češkoslovaška. V noči iz 9. 10. 1946 na 10. 10. 1946 je bil izglasovan celoten predlog Sveta ministrov o meji med Jugoslavijo in Italijo (Jeri, 1987a: 84 – 86, 91).

Pojavil pa se je še problem Statuta STO (Pirjevec, 1997c: 9; več v Jeri, 1975: 75 – 77). V Parizu so se v Svetu sporazumeli le o načelih statuta, posebna komisija pa je nadaljevala njegovo preučevanje in 12. 8. 1946 Konferenci predložila (zopet) štiri različne predloge in predlog, ki ga je pripravila jugoslovanska delegacija. Glavna razlika med angleškim, ameriškim in francoskim predlogom na eni in sovjetskim in jugoslovanskim na drugi strani so bila pooblastila guvernerja; po mnenju zahodnih držav naj bi bila ta čim bolj široka (zakonodajna in izvršilna funkcija, imenovanje funkcionarjev, pravica veta, vodstvo zunanjih zadev, itd.), saj so hoteli izključiti vsako možnost jugoslovanskega vpliva, naša in sovjetska vlada pa sta v svojih predlogih večali vpliv na demokratičen način izvoljene skupščine in vlade. Naša vlada se je na primer zavzela za široko samoupravo tržaškega ljudstva. Po že preverjeni formuli pa je bil 3. 10. 1946 vseeno izglasovan francoski kompromisni predlog, ki je bil (presenetljivo?) blizu ameriškemu in britanskemu, saj je ohranil vse bistvene funkcije guvernerja (Jeri, 1987a: 85 – 88).

Dne 15. 10. 1946 je Konferenca v Parizu zaključila delo, izglasovala načrte mirovnih pogodb z Romunijo, Madžarsko, Finsko in Bolgarijo ter sprejela vsa določila mirovne pogodbe z Italijo. Končanje dela je bilo prepuščeno Svetu ministrov, ki se mesec pozneje sestane v New Yorku z namenom proučitve priporočil Konference in izdelave dokončnih besedil mirovnih pogodb. Na otvoritveni seji 4. 11. 1946 je bilo tržaško vprašanje določeno kot prioriteto in jugoslovanska delegacija, kot tudi italijanska, sta še enkrat dobili priložnost razlage stališč, vendar so bili vsi ugovori in razlage zgolj vzeti na znanje, spremenilo se ni pa nič. PMP se je podpisala **10. 2. 1947** v Luksemburški palači v Parizu, v veljavo pa je stopila 15. 9. istega leta. Opisane so bile meje med Jugoslavijo in Italijo, med Jugoslavijo in STO, med Italijo in STO (kjer obveljaljo na predhodnih pogajanjih predvidene mejne črte), v (za Jugoslovane pomembnih) prilogah pa je opredeljen Stalni statut STO (priloga VI) in pa Instrument o

začasnem režimu (priloga VII). (Jeri, 1987a: 90, 98 - 104) Pariška pogodba vsaj delno popravi krivico, storjeno slovenskemu ozemlju z Rapalsko pogodbo, vendar pa je preklala goriško območje, ki je bilo stoletja gospodarsko, politično in kulturno strnjena enota. (Kacin-Wohinz in Pirjevec, 2000: 121)

Vsekakor je jasno, da je bil rezultat pariške mirovne konference določen z zgodovinskimi izkušnjami in obvezami zaveznikov iz predvojnih let, začetkom hladne vojne in pa razvojem jugoslovanske države. Duroselle (1966) podaja, da je zanimivo, da so si zavezniki izbrali ravno tako obliko pogojanj – konferenco, ki je bila podvržena njihovim interpretacijam reda (kot Dunajski kongres leta 1815); lahko bi namreč ubrali vsaj dve boljši poti – direktna pogajanja, ki bi se ob obstoječih stikih med Italijo in Jugoslavijo lahko razvila, ali pa resnično mirovno konferenco, na kateri bi sodelovale vse zmagovalke (lahko tudi vse zainteresirane države). Po pregledu literature si upam trditi, da je naša država s stališča tehnike pogajanj storila vse, kar je možno – temeljito se je pripravila, poslušala argumente druge strani, pripravljala predloge, obveščala vse vpletene o situaciji in poskušala tudi s kompromisnimi predlogi. Najbolje v dokaz tej trditvi govori poskus zunanjega ministra Stanoja Simiča, ko proti koncu leta 1946 Byrnesu ponudi celo odpoved reparacijam, ki bi jih morala Jugoslaviji plačati Italija, v zameno za pravičnejšo rešitev tržaškega vprašanja (Pirjevec, 1997a: 9). Menim, da se v normalnih pogajanjih taka ponudba nikakor ne bi odklonila, ker pa se dejansko je, je to le še en pokazatelj več, da noben poskus, noben predlog, noben argument ne bi zahodnih zaveznic prepričal v pravilnost jugoslovanskih stališč. Mednarodni pravni red, v tem obdobju še precej v plenicah, je absolutno služil različnim interpretacijam velesil, ki so svet uredile po svoje in dosledno kršile lastna 'sveta' načela. Dejstvo je, da je naša vlada storila vse, kar se je dalo, vendar je bila v igri daj-dam diplomacije prepuščena sama sebi, saj ji je tudi njena kvazi-zaveznica, SZ, v najbolj ključnem trenutku obrnila hrbet. Tako mladi državi, ki se je borila najprej za preživetje v vojni, nato pa še za mednarodno priznanje, ni preostalo drugega, kot sprejeti diktat hegemonov.

4.2. LONDONSKI SPORAZUM

Podpis PMP ni zadostil zahtevam ne italijanske ne jugoslovanske strani. Prvi so bili prepričani, da so oškodovani in so vse svoje moči usmerili v revizijo pogodbe, drugi pa so s pogodbo seveda ogromno (in v nepravilnem boju) izgubili. Menim, da se zavezniške sile, ki

so praktično izsilile pogodbo, niso zavedale, kako zelo bo tržaški problem vplival na mednarodne odnose in da ga ne bo tako zelo hitro konec.

Z dnem podpisa pogodbe je bil ustanovljeno (vsaj na papirju) STO. Dne 18. 12. 1947 je VS OZN pozval obe državi, da se sporazumeta o osebi guvernerja; naloga, ki se je nekaj let kasneje izkazala za nerešljivo. Težava je bila predvsem v različnih koncepcijah določb mirovne pogodbe – medtem ko jih je naša država obravnavala kot (žal) dokončne in je skušala kar najbolje izkoristiti slabo situacijo, je italijanska diplomacija pogodbo vzela kot provizorično rešitev, ki jim bo kasneje ob izdatni zavezniški podpori omogočila maksimalne pridobitve. S tem v mislih je seveda zavračala vse naše predloge guvernerja, hkrati pa sama na to funkcijo predlagala vedno take osebe, za katere je vedela, da so popolnoma nesprejemljive za našo stran. (Jeri, 1959: 444 – 446) V prvi fazi razgovorov o osebi guvernerja je bilo do konca junija leta 1948 je bilo v VS OZN predlaganih 19 kandidatov, po dolgih pogajanjih pa še drugih enajst kandidatov (Bolčič, 1994: 14; več v Duroselle, 1966: 258 - 61).⁸

Tudi zavezniki so začeli kazati bodoči odnos do Jugoslavije, predvsem preko zavračanja vsakršne pobude gospodarskega sodelovanja naše države s cono A STO, ki je bilo za našo vlado pomembno v smislu že zgodovinske vezanosti zaledja in mesta. Po drugi strani pa so že začeli 'spuščati' Italijo v neposreden stik s cono A preko več finančnih dogovorov z italijansko vlado (po tem, ko so enostransko prekinili pogajanja z našo vlado), s katerimi se je mesto Trst v praksi vključilo v italijansko gospodarstvo. Jugoslavija je seveda protestirala, saj je šlo za kršitev mednarodne pogodbe – guverner še ni bil določen in le on je lahko odgovoren za upravljanje STO, ne pa ZVU, poleg tega pa je Stalni statut STO v 24. členu prepovedoval sleherno ekonomsko unijo ali ekskluzivno zблиževanje s katerokoli državo. (Jeri, 1961: 39 – 41; Treaty of Peace with Italy (Mirovna pogodba z Italijo))

Konec leta 1947 je italijanska diplomacija začela obsežno akcijo v zahodnih prestolnicah, predvsem Washingtonu, z namenom doseči revizijo mirovne pogodbe. Pri tem so se zopet zatekli k taktiki pritiska – tokrat so opozarjali na bližajoče se parlamentarne volitve (18. 4. 1948), katerih izid bi vsekakor vplival na zunanje politično usmeritev Italije; zato je bila

⁸ Dne 17. 2. 1949 je bila po predlogu SZ o takojšnji uresničitvi določb mirovne pogodbe in predlogu guvernerja razprava preložena za nedoločen čas (Jeri, 1961: 268).

potrebna prijateljska gesta Zahoda. Ta je prišla v obliki Deklaracije treh velesil dne 20. 3. 1948 (imenovana tudi tristranska izjava), s katero so VB, Francija in pa ZDA predlagale revizijo pogodbe, ki so jo same orkestrirale pred slabega pol leta, kar je nedvomno precedens v mednarodnem pravu. (Jeri, 1959: 447; Kacin-Wohinz in Pirjevec, 2000: 128 ; Jeri, 1960: 42 - 43) Izjava je bila prvotno zamišljena dvostransko, šele kasneje so zaradi večje teže pritegnili še Francijo. Bidault je imel tako 20. 3. 1948 govor, v katerem je razkril namen zaveznic, da celotno ozemlje STO vrnejo Italiji (predlog dodatnega protokola k mirovni pogodbi), kot razlog za to pa je navedel neimenovanje guvernerja (kar so v glavnem ovirale ravno zahodne velesile) in ravnanje Jugoslavije v conii B. Izjava ni bila niti poslana Jugoslaviji in SZ, kar je brez dvoma izjemno nediplomatsko ravnanje, še posebej med bivšimi zaveznicami. (Jeri, 1961: 42 – 43)

Izjava je bila sicer deklaratornega, političnega značaja in ni imela mednarodne veljave, je pa povzročila nemir v jugoslovanski politiki in zadovoljstvo v meščanskih krogih Italije. Jugoslavija je v noti 22. 3. 1948 ostro protestirala proti takemu urejanju mednarodnih vprašanja in izpostavila mnenje, da bi bilo najbolje zadevo prepustiti reševanju na bilateralnem nivoju, začeti pa s povečanjem gospodarskih stikov, kar bi kasneje privedlo do večje povezanosti med sosedama in lažjemu urejanju težav. (Jeri, 1961: 43 – 44) Jasno, vse te pobude so bile z italijanske strani zavrnjene, kar se je kasneje izkazalo za napako, saj italijanska diplomacija ni računala na izboljšanje mednarodnega položaja Jugoslavije in na posledično otoplitev odnosov med našo državo in Zahodom. Po izključitvi Jugoslavije iz Informbiroja⁹ dne 25. 6. 1948 (Earle, 1994: 15) glavnega vzroka za hladnost do jugoslovanskih zahtev – prepričanje, da gre le za sovjetskega vazala – ni bilo več, in Italiji čas ni več pomagal pri doseganju ciljev. (Jeri, 1961: 45)

⁹ Vzroki za izključitev Jugoslavije so segali že v sam konec 2. svetovne vojne, ko je SZ nekajkrat odtegnila podporo Jugoslaviji. Poleg tega se je Jugoslavija vztrajno upirala podreditvi s strani SZ; Jugoslovani Sovjetom niso ničesar dolgovali, saj so se med vojno sami organizirali v odporiško gibanje in osvoboditev Jugoslavije ni bila odvisna od Rdeče armade. Zato je jugoslovanska država tudi bila že od vsega začetka malce drugačna od satelitskih držav po vzhodni Evropi. Dodatno je sovjetski bes podžigalo še dejstvo, da je Jugoslavija ubrala malce drugačno pot reform in komunistično-socialistične izgradnje. (Duroselle, 1966: 283 – 84) Na drugem sestanku Informbiroja so tako evropske komunistične stranke Jugoslavijo izločile in ji očitale levičarske, kot tudi desničarske težnje. Izključitev je v svetu odjeknila z optimizmom in je bila označena za enega najpomembnejših politično-ideoloških zasukov hladne vojne. (Duroselle, 1966: 284; Kacin-Wohinz in Pirjevec, 2000: 131; Pirjevec: 24 – 25)

Vsa prizadevanja zahodnih velesil, da bi prišlo do vnovičnega sestanka zunanjih ministrov in revizije mirovne pogodbe, so pri SZ naletela na gluha ušesa, ki je na diplomatske note jasno odgovorila, da je bil sporazum že dosežen in potrjen na mirovni konferenci 21. držav. Možnosti za realno izpolnitev izjave tako ni bilo (Jeri, 1961: 44), vendar si je Italija v vseh sledečih intervencijah v zahodnih prestolnicah prizadevala za integralno aplikacijo enostranske marčevske Deklaracije (njena ponovna potrditev ji je v neposrednih stikih z zahodnimi diplomati tudi uspela, vendar to ni v ničemer spremenilo politične narave izjave – Jeri, 1961: 53), saj je s sklepom GS OZN 21. 11. 1949 izgubila tudi kolonije in je pošteno zagrizla v vsak košček zemlje, ki bi ga v tem sporu še lahko dobila. (Jeri, 1959: 448)

Ravno nasprotno pa je Jugoslavija vseskozi sledila svoji politiki – trdna v načelih in stališčih, vendar zmerna v pristopu. Vseskozi v po-pariškem obdobju se je jugoslovanska diplomacija zavzemala za ureditev problema na bilateralni ravni, s pogovori direktno vpletenih, vendar je do skoraj vseh neposrednih stikov med državama prišlo le na jugoslovansko pobudo. Tudi podpis petletnega trgovinskega sporazuma 27. 4. 1947 in sporazuma o lokalni izmenjavi med posameznimi območji v Vidmu 3. 2. 1949 niso prinesli minimalne stopnje zaupanja, ki si jo je prizadevala vzpostaviti Titova vlada, na kateri bi lahko gradili naprej; koncept, ki kar diši po evropski miselnosti. (Jeri, 1959: 448 – 449; Jeri, 1961: 55, 69) Dejansko lahko jugoslovanske napore skozi ves čas obeh prvih faz označim za diplomatsko – pogajalsko izredno pozitivne, saj je bila diplomacija kljub neupravičenosti ravnanja italijanske strani zmerna in je enostavno vztrajala na principih pravičnosti in enakopravnosti.

Jugoslovanski politiki so seveda zavračali Deklaracijo z 20. 3. 1948 kot osnovo za kakršen koli sporazum, saj je bila enostranska; ravno tako osnova za dogovor ne more biti jugoslovanska zahteva po priključitvi vsega tržaškega ozemlja Jugoslaviji. Zato so se naši diplomati zavzemali za realno ocenitev stanja in pravično rešitev, ki bo sporazumna (Jeri, 1959: 449 - 551). Stanje pa je bilo, vsaj za jugoslovansko manjšino v Italiji, še posebej cona A STO, dokaj resno, saj se Italija oziroma ZVU ni držala določil Stalnega statuta STO, kjer je na primer zapisano, da sta uradna jezika v vsem STO italijanski in slovenski¹⁰, odlok z dne 2. 9. 1949 pa je kot edini uradni jezik pripoznal italijanskega. Zavezniki enostavno niso odpravili diskriminacijskih fašističnih zakonov, oziroma so jih celo restavriral, s tem pa delali hudo

¹⁰ 7. člen Statuta STO (Treaty of peace with Italy (Mirovna pogodba z Italijo))

krivico državi, ki se je z njimi borila proti nacizmu. Šele po koncu leta 1949 se je začelo v zahodnih državah postopoma uveljavljati prepričanje, da vprašanja STO ne bo mogoče rešiti brez participacije Jugoslavije, vendar je preteklo še kar nekaj let, preden se je ta odnos začel kazati tudi v praksi. Italijanska diplomacija pa je zaradi tega, novega stališča zahodnih zaveznic hotela prisiliti Jugoslavijo, da bi za minimalne koncesije sprejela tristransko deklaracijo, kar je bilo v nasprotju z dotedanjimi prizadevanji jugoslovanskih krogov, tako da os to ponudbo kategorično zavrnila. (Jeri, 1961: 49 – 53)

Do prvih direktnih stikov je prišlo šele leta 1951 v maju v Londonu med tamkajšnjim italijanskim in jugoslovanskim ambasadorjem (T. Garlatti-Scotti in Jože Brilej), stiki in sondiranja pa so se nadaljevala v Rimu dva meseca kasneje (18. 7. – 30. 7. 1951). Naši predstavniki so izhajali iz principa obdržanja trenutnega stanja in realizacije principa etničnega ravnovesja, italijanski pa so izhajali iz hipoteze, da ima Italija cono A že za svojo in niso bili pripravljeni na razgovore, ki bi prinesli drugačen rezultat od tistega, ki jim je bil obljubljen s tristransko Deklaracijo; poleg tega so zagovarjali tezo o neprekinjeni etnični črti, ki bi dobesedno razkosala jugoslovansko etnično ozemlje. Namen stikov je bilo ugotoviti možnosti za doseg kompromisa in izoblikovale so se tri možnosti (ki jih je predlagala Jugoslavija): da se razdeli STO po obstoječi demarkacijski črti, ista razdelitev STO in avtonomija obeh delov, ter razdelitev STO z rahlimi popravki razdelitvene črte. Ob nadaljnjih stikih je Jugoslavija predložila še dva načrta: izhod na morje za Jugoslavijo (in posledične koncesije Italiji v coni B) ter kondominij na vsem STO (Duroselle, 1966: 476 – 77), katerega bistvo bi bilo 'sovladje' obeh držav, ki bi se recimo neposredno izražalo pri alternirajočih guvernerjih za obdobja treh let. Ravno kondominij je bil po mnenju jugoslovanske vlade tisti, ki bi lahko omogočil postopno zблиževanje sosed, saj bi guverner jamčil za spoštovanje določil Stalnega statuta glede suverenosti in nedotakljivosti področja, Italija in Jugoslavija pa bi bili na območju enakopravni. Prebivalstvo pa, ki bi se mu zagotovilo čim bolj vsestransko samovlado, bi se lahko po določenem času samo izreklo za pripadnost določeni državi. Ta pobuda bi tudi olajšala gospodarske stike med mestom Trstom in njegovim zaledjem, kar je do sedaj pomenilo dokaj visoko gospodarsko raven. Vse pobude, tudi kondominij, pa so bile zavrnjene – tako močno je bilo namreč prepričanje italijanske vlade, da bo dosegla več s pritiski zahodnih zaveznic na Jugoslavijo. Stiki med državama, ki so trajali slabo leto, so pokazali na rigidnost italijanske politike, ko le-ta ni sprejela velikodušne koncesije Jugoslavije, s katero bi dobil celotno cono A in celo popravek meje v svojo korist. Ministrski predsednik De Gasperi je 25. 2. 1952 v Lizboni (na zasedanju Atlantske zveze, katere članica

je bila Italija od 4. 4. 1949) izjavil, da je treba iskati rešitev na temelju tristranske izjave. (Jeri, 1959: 450 – 51; Jeri, 1961: 56 - 59)

Dne 11. 3. 1952 je italijanska vlada predložila rešitev tržaškega problema s takojšnjim plebiscitom na celotnem ozemlju STO, kar pa je jugoslovanska vlada takoj zavrnila z utemeljitvijo, da se tak ukrep ne more uresničiti, ne da bi prej popravili krivice, ki so se zgodile jugoslovanskemu življu na tem območju (razni fašistični raznarodovalni ukrepi in tudi ukrepi zavezniških oblasti so precej popačili etnični sliko). (Jeri, 1959: 452)

Zavezniki so na spremembe in na nove zahteve reagirali različno. Francija se je po tristranski izjavi umaknila od reševanja tržaškega vprašanja in vzdrževala dobre odnose z obema stranema. VB je na samem začetku zamotavanja vprašanja po drugi svetovni vojni absolutno stala ob boku Italije, v tej fazi pa ni več tako brezpogojno podpirala njenih zahtev. Najmočnejšega zaveznika je Italija imela v ZDA (od leta 1952 jim je predsedoval general Dwight Eisenhower – Ike, ki je nadaljeval Trumanovo politiko boja proti komunistom in pomoči anti-komunistom), ki so precej poenostavljeno gledale na problematiko Vzhod – Zahod, poleg tega pa je bil italijanski lobi v ZDA izjemno močan in je neprestano pritiskal na politike v State Departmentu. V SZ se je po smrti Stalina leta 1953 na oblast prebil Nikita Hruščev, ki je v zunanji in notranji politiki sprva ubiral zmernejše strune, kasneje pa privzel bolj agresivno politiko. SZ je v prvih, pariških pogajanjih sicer delno podpirala Jugoslavijo, kmalu po podpisu PMP pa je začela ureditev ponovno naraščajočega problema povezovati s podpisom državne pogodbe z Avstrijo. Stališče sovjetske vlade do novih italijanskih zahtev je bilo, da se nemudoma izpolnijo določila PMP (predlagali so tudi guvernerja, ki pa je bil v Varnostnem svetu zavrjen), šele nato se lahko podpiše avstrijska pogodba. SZ se je s takim stališčem povsem oddaljila ne le od jugoslovanskega stališča, temveč tudi od stališča mednarodne skupnosti, ki je favorizirala bilateralno ureditev problema. Z noto 17. 11. 1951 je sovjetska vlada izrecno nasprotovala bilateralnemu reševanju tržaškega vozla, kar je bilo direktno v nasprotju s stališčem te iste vlade na pariških mirovnih pogajanjih. Dejansko je šlo za poskus zavlačevanja in preprečitve bilateralne ureditve vprašanja, saj so Sovjeti tudi želeli imeti vpliv na tem področju. (Jeri, 1959: 548 – 549; Calvocoressi, 2001: 21 – 25)

Na četrto obletnico tristranske izjave so v Trstu desničarske sile inscenirale demonstracije, ki naj bi zahodne sile prepričale v upravičenost italijanskih zahtev. Prva koncesija Italiji se je zgodila le 6 dni po demonstracijah – sklep ZVU nad cono A STO, da se raztegne veljavnost

italijanskih administrativnih volitev na to območje, je v upravo cone *de facto* vključil Italijo. Jugoslavija je ostro protestirala proti ponavljajočemu se vzorcu enostranskega reševanja vprašanj, vendar so zahodne sile in Italija 9. 5. 1952 vseeno izjavile, da so se sestale z namenom zblížati te tri vlade (ZDA, VB in Italija) z lokalnimi oblastmi. Italijanski politični svetovalec ZVU je postal Diego De Castro, ki je absolutno zagovarjal maksimalne italijanske ozemeljske zahteve (odstopil leta 1954 zaradi nestrinjanja s stališči nove vlade). (Jeri, 1959: 550 – 51; Jeri, 1961: 61 – 62)

Italija ni bila pripravljena na kakršnokoli sodelovanje in je kategorično zavračala vse poskuse jugoslovanske vlade, da bi se doseglo kompromis. V prvi fazi si je naša zahodna soseda prizadevala doseči formalno priključitev cone A (s čimer je želela doseči 'enakost' z Jugoslavijo), nato pa bi se celoten tržaški problem zreduciral na cono B, kjer so želeli še ozemlja. Ponovno se je leta 1953 pojavila ideja o plebiscitu, ki je bila enako kategorično zavrnjena s strani Jugoslavije, ki jo je spričo italijanske rigidnosti čakalo težavno delo. (Jeri, 1959: 552 – 553)

Britanski zunanji minister Eden je bil po obisku Jugoslavije (18. 9. – 23. 9. 1952) prepričan, da bo treba kakršnokoli odločitev uveljaviti s silo, predvsem pa Italiji dopovedati, da nima nobene pravice do cone B. italijanskemu ambasadorju v Londonu je tako po svoji vrnitvi povedal, da so na voljo tri opcije: 1. razdelitev po demarkacijski črti, 2. *status quo* ali 3. direktna pogajanja med Italijo in Jugoslavijo. Italija je na to odgovorila s še večjim pritiskom na ZDA, ki sproducirajo tako imenovani Achesonov načrt (po idejnem očetu), ki prepušča Italiji ne le cono A, temveč tudi Koper, Jugoslavija pa dobi nekaj malega olajšav v tržaškem pristanišču ter Repentabor in Bazovico. Ostali dve zaveznici sta ta načrt dokaj hladno sprejeli; VB je kmalu nato še enkrat obnovila svoje stališče o treh možnostih, kmalu pa se je na obzorju začel risati tudi nov enostranski ukrep. Še pred tem so italijanski diplomati v povezavi z ameriškimi še povečali svoje zahteve na Izolo in Piran (v zameno za Zgonik in Dolino), nato pa so Italijani še maksimizirali svoje zahteve z grabljenjem po obalnem pasu vse do Savudrije. Povečevanje italijanske lakomnosti je vznejevoljilo Washington, toliko bolj, ker so istočasno Jugoslovani vseskozi zastopali zmernejše stališče in bili pripravljene na pogovore, dokler so le-ti pravični. (Jeri, 1961: 256 - 260)

De Gasperijeva vlada se je v letu 1953 zopet zatekla k stari zvižaji poudarjanja notranjih razmer in bližajočih se volitev. Zahodni sili sta tokrat reagirali malce pozno in vlado je 15. 8.

1953 sestavil vodja desnega krila, G. Pella. Že 29. 8. 1953 pride do zaostritve odnosov s koncentracijo italijanskih čet vzdolž meje z Jugoslavijo, kar je bil italijanski odgovor na ameriško interpretacijo uradnega sporočila agencije Jugopress, da bo Jugoslavija pretehtala svoje stališče do tržaškega vprašanja – agencija United Press je to tolmačila kot napoved aneksije cone B. S koncentracijo čet so ne le povzročili ponoven padec v že tako krhkih medsebojnih odnosih, ampak so odgovorni tudi za novo tržaško krizo, ki je skoraj prerasla v oborožen spopad, saj je Jugoslavija odgovorila z enakim ukrepom. (Jeri, 1961: 261 – 263; Pirjevec, 1985: 38 - 39)

V septembru je bila ponovno predstavljena ideja o takojšnjem plebiscitu, ki jo je dočakala enaka usoda kot prejšnjo, bila pa je v prvi vrsti ponovno izpostavljena, da bi prikrila nov enostranski poskus VB in ZDA. Dne 8. 10. 1953 sta se zaveznici odločili ukiniti ZVU in oblast v coni A predati Italiji (Jeri, 1974: 1 – 2). Že drugič sta obe zaveznici kršili mednarodno pravo s takim ukrepom, ki v dotičnem primeru nikakor ni pravičen, saj bi bilo potrebno upoštevati in se posvetovati z obema stranema. Bil je to rezultat vojaškega zaostrovanja na meji, nerazumevanja razmer in pritiska novo-pečene italijanske vlade, ki je tak ukrep povezovala s podpisom pogodbe o Evropski obrambni skupnosti. Jugoslavija je seveda temu primerno odgovorila z okrepitevijo enot Jugoslovanske armade – pripravljena je bila svoje interese (ki so bili oškodovani tudi pri coni A, saj je bilo področje na jugoslovanskem etničnem ozemlju) braniti pod členom 51 UL OZN in bi vkorakanje enega samega italijanskega vojaka v cono A obravnavala kot sovražno dejanje, o čemer je 12. 10. 1953 obvestila tudi takratnega generalnega sekretarja OZN Trygve-ja Lie-ja¹¹ (v tej noti je vlada konstatirala tudi, da se bo še pred tem trudila za mirno rešitev problema v duhu 33. člena UL OZN). Italijanska diplomacija pa je seveda v sklepu z dne 8. 10. 1953 videla uresničitev tristranske izjave – dobila je cono A in začela stegovati prste po coni B. Zahodni zaveznici sta s tem sklepom oživili negativno prakso zakulisne diplomacije in reševanja mednarodnih problemov brez vključevanja vseh vpletenih strani v sporu. (Jeri, 1959: 554 – 556; Jeri, 1961: 263 - 267)

Italijansko stališče do STO je bilo vsekakor zelo zanimivo. Italijanska vlada je argumentirala, da imajo nad cono A popolno suverenost, o coni B se bo pa še potrebno pogovarjati. Računali so na podporo VB in ZDA pri pridobivanju dodatnih ozemelj. Žal je vse kazalo na to, da se bo

¹¹ več v Škorjanec, 2000: 21

debata o coni B res odprla in naši odposlanci so imeli v bistvu srečo, da se je druga, londonska faza reševanja meje odvijala ravno v takem času, ko se je Jugoslavija dovolj etablirala v mednarodnih odnosih in pridobila na glas. To je bil namreč edini faktor (poleg diplomatske spretnosti naših zastopnikov in pa Tita), ki je omogočil, da se je reševanje krize začelo postavljati na bolj realna tla.

Ameriška in britanska diplomacija sta napačno računali, da bosta lahko Jugoslavijo postavili pred izvršeno dejstvo, saj sta tako prebivalstvo (z demonstracijami) kot diplomacija bliskovito odreagirali. Na ta način sta zahodni zaveznici ne le izgubili kredibilnost v očeh mednarodne javnosti, ampak sta bili tudi postavljeni pred odločitev – ali s silo uveljaviti sklep (za kar so seveda ves čas navijali Italijani), ali pa se dejansko uvesti za mizo z obema vpletenima državama in zadevo izpeljati po liniji najmanjšega odpora. Sprva se je druga možnost zdela nedosegljiva, saj sta zaveznici po odločnem protestu naše vlade začeli zagovarjati tezo tihe aneksije, kjer bi bil rezultat po malce predrugačenem in počasnejšem postopku enak. Ko je Jugoslavija seveda tudi to pretenzijo zavrnila – v končni fazi ni bilo bistveno vkorakanje vojakov, ampak že sama možnost tega – pa so se postopno začele ustvarjati razmere, ki so pripeljale do enakopravnih pogovorov. (Jeri, 1959: 557)

Pot do tja pa je bila še dolga; Italijani so namreč še vedno vztrajali na svojih zahtevah. Naša zahodna sosedja je imela žal eno bistveno prednost – bila je že vključena v zahodno-evropske in trans-atlantske integracije in se je lahko vedno zatekla k že znanim poskusom prisile. Tako je uveljavitev sklepa 8. 10. povezovala, kot že omenjeno, s podpisom pogodbe o Evropski obrambni skupnosti, s sklicevanjem na notranje razmere in z namigovanji o možnosti spremembe v italijanski zunanji politiki. (Jeri, 1959: 557) S pogajalskega izhodišča so Italijani ravnali dokaj modro (če ne štejemo vkopavanja v pozicije in zamrznitve stališč) in izkoriščali svoje adute v polni meri, vendar pa so igrali zelo nekonstruktivno vlogo, saj je bil vsak poskus dogovora, ki bi malo spremenil njihove zahteve, brezpogojno zavrnjen.

Zavezniki (po oktobrski izjavi sta VB in ZDA v problem znova potegnili Francijo) so 13. 11. 1953 tajno predložili petorno konferenco s pogojem, da bi pred začetkom in med konferenco del osebja ZVU v coni A zamenjali z italijanskim osebjem, kar je Jugoslavija, jasno, zavrnila z argumentom, da se pogajanja, ki naj bi bila enakopravna, ne morejo začeti s koncesijami eni strani. Po tem dogodku pa so se začele stvari dejansko obračati na bolje, Italija in Jugoslavija sta se 5. 12. 1953 sporazumeli o obojestranskem umiku čet, ki se je začel takoj, končal pa v

15. dneh; ravno tako je bila odpravljena omejitev uvoza nekaterih artiklov v Jugoslavijo, ki jo je italijansko ministrstvo za zunanjo trgovino uvedlo 29. 11. 1953. S tem se je formalno tudi zaključila druga vojaška tržaška kriza, ki je oktobra skoraj prerasla v oborožen spopad. Zavezniki so začeli podpirati idejo o pogovorih z obema stranema in pravični rešitvi in so tudi sprevideli nespametnost poteze z 8. 10.1953; pot k Londonskemu memorandumu se je tako odprla. Januarja leta 1954 so se ZDA, VB in Jugoslavija sporazumele o metodi pogajanj, ki naj bi potekala v dveh fazah – v prvi bi se vršili pogovori med ZDA, VB in Jugoslavijo, v drugi pa bi mesto jugoslovanske delegacije prevzela italijanska. Zahodni zaveznici sta bili s tem postavljeni v vlogo mediatorja v sporu. (Jeri, 1959: 557 – 558)

Dne 2. 2. 1954 v Londonu se je začela prva faza razgovorov, ki so potekali v največji tajnosti¹², saj je javnost v preteklih nekaj letih predvsem preko mahinacij medijev izvajala močan pritisk na pogajalski proces in vplivala na odločitve pogajalcev (Škorjanec, 2000: 24) ; glavni cilj teh razgovorov je bil proučiti razmere in najti sporazumno rešitev. Angleško delegacijo je vodil Geoffrey W. Harrison, ameriško Llewellyn E. Thompson, jugoslovansko pa Vladimir Velebit. Slednji je predstavil stališča naše vlade, ki so temeljila na principu etničnega ravnovesja in upoštevanju jugoslovanskih gospodarskih interesov na tem področju. Absolutno nesprejemljiva pa je kakršna koli rešitev, ki bi spremenila *status quo*. V procesu pogajanj sta se oblikovala dva predloga: prvi pomeni razdelitev STO ob manjši modifikaciji meje med conama v korist Jugoslavije in jamstvo obeh velesil, da ne bosta več podpirali pretenzij nobene od sprtih strani, drugi pa Jugoslaviji dodeljuje izhod na morje v Trstu oziroma njegovi bližini, Italiji pa se odstopi nekatere etnične italijanske otoke v cono B. Z drugo opcijo je bilo kar nekaj težav, saj so zavezniki izhod na morje povezovali z obširnimi koncesijami v cono B, kar je bilo za Jugoslavijo nesmiselno (BATNA naše države je bil *status quo*). Po štirimesečnih pregovarjanjih (2. 2. 1954 – 31. 5. 1954) so se tako sporazumeli o prvi možnosti, torej raztegnitev italijanske suverenosti na cono A, jugoslovanske na cono B in premaknitev demarkacijske linije od Debelega na Tenki rtič v korist Jugoslavije. (Jeri, 1959: 558 – 559)

¹² Dejansko so se tajna pogajanja izkazala za neobhodno potrebna, saj je italijanska stran z odlašanjem reševanja obmejnega vprašanja le še povečevala interes in vpliv javnosti na pogajalski proces. Zaradi močnega vpliva italijanskega javnega mnenja na italijanske in tudi jugoslovanske pogajalce je bilo nujno izbrati ta tip pogajanj, ki je bil uporabljen tudi pri ustvarjanju OS. (Škorjanec, 2000: 30)

Po zaključku prve faze se je s 1. 6. 1954 začela druga, italijanska. Pellova vlada je izjemno slabo reagirala na spremembe v odnosih med Jugoslavijo in Zahodom, saj je še vedno vršila pritisk na zahodni sili in vztrajala pri svojih maksimalnih zahtevah. Angleži in Američani pa niso več *a priori* favorizirali stališč italijanske diplomacije in čas je kmalu prenehal igrati vlogo zaveznika za jugoslovansko zahodno sosedo. Tako je 11. 2. 1954 nastopila nova, zmernejša vlada, ki jo je sestavil M. Scelba, vendar se je zmernost odražala bolj v odnosu, kot pa v spremembi stališč. Na pogajanjih v Londonu je bil tako najtrši oreh seveda ozemeljski spor, pri katerem so Italijani vztrajali pri ohranitvi *statusa quo* na meji (v zameno za kakršna koli popuščanja pa bi zahtevali enakovredne koncesije, čeprav se je ob pogovorih o tem izkazalo, da gre predvsem za menjavo v stilu malo za veliko – Jugoslavija da veliko, Italija pa malo). Absolutno se je zavračala modifikacija ozemeljske ločitvene linije, še zlasti na obalnem področju. Scelbovi odposlanci so računali predvsem na ameriško podporo (VB se je namreč kmalu izrazila za bolj objektivno stališče in zagovornico bilateralnega reševanja vprašanja), tako da je ves čas pogajanj tekla živahna korespondenca med Rimom in Washingtonom, Italijani pa so nekajkrat celo zagrozili s prekinitvijo razgovorov. (Jeri, 1959: 560; Jeri, 1961: 286 - 287)

Poleg ozemeljske so morali pogajalci preseči še dve oviri: status manjšin v obeh državah, ki je še danes težavna točka v sosedskih odnosih, in pa pravna oblika sporazuma. Prva točka je bila izjemnega pomena za Jugoslavijo, saj je bila skrb za njene manjšine en od glavnih prerogativ politike, še posebej v državi, kjer so v polpretekli zgodovini naredili vse, da bi manjšino izbrisali. Določila PMP Italiji sicer v 15., 16. in 17. členu nalagajo splošne obveznosti do njenih državljanov (v smislu človekovih pravic), manjšine pa niso posebej izpostavljene (Kušej, 1975: 439 – 440; Treaty of peace with Italy (Mirovna pogodba z Italijo)). Pri drugi oviri pa je bila težava v tem, da si Italija zaradi izjemno močnih iredentističnih sil v državi, ki jih je podpihoval predvsem pisani medij, ni mogla privoščiti (osebno sicer menim, da jim je to služilo bolj za izgovor) podpisa nekega trdno definiranega dokumenta (odtod tudi kasnejša nesoglasja v interpretaciji določil MOS). Kakorkoli, **5. 10. 1954** je bil parafiran MOS, ki je pomenil zmago enakopravnega sporazumevanja (za razliko od enostranskega diktata, ki je bil skorajda vsiljen z 20. 3. 1948, 9. 5. 1952 in 8. 10. 1953). Jugoslavija je s tem v praksi dobila priznanje statusa v mednarodni skupnosti, saj je s konstruktivnimi predlogi in pripravljenostjo na kompromise pokazala, da je lahko in mora biti enakovreden partner v procesih, ki se je neposredno tičejo. (Poljšak, 1997: 28) Sporazum je dokončno (vsaj tako je bilo mišljeno) uredil razmejitve (v smislu prvega predloga s pogajanj na začetku leta – priloga I MOS je

zemljevid z načrtano mejo)¹³, položaj jugoslovanske (ki je bila pretežno slovenska) manjšine v Italiji in italijanske v Jugoslaviji s Posebnim statutom¹⁴ (priloga II MOS) – javna raba italijanskega in slovenskega ter hrvaškega jezika, avtonomija manjšinskega šolstva in vračanje ter izgradnja prostorov za kulturne in druge potrebe manjšine¹⁵; ustanovil se je mešani odbor za preverjanje spoštovanja določil Posebnega statuta (Memorandum o saglasnosti između vlade Italije, Ujedinjene Kraljevine, Sjedinjenih država i Jugoslavije o slobodnoj teritoriji Trsta) in odprla so se vzajemna konzularna predstavništva v Kopru in Trstu. Statut je prvi mednarodno-pravni dokument, ki je urejal zaščito jugoslovanske manjšine na strnjem območju, saj mirovne pogodbe po drugi svetovni vojni niso neposredno nalagale Italiji nobenih obveznosti do manjšin. Tudi zaradi tega je Statut v Jugoslaviji pomenil zgolj afirmacijo že obstoječe prakse, v Italiji pa bi bilo potrebno prakso šele izgraditi. Žal pa so se kmalu po podpisu MOS pokazale prve razlike v razumevanju tega mednarodno-pravnega dokumenta. (Jeri, 1959: 560 – 561; Jeri, 1961: 292 – 293) Kar pa je absolutno in neizpodbitno jasno, pa je dejstvo, da sta se ZDA in VB s tem dejanjem umaknili iz reševanja morebitnih nadaljnjih poskusov revizije katerekoli strani in odrekli podporo nadaljnjim ozemeljskim zahtevam katere koli od strani. Tako smo od vsiljene multilateralnosti pariške faze preko poskusa enostranskega reševanja vprašanja in kasnejše mediacije končno prišli do bilateralne faze, kar je bila že od samega začetka preferenca jugoslovanske strani.

4.3. OSIMSKI SPORAZUMI

MOS je v bistvu prava diplomatska mojstrovina, ki STO ne odpravi (zaradi izogibanja revizije mirovne pogodbe iz leta 1947), ampak zgolj razširi upravo Italije na cono A, upravo Jugoslavije pa na cono B. Je zavezujoč po naravi, hkrati pa dovolj ohlapno napisan, da dopušča različne interpretacije teksta (Pirjevec, 1994: 16; Kacin-Wohinz in Pirjevec, 2000: 140). Jugoslovanska stran je na primer mejo (ki je bila določena le na kopnem; o morski so se pogovarjali v Osimu) obravnavala kot dokončno, italijanska pa je angleško besedo *boundary*

¹³ Priloga D diplomskega dela: razmejitev po MOS

¹⁴ Posebni statut je bilateralni akt, podpisan med Jugoslavijo in Italijo; priložen pa je Memorandumu, ki so ga parafirale 4 pogodbenice – ZDA, VB, Jugoslavija in Italija, na znanje pa so ga naknadno vzeli tudi Francija, Sovjeti in VS OZN. (Murko, 1975: 337 – 338)

¹⁵ Členi 2.e), 4, 5 in 8 (Memorandum o saglasnosti između vlade Italije, Ujedinjene Kraljevine, Sjedinjenih država i Jugoslavije o slobodnoj teritoriji Trsta)

in francosko *frontière* (oboje v prevodu nedvoumno pomeni meja) prevajala kot *linea de demarcazione*, torej demarkacijska linija, ki nima dokončnega značaja. Vzrok za tak, politični rezultat, je po vsej verjetnosti iskati v notranji nastrojenosti države, ki se še vedno ni odpovedala suverenosti nad cono B (Poljšak, 1997: 30 – 32 ; De Castro, 1994: 19).

Težave z MOS so se začele že z njegovo ratifikacijo, ki je na jugoslovanski strani stekla gladko, na italijanski pa se sploh nikoli ni izvršila; veljavnost sporazuma je bila posredno potrjena preko proračunske debate o delu zunanjega ministrstva (Poljšak, 1997: 30); MOS ni šel nikoli čez normalno italijansko parlamentarno proceduro in tudi ni bil direktno apliciran v smislu spoštovanja meddržavnih pogodb (Murko, 1975: 340 – 341). Vlada se je na ta način želela zavarovati pred javnim mnenjem in je s tem, ko MOS ni podvrgla ratifikaciji, poudarjala upravno naravo in začasnost MOS ter načrtno ustvarjala pravno zmedo (Pirjevec, 1985: 43; Gregorič, 2002: 74). V povojni Jugoslaviji pa so že od samega začetka bili sprejeti ustavni principi o polni enakopravnosti manjšin v odnosu do narodov Jugoslavije in Posebni statut ni pomenil potrebe po velikem prilagajanju teorije ali prakse v naši državi. Nasprotno je Italija do tega trenutka sicer bila zavezana spoštovanju človekovih pravic po določenih mirovne pogodbe in je z dvema členoma v svoji ustavi iz leta 1948 predvidela neke vrste varstvo¹⁶, vendar pa se je v praksi pokazalo, da se še vedno izvaja hud raznarodovalni pritisk na jugoslovansko manjšino. Le-ta je bila podvržena trem različnim tretmanom – videmsko in goriško naj bi ščitila določila mirovne pogodbe in pa notranji red, tržaško pa sedaj še Posebni statut. (Murko, 1975: 338 – 341)

Italijani se niso niti približno držali določil Posebnega statuta (niti ne Splošne deklaracije o človekovih pravicah, ki sta se ji zavezali obe strani že preko OZN, dodatno pa v preambuli MOS), tako da je mešani odbor, zadolžen za nadzor nad uresničevanjem določil Statuta, dobival veliko pritožb s strani slovenske manjšine v Italiji¹⁷ (Poljšak, 1997: 30 – 32). Slovenska manjšina je bila v bistvu prepuščena sama sebi (kljub intervencijam jugoslovanske vlade se položaj ni izboljševal), njena notranja razklanost in politična neusklajenost (ki jo je v največji meri povzročil spor glede izključitve iz Informbiroja; Kacin-Wohinz in Pirjevec, 2000: 133) pa je botrovala k temu, da je ostala zunaj vsega dogajanja v vlogi opazovalca.

¹⁶ V 3. členu je govora o enakosti vseh državljanov, v 6. pa o varovanju jezikovnih manjšin z ustreznimi predpisi (Kušej, 1975: 447)

¹⁷ V dvajsetih zasedanjih je bil le ena pritožba vložena v zvezi z manjšinskim območjem na jugoslovanski strani. (Murko, 1975: 344)

Tako so se zopet znašli pod asimilacijskimi pritiski, kar dokazuje na primer zakon iz leta 1957 (ki je restavriral zakon iz leta 1939), ki prepoveduje pripadnikom manjšine, da bi svojim otrokom dajali slovenska imena (Pirjevec, 1994: 16). Zakon je bil sicer odpravljen leta 1966, vse do danes pa je ostal v veljavi zakon o poitalijančevanju priimkov (Renko, 1995: 26).

Sta pa državi v tem času (obdobje 21. let od Londona do Osima) pričeli z gospodarskim zблиževanjem z namenom doseči postopen preliv razumevanja na enem področju na druge sfere delovanja. Videmski sporazum, podpisan 20. 8. 1955, ki ureja pretok ljudi in blaga ter cestne in pomorske povezave med Trstom in sosednjim območjem, je bil prvi korak na tej poti. To linijo sodelovanja so nadaljevali razni sporazumi o finančni pomoči Jugoslaviji s strani Italije, pa sporazum o ribolovu (oboje v letu 1956), in v relativno kratkem času so se že začeli kazati prvi znaki *spill-over* (prelivanje) efekta s sporazumi o kulturnem in znanstvenem sodelovanju in čedalje tesnejšemu gospodarskemu sodelovanju (Pirjevec, 1988: 457). Ustanovila se je celo dežela Furlanija – Julijska krajina z ustavnim odlokom 31. 1. 1963, predvsem zaradi tamkajšnje slovenske manjšine, čeprav ni ta omenjena nikjer v statutu dežele¹⁸. Se pa da iz slednjega potegniti vsaj sedem pomembnih zahtev manjšine v Italiji, ki niso bile po Posebnem statutu nikoli izpolnjene, kot je pravica do rabe jezika v stiku z oblastmi, dvojezičnost napisov in odprava najbolj diskriminacijskih fašističnih odlokov (Renko, 1995: 26).

V desetletju po podpisu MOS je Jugoslavija tudi obnovila diplomatske odnose z Vatikanom (leta 1966), kar je še dodatno podkrepilo izboljšanje relacij Rim – Beograd. V vsem tem času je v ozadju še vedno tlelo ozemeljsko vprašanje in pa problem statusa manjšin, vendar se je vse skupaj potiskalo vstran in ignoriralo – vse do obiska premiera Saragata v Beogradu leta 1969, ko je Tito oznanil, da so odnosi dozoreli do ravni, kjer se lahko začne urejati obmejna vprašanja. Zadeve pa le niso bile tako preproste, kar se je izkazalo ob zapletih glede uradnega obiska Tita v Rimu, načrtovanega za leto 1970. (Pirjevec, 1988: 457)

Zadeve so šle tako daleč, da je bil zaradi izjave takratnega italijanskega zunanjega ministra Mora, da se Italija ne misli odpovedati legitimnim nacionalnim interesom nad cono B

¹⁸ V italijanski ustavi je predvidena ustanovitev vmesnih struktur avtonomnih dežel, ki bi omilile centralizacijo Rima in omogočile reševanje lokalnih problemov na deželno raven; tako strukturo naj bi predstavljala tudi Furlanija-Julijska krajina. Njen statut pa je žal popolnoma prezrl realnost tam živeče slovenske manjšine. (Pirjevec, 1985: 52 – 54; Kacin-Wohinz in Pirjevec, 2000: 149 – 150)

(Pirjevec, 1988: 457 – 458; Murko, 2004: 61) odložen že do potankosti pripravljen zgoraj omenjeni obisk. Ko so se zadeve nekoliko umirile in se je Moro popravil, češ, da politika Italije temelji na spoštovanju vseh mednarodnih pogodb, tudi MOS, je bil obisk realiziran v letu 1971. (Poljšak, 1997: 30 – 32 ; Škorjanec, 2000: 32) Rimska vlada je tudi sicer precej popuščala desničarski miselnosti, kar je pokazala po srečanju zunanjih ministrov Medicija in Minića v Dubrovniku leta 1974, ko je protestirala (in povzročila pravi diplomatski zaplet in posledično ohladitev odnosov med sosedama) nad nameščanjem tabel z napisom SFRJ – Republika Slovenija na meji med bivšima conama, češ da cona B ni suvereno ozemlje Jugoslavije (Pirjevec, 1988: 457 – 458; Pirjevec, 1985: 62 ; Murko, 2004: 52 – 53).

V svetu so se takrat odvijale pomembne oscilacije na relaciji Vzhod-Zahod. Hladna vojna je divjala že skoraj 20 let in zadeve so se enkrat otoplile, drugič zopet poniknile v nerazumevanje. Na srečo je bilo obdobje sedemdesetih let bolj toplo; ugodno zunanje vzdušje za končno rešitev tržaškega vprašanja pa sta ustvarjala dva faktorja – Helsinška konferenca o varnosti in miru v Evropi (začeta leta 1972 na pobudo SZ; združuje 35 držav; ima podobno funkcijo kot Dunajski kongres leta 1815 – utrditev meja) ter Mednarodna konferenca o manjšinah v letu 1974 (Renko, 1995: 27). Odnos med Italijo in Jugoslavijo je v obdobju do OS doživel več vzponov in padcev – napredovanje na gospodarskem področju in tezo o ‘najbolj odprti meji v Evropi’ so kalile razne iredentistične težnje, zatiranje jugoslovanske manjšine, ter vedno znova ponavljajoče se zahteve po conii B in nerazrešenosti meje (Komac, 1978: 28 – 29).

V takem ozračju je hitro postalo jasno, da se mora vprašanje meje med Italijo in Jugoslavijo rešiti enkrat za vselej in dokončno¹⁹. V pogajanja, katerim uvod je bil odstop proti-slovensko usmerjenega tržaško-koprskega škofa Santina, ki je simbolično združeval obe conii (Pirjevec,

¹⁹ Dejansko so se vse od podpisa MOS vzdrževali stiki med Italijo in Jugoslavijo; proučevanja določil MOS oziroma reševanja še odprtih vprašanj (globalna zaščita jugoslovanske manjšine in vprašanje dokončnosti meje) se je lotila skupina štirih pogajalcev (imenovana Grupa 4), ki pa je imela slabo definiran mandat in pooblastila, zato je bilo njeno delo v veliki meri onemogočeno. (Škorjanec, 2000: 32 – 34) Naslednjo etapo predstavlja Dubrovniški sestanek ministrov Medici – Minić, kjer se vzpostavita dva vzporedna in tajna kanala za dokončno rešitev mejnega vprašanja: prvega predstavlja tandem Milesi – Feretti/Perišić (poskušala naj bi najti rešitve za še nerešena vprašanja), drugega pa tandem Eugenio Carbone/Boris Šnuderl (bila sta politična pooblaščenca, ki naj bi predstavljala dopolnilo k prvemu kanalu). Slednji par pogajalcev je sprva dve leti bolj miroval (oživel je šele nekje maja leta 1974), kasneje pa se je dejansko preko njiju odvil proces predpriprav na OS in sam pogajanja o OS. (Škorjanec, 2000: 35 – 36, 42; Dolhar, 2000: 120)

1985: 65) sta obe strani vložili veliko truda, prijetno pa je presenetila tudi zavzetost italijanske vlade h konstruktivnemu dialogu. Pogajanj so se italijanski politiki lotili nadvse oprezno in predlagali, da bi bile seje pogajalcev samo na naši strani in v največji tajnosti (kot pri MOS), ki pri njih ne bi bila zagotovljena. Tako tudi na pogajanja niso poslali diplomata ali predstavnika zunanjega ministrstva, ampak visokega funkcionarja iz Ministrstva za javna dela; s tem so se želeli izogniti odzivu javnosti, ki bi ji težko pojasnili, zakaj sedaj sedijo za isto mizo z Jugoslovani, če so prej toliko let vztrajno gonili tisto o suverenosti nad cono B (Poljšak, 1997: 32 – 33).

Naši pogajalci so imeli široka pooblastila, vendar je bilo njihovo temeljno navodilo, da se meja ne sme spremeniti. Najtrši zalogaj je bila določitev meje na morju, kjer so Italijani že pri londonskih pogajanjih leta 1954 vztrajali pri tem, da je Trst veliko in večje pristanišče od Kopra in zato mora imeti večje sidrišče. Jugoslovanski protiargument je bil, da se zadeva lahko z razvojem hitro obrne in da je treba torej delati na principu egalitarnosti. Tudi sicer so italijanski diplomati od naših kar naprej zahtevali geste dobre volje (ki jim samim še na misel niso prišle), a so jugoslovanski pogajalci (na čelu z Borisom Šnuderlom; na italijanski strani je to bil dr. Eugenio Carbone) hitro razjasnili, da tokrat tega ne bo (Mekina, 1995: 20 – 21).

Pogajanja so v največji meri potekala na gradu Strmol na Gorenjskem. Obe strani sta pripeljali s seboj različne izvedence, ki so se aktivno vključevali v delo diplomatov. Dolgotrajen proces, ki se ponaša z izjemno natančnostjo (včasih se je debata vrtela okoli parih metrov ozemlja), se je zaključil **10. 11. 1975** s podpisom OS; množina zato, ker gre za sveženj dokumentov, ki so bili podpisani v Osimu (kraj blizu Ancone). (Željčnov, 1994a: 15)

OS so bili za takratni čas izjemno pomemben dokument. Ne le, da kot prvi mednarodno-pravni akt potrjujejo načela Helsinške konference o miroljubnem in dobrem sodelovanju med državami, hkrati razrešujejo še eno od najbolj perečih dilem povojnega obdobja – tržaško vprašanje. Vse dileme, izhajajoče iz MOS, so odpravljene in italijanske sanje o začasnosti meje, so se končno sesule v prah. MOS je prenehal veljati, manjšinske pravice (ki jim je v OS namenjeno najmanj pozornosti) so bile zagotovljene z 8. členom OS, podana so bila načelna izhodišča nadaljnjega gospodarskega sodelovanja, tudi s prostocarinsko cono (Komac, 1978: 29; Kacin-Wohinz in Pirjevec, 2000: 156; Pirjevec, 1985: 66). Sami OS so sestavljeni iz več dokumentov, ki jih vsebinsko delimo v tri sklope (Poljšak, 1997: 34 –35; Marinović, 1979: 4):
1) Pogodba med Jugoslavijo in Republiko Italijo (v nadaljevanju Pogodba)

2) Sporazum o pospeševanju gospodarskega sodelovanja (v nadaljevanju Sporazum)

3) Protokol o prosti coni, ki je v bistvu integralen del gospodarskega sporazuma.

Tem trem glavnim sklopom je skupno dodanih še 14 prilog (10 h Pogodbi in 4 k Sporazumu), in vse skupaj nosi ime OS.

Pogodba se začne s preambulo, kjer so opisana vsa načela mednarodnega prava, ki se jih pogodbenici zavezujejo spoštovati, saj želita ustvariti temelje miru v Evropi. Obe podpisnici sta tudi potrdili privrženost k največjemu možnemu varstvu državljanov-pripadnikov manjšin. V pogodbi so tako urejena temeljna vprašanja političnega odnosa med dvema državama (Pogodba med Socialistično federativno republiko Jugoslavijo in Republiko Italijo). Meja je bila točno določena in načrtovana (Priloga E: Osimski sporazumi); obe državi sta bili sporazumni, da se čim prej uredi državljanstvo oseb, ki so bile do 10. 6. 1940 italijanski državljani in da se pripadnikom manjšin da možnost izbire (optanti²⁰). S prenehanjem veljavnosti MOS sta državi prevzeli obveznost ohranitve minimalne stopnje zaščite manjšin, ki je bila vzpostavljena s Posebnim statutom (ki ga Italija nikoli ni privzela v notranjo zakonodajo), vendar se je že takrat dalo slutiti, da bodo v Italiji z urejanjem pravne zaščite manjšine težave. (Vuga, 1985: 1268 – 1270, Poljšak, 1995 : 185 - 86)

Sporazum je v bistvu gospodarski dodatek k Pogodbi, podrobneje pa ureja gospodarske odnose med državama, ki so bili do takrat že kar razviti (preko videmskega, goriškega in tržaškega sporazuma, ki so urejali lokalni pretok ljudi in blaga v teh pokrajinah); po eni strani gre torej za potrditev že obstoječega stanja, po drugi strani pa gre z idejo o Prosti coni na Krasu za nadgradnjo. Prvi člen Sporazuma namreč govori o odstopu dela zemljišča vsake strani v namen vzpostavitve proste cone, na katero bo razširjen že obstoječi blagovni režim območja *punti franchi di Trieste* (mednarodno konstituirane brezcarinske cone v Trstu), kar je bilo predpisano v Protokolu o prosti coni. (Vuga, 1985: 1271)

S Sporazumom so bile ustanovljene tudi številne komisije, ki naj bi preučevale različne možnosti sodelovanja in integriranja gospodarstev, na primer komisija za vodno gospodarstvo, kjer v kasnejših letih nekako ni prišlo do uspešne izpeljave zastavljenih projektov (kot na primer vodna pot Tržič-Gorica-Ljubljana). Številna določila Sporazuma

²⁰ Kasneje v nalogi uporabljam poleg izraza optanti še izraz ezuli, ki označuje tiste, ki so dejansko optirali za italijansko državljanstvo in se preselili v Italijo.

niso nikoli zaživela, saj le-ta predpostavlja neko višjo obliko sodelovanja, kar pa so kasnejše politične zdrahe in finančne peripetije onemogočile. (Vuga, 1985: 1272 – 1275)

OS sta podpisala zunanja ministra Minić in Rumor, ratifikacijski postopek je bil v Italiji zaključen februarja, v Jugoslaviji pa marca leta 1977. Listine so odposlanci izmenjali v Beogradu 3. 4. 1977 in takrat so OS tudi uradno začeli veljati (Komac, 1978: 29). OS so v bistvu dosegli dvojni cilj: na eni strani so dokončno rešili star konflikt, hkrati pa so bili usmerjeni v prihodnost in v vzpostavljanje sožitja med Italijo in Jugoslavijo. (Dolhar, 2000: 38) Odzivi na OS so bili različni, najbolj pa je presenetila burnost reakcije Trsta, ki je pri podpisu MOS ostal miren. Vzrokov za to je po vsej verjetnosti več: MOS je v nemirne vode hladne vojne prinašala neko upanje, OS pa so v mirnem času treščili nenapovedano in brez psihološke predpriprave, ki se je Italijani tako radi poslužujejo v diplomatskih akcijah. Poleg tega so prinašali novost – brezcarinsko cono na Krasu, dodatno pa je olja na ogenj prililo dejstvo, da ni več dvoma, kje je meja – prava meja, ne več zgolj demarkacijska linija, s katero so politiki pitali italijansko javnost (Cecovini, 1994: 17).

S stališča italijanskega meščanskega razreda, sploh v Trstu, je bil Osimo znak nove, za njih alarmantne realnosti. Celotna manjšinska politika do tedaj je bila namreč usmerjena v zatiranje manjšine, sedaj pa je le-ta dobila novega zagona in upanja, da se bo njen status končno uredil in bodo lahko njeni pripadniki začeli aktivneje krojiti svojo usodo ob polnopravnem sodelovanju v oblastnih strukturah. To je v dotedanjih oblastnih režimih povzročilo pravo paniko in hitro so se začele organizirati razne iredentistične organizacije. Protislovenska gonja v post-osimskemu obdobju se po tonu ni bistveno ločila od tiste iz predvojnih let, zadnje udarce pa je delila celo še v devetdesetih letih (takrat še posebej zaradi na novo izpostavljenega vprašanja revizije in sukcesije Slovenije) s prepovedmi dvojezičnosti napisov in javne rabe jezika.

Z zaključkom tretje, osimske faze geneze slovenske zahodne meje po drugi svetovni vojni se je z rahlimi šivi zašila rana jugoslovanskega ljudstva. Dejansko je bila prva faza tista, v kateri se je vse odločilo, obe kasnejši sta lahko le malce korigirali nepravico pariških določb. Vendar pa so OS ponovno postali pomembna točka dnevnega reda, ko je Jugoslavija razpadla, zato bom v kratkem pregledu podala glavne značilnosti obdobja od podpisa OS do nastanka nove države, Slovenije.

Zdaj, ko je bila meja dokončno načrtana in mednarodno-pravno veljavna in Italija ni mogla po nobeni poti več iskati novih koščkov zemlje, gospodarsko sodelovanje pa je bilo zaželeno iz obeh strani, se je srž problema prestavila na manjšinsko problematiko. Kot že omenjeno, so se na tržaškem potencialne nove moči manjšine zelo bali, pa tudi drugod po Italiji ni bilo bistveno drugače. MOS ni prinesel rezultatov, ki so bili obljubljeni s Posebnim statutom, zato je manjšina od OS, jasno, pričakovala več. In res je manjšinsko vprašanje zdaj prvič uradno prišlo na dnevni red (Jazbec, 2000: 42 – 43). Italijani, ki so do sedaj uspešno pokopavali upe jugoslovanskemu življu, zaradi sprememb v prioritetah mednarodnega sistema, ki v prvi plan absolutno postavijo zaščito človeka in njegovih pravic, niso več mogli slepo mimo zahtev manjšinskega varstva.

Prvi kamen spotike je bila interpretacija določil OS v zvezi z manjšinami. Po italijanskem razumevanju se le-ta nanašajo le na manjšino, živečo na tržaškem območju, medtem ko status goriških in videmskih Slovencev²¹ ureja notranje pravo. Ko so poskusili uveljaviti tako razmišljanje v zakonu, so bili s strani Slovencev postavljeni pred dejstvo, da vsako odtegotanje globalne zaščite manjšine pomeni kršitev OS (torej tudi običajnega mednarodnega prava in običajnih pravnih načel, na podlagi in v duhu katerih so OS tudi spisani).

Posebna komisija za slovenska vprašanja pri predsedstvu vlade, ki je nastala po obisku enotne slovenske delegacije pri predsedniku vlade Andreottiju 9. 8. 1977, je bila zaradi razlik v pojmovanju globalne zaščite med njenimi člani neuspešna, zato so Slovenci (ki so bili znotraj jugoslovanske manjšine izredno aktivni) pet let po Osimu zahtevali, da se s problemom pozabava parlament. Ta je z zadevo zavlačeval, saj je zastopal načelo, da uveljavljanje pravic manjšine ne sme škoditi večini. Leta 1982 je italijansko Ustavno sodišče²² ugotovilo prisotnost slovenske manjšine, kar je pomenilo priznanje neodtujljivih pravic do rabe jezika v osebni in uradni rabi ter pravico do uradnih odgovorov v istem jeziku, četudi s pomočjo tolmača; gre za vzpostavljanje minimalne zaščite, ki je zagotovljena že s 6. členom italijanske

²¹ Sicer pišem o času pred razpadom Jugoslavije, vendar ne govorim o jugoslovanski manjšini, ker je šlo za Slovence.

²² Celotno zadevo je sprožil Samo Pahor, ki je nenehno pisal pritožbe glede upoštevanja slovenskega jezika kot uradnega. Želeli so ga ustaviti z ustrahovanjem in ga postavili pred sodišče, takrat pa je celotna zadeva prišla pred ustavne sodnike, ki so v nadaljnjih razsodbah (leta 1992 in 1996) še potrdili za manjšino ugodno razlago Ustave in priznali popolno veljavnost Posebnega statuta MOS, ki je bil ratificiran z OS. (Kacin-Wohinz in Pirjevec, 2000: 163; Gregorič, 2002: 75)

Ustave in 3. členom statuta dežele Furlanije-Juljske krajine. (Jazbec, 2000: 43 – 44; Gregorič, 2002: 73)

Znotraj manjšine je prizadetost naraščala – deset let po OS so na tržaški pošti slovenščino označili za neznan jezik. Dodatno so presenečale in zavajale izjave v tiskanem mediju, češ, da je bilo v evropskem parlamentu rečeno, da je slovenska manjšina v Italiji najboljše zaščitena manjšina v Evropi. Podobnih manipulacijskih prijemov se je italijanska vlada (sicer ne vedno v celoti, vedno pa s podporo desničarskih strank) posluževala čez vso zgodovino tržaškega spora; preko dnevnega časopisja je usmerjala svoje javno mnenje in nemalokrat podpihovala iredentizem. (Jazbec, 2000: 45)

V osemdesetih se je asimilacijski pritisk stopnjeval do te mere, da je celo parlament odrekal manjšini pravico do uporabe jezika, v proračunskih debatah pa se je postavka za podporo slovenskim društvom črtala. V letu 1989 je De Mitova vlada sprejela osnutek zaščitnega odloka (leto kasneje je tako imenovani Maccanicov zakon o globalni zaščiti predstavila v senatu, ki ga Slovenci soglasno zavrnejo, ker ni zajel beneških Slovencev), ki pa OS ni obravnaval kot vir recipročnih obveznosti. Manjšini je tako odrekel neko nadrejeno substanco, nadrejen vir, zunanjega garanta in jo spustil na raven notranjega prava, poleg tega pa ločil postavke za goriške, tržaške in videmske Slovence. V letu 1991 je bil sprejet zakon št. 19, ki je sicer ne pomeni vzpostavitve zaščite, je pa pomemben, ker mejnima manjšinama priznava posebno vlogo, slovenski pa namenja denarno pomoč do odobritve globalnega zaščitnega zakona. (Jazbec, 2000: 46 – 47; Kacin-Wohinz in Pirjevec, 2000: 165)

Nov mednarodni moment nastopi s sesutjem sovjetskega bloka, ki ga je bil dejansko napovedal prihod Gorbačovove *glasnosti* (odprtost) na oblast. Prehod v novo desetletje je bil usoden tudi za Jugoslavijo, saj sta tako Slovenija kot Hrvaška objavili namero po osamosvojitvi.

Mednarodna javnost, in z njo tudi Italija, je nastopila proti razpadu Jugoslavije, saj je v tem videla veliko nevarnost za ponovno destabilizacijo Balkana²³. Tudi italijanski politiki so v pogovorih s slovenskimi predstavniki vztrajno odsvetovali osamosvojitvev in grozili, da

²³ Odtod predlog tri mesečnega moratorija na izvajanje Deklaracije o neodvisnosti, ki ga je Slovenija sprejela ob omejitvi, da bo izvajanje Deklaracije zgolj upočasnila, ne pa zamrznila. (Kosin, 2000: 36)

Slovenija ne bo nikoli priznana, da bo osamljena na političnem zemljevidu (Kosin, 2000: 23 – 25). Ko pa so bili, opozorilom navkljub, dnevi osamosvojitvene vojne za nami in smo nastopili kot samostojna država, se je zopet pojavil problem meje z zahodno sosedo; šlo je namreč za to, da je Italija v razpadu naše bivše skupne države videla novo priložnost za dodelavo obmejne problematike. Odprlo se je namreč vprašanje legitimnosti slovenske sukcesije²⁴ OS in z njo dva večja sklopa interesov (poleg teženj nacionalističnih krogov po reviziji meje – glej opombo 19; predsednik vlade Andreotti je slovenskim predstavnikom sicer zagotovil, da se tega vprašanja ne bodo več dotikali, ker je urejeno z OS, vendar se je kasneje konstantno pojavljalo na mizi) s strani Italijanov: zaščita Italijanov v Sloveniji in nikoli končana debata o premoženju ezulov. (Kosin, 2000: 21, 29) Naša zahodna sosedja je želela, da bi bil ob dnevu mednarodnega priznanja Slovenije in Hrvaške podpisan Memorandum o varstvu italijanske manjšine. K Memorandumu je pristopila le Hrvaška, Slovenija pa se je obvezala spoštovati njegova določila, čeprav ga ni podpisala zaradi manjka recipročne klavzule v korist slovenske manjšine v Italiji²⁵.

Vsekakor so se Italijani želeli na novo pogovarjati o OS ; po tem, ko so nekako sprejeli dejstvo osamosvojitve Slovenije in nas na deklaratorni ravni tudi podprli, je italijanski zunanji minister De Michelis 2. 9. 1991 v njihovem parlamentu začrtal smernice italijanske politike, ki so se jih držale praktično vse vlade do Prodijske; v odnosu do Slovenije naj bi se italijanska vlada zavzemala za zaščito italijanske manjšine v Sloveniji, za vrnitev premoženja ezulov, za nadgradnjo OS, meje, ki so jih začrtali OS, pa ostanejo nespremenjene. (Kosin, 2000 : 48)

²⁴ Italijanski iredentistični krogi so sukcesiji Slovenije nasprotovali in zahtevali revizijo določil OS. Vrh italijanske politike se je razcepil na dva tabora: prvi je zagovarjal korekten odnos do Slovenije, drugi pa se je zavzel za tradicionalne taktike izsiljevanja – slednja je sčasoma tudi začela prevladovati, kar se je videlo tudi v vztrajnem oviranju slovenske države pri prodiranju na mednarodno sceno. (Dolhar, 2000: 103 – 04)

Običajno pravilo v mednarodnem pravu je, da s propadom subjekta propadejo tudi njegove obveznosti, vendar to ne velja za pogodbe, ki so temeljnega značaja, kamor se štejejo tudi pogodbe o mejah (Kosin, 2000: 103). Povrh vsega to mejo ščiti še helsinška sklepna listina, ko govori o nedotakljivosti meja in pa Dunajska konvencija o pogodbenem pravu, kjer piše, da mednarodnih pogodb ni mogoče enostransko razveljaviti, če se nanašajo na meje (Mekina, 1993: 11). Italija tako ni imela argumenta za revizijo OSima v mejnih določilih, žal pa ostala določila nimajo tako trdnega ozadja.

²⁵ Dejansko je istočasno z Memorandumom nastajal tudi bilateralni dokument o zaščiti slovenske manjšine v Italiji, ki pa se ga slednja v zadnjem trenutku (na predvečer mednarodnega priznanja Slovenije) odloči ne podpisati. Tako je tudi Slovenija odklonila podpis Memoranduma; Italija jo je naslednji dan vseeno priznala (Jazbec, 2000: 49 – 50).

Italijanska vlada je leta 1992 izrazila voljo, da začne pogovore o teh zadevah in je tudi sprejela dejstvo nasledstva OS Slovenije, ki se je tudi zavzela za dodelavo in prilagoditev OS novim razmeram v smislu njihovega izvajanja. (Jazbec, 2000: 47 – 48, 51 – 52 ; Kosin, 2000: 97 - 98) Ravno tako ni bilo ugovora slovenskemu nasledstvu Rimskega sporazuma iz leta 1983²⁶. Odškodnino naj bi Jugoslavija izplačala Italiji po sedemletnem moratoriju v 13. obrokih, vendar je bilo poravnanih le 22 milijonov dolarjev. Dogovoriti se je bilo potrebno, kolikšen del tega (del bi namreč morala prevzeti še Hrvaška kot naslednica Jugoslavije) in v kakšnih obrokih naj izplačuje denar Slovenija in ali bo potrebno plačati tudi kakšne zamudne obresti. Sprva so to tako pojmovali tudi Italijani, kasneje pa začeli zahtevati, da se ezulom iz nekdanje cone B nepremičnine vsaj delno povrnejo v naravi. (Kosin, 2000: 98 – 99)

Preko mešane komisije, ki ji je bila zaupana naloga pogajanj s Slovenijo in Hrvaško so se tako februarja leta 1993 začeli dvostranski pogovori²⁷ o vprašanjih, ki so peklila italijansko dušo.

²⁶ Rimski sporazum izpolnjuje 4. člen OS in nalaga Jugoslaviji, da plača odškodnino Italiji za nacionalizirano lastnino ezulov v višini 110 milijonov dolarjev. (Željeznov, 1994b: 12; Mekina, 1993: 12; Kosin, 2000: 98)

Vprašanje premoženja ezulov se pojavi že s PMP, kjer je prebivalcem obeh držav (zaradi manjšinske pripadnosti) dana možnost preselitve, s čimer pa je seveda povezano vprašanje njihovih nepremičnin, ki ga urejata člen 79 PMP in pa Dodatek XIV PMP. Če potegnem črto, gre v bistvu za določitev imetja, ki ga država na določenem ozemlju lahko zapleni - zasebno premoženje je bilo izvzeto iz zaplombe, ne pa tudi iz nacionalizacije. Vsa vprašanja okrog nacionaliziranega in v zemljiško reformo vključenega premoženja sta Jugoslavija in Italija v prvi fazi uredili z določitvijo odškodnine (10 milijard lir po tečaju iz leta 1949 - plačati bi jo morala Jugoslavija, njeno višino pa je določila mešana komisija) na podlagi Sporazuma med Jugoslavijo in Republiko Italijo dne 23. 5. 1949. Naslednjo etapo (po MOS) predstavljata Sporazum z dne 18. 12. 1954, v katerem so se lotili dokončne poravnave vseh medsebojnih obveznosti finančnega in ekonomskega značaja (s predvidenim plačilom odškodnine v višini 72 milijonov ameriških dolarjev je bilo dokončno urejeno vprašanje lastništva podržavljenega premoženja), in pa Sporazum o izvajanju le-tega z dne 3. 7. 1965 (preostanek nepremičnin dobi Jugoslavija po plačilu 2. 600. 000 ameriških dolarjev. Po podpisu OS pa 18. 2. 1983 Italija in Jugoslavija podpišeta Rimski sporazum, s katerim se v 2. členu (Sporazum med Socialistično federativno republiko Jugoslavijo in Republiko Italijo o dokončni ureditvi vseh vzajemnih obveznosti, ki izvirajo iz 4. člena pogodbe, podpisane v Osimu, 10. 11. 1975) določi končna višina odškodnine. (Gombač, 1996: 126 – 27)

²⁷ Gre za prvi krog pogajanj o nadgradnji OS, ki je potekal v zelo prijetnem vzdušju. Marca leta 1993 je Državni zbor Republike Slovenije sprejel stališča in sklepe o urejanju odnosov med Slovenijo in Italijo, kjer je bilo jasno izpostavljeno, da je vprašanje ezulskega premoženja urejeno z Rimskim sporazumom in potem takem zaključeno. Takoj naslednji dan se je začel odvijati drugi krog pogajanj o nadgradnji Osima, kjer pa so se dobri sosedski odnosi hitro skvarili, še posebej, ko so slovenski delegati vztrajali na tem, da se lahko pogajajo samo o plačevanju še ne poravnane odškodnine in o ničemer drugem. Pod podobno napetimi pogoji je potekal tudi tretji krog pogajanja na isto temo. Italija je marca leta 1994 predlagala Komisiji EU, da za nekaj tednov odloži

(predvsem ustavne norme novih dveh držav, ki tujcem niso dovoljevale nakupa nepremičnin, so bile trn v peti Italijanom). Sprememba ustavnega reda, ki bi dovoljeval nasprotno, je bil pogoj Italije, da podpre slovensko prošnjo za začetek pogajanj z EU in premoženje ezulov, o katerem se Slovenija sicer ni imela namena pogovarjati ravno zaradi Rimske pogodbe (ker je smatrala, da velja načelo *pacta sunt servanda*), je postalo osrednja fiksacija italijanske politike. Težava je bila tudi v tem, da je bila Italija v EU obravnavana kot glavni vir informacij v zvezi s Slovenijo in je večkrat popačila sliko o stanju manjšinske zaščite v naši državi, češ, da ni enakopravna. Želeli so pač doseči koncesije svojim ezulom – Slovenija bi jim naj vrnila tiste nepremičnine, ki so še v javni lasti, ali pa naj jim vsaj dovoli nakup kake nepremičnine. Naša manjšina je že iz tako slabega položaja prešla še v položaj talke za izpolnitev italijanskih zahtev – postopno so se krčile že tako skoraj nične pravice. (Jazbec, 2000: 48 – 50, 53 – 55 ; Kosin, 2000: 99, 130)

Istočasno pa je Italija zahtevala še dodatno, še boljšo zaščito svoje manjšine, ki je bila tako ali tako že s slovensko ustavo maksimalno zaščiten in je uživala vse privilegije, ki jih suverena država lahko da manjšini. Berlusconijska vlada, ki je nastopila v letu 1994 (in takoj zavzela odklonilno stališče do slovenske vlade – za več Kosin, 2000: 186, 192), je kot izsiljevalski vzvod uporabila začetek pogajanj med Slovenijo in EU (glej opomba 22 in Kosin, 2000: 196), ker je naša vlada vztrajala na izpolnitvi Rimskega sporazuma in recipročni zaščiti manjšin, Italijani pa so želeli ezulske nepremičnine in mednarodno pogodbo za njihovo manjšino (slovensko so obljubili zaščititi po notranjem pravu). Situacija je bil podobna vkopavanju na fronti, ministri so hodili sem in tja, vršili so se pogovori, otoplotve in spet oledenitve, zadeva pa se ni premaknila vse tja do leta 1995. Novo fazo pomeni kompromisni Solanov predlog (španski kompromis²⁸), ki je bil usklajen z Italijo in ga je Slovenija po prvotni zavrnitvi sprejela, pomeni pa usklajevanje slovenske zakonodaje z evropsko in odprtje trga nepremičnin tujcem. S tem je zaključeno obdobje blokiranja pristopnih pogajanj Slovenije. (Jazbec, 2000: 55 – 58) Leta 1996 nastopi Prodijska vlada, ki zastopa zmernejša stališča do

razpravo o pridružitvenem sporazumu za Slovenijo, kar je potem storila še petkrat. (Kosin, 2000: 139, 142 – 44, 161 – 62, 179)

²⁸ Med drugim je ta predlog vseboval določila o prostem pretoku kapitala za nakup premoženja po 4 letih od podpisa pridružitvenega sporazuma in predlog spremembe zakona o lastnini na tak način, ki bi omogočil nakup nepremičnin v Sloveniji tujcem, če so na slovenskem ozemlju v preteklosti živeli tri leta. (Kosin, 2000: 280) Dne 11. 4. 1996 je slovenski Državni zbor z 49 glasovi sprejel španski kompromis in s tem dejanjem presenetil Italijane, ki sprejetja niso pričakovali. (Kosin, 2000: 290)

slovenske manjšine, vendar so se kolesja vzpostavljanja zaščite premikala zelo počasi – razprava o zastopstvu Slovencev v parlamentu ni bil nikoli izpostavljena, pa tudi za zakon o globalni zaščiti se je napovedovalo dolgo čakanje, saj je bilo v 90. predlaganih več zakonov o globalni zaščiti slovenske manjšine²⁹, a se do leta 2001 noben ni prebil čez zakonodajni postopek. (Kacin-Wohinz in Pirjevec, 2000: 172; Gregorič, 2002: 75)

Z novim tisočletjem so Italijani končno sprejeli zakon, ki naj bi zakonsko zaščito slovenske manjšine poenotil in uredil na ravni celotne italijanske države. S tem je bil cilj boja, ki je trajal praktično vse od podpisa Rapalske pogodbe naprej, dosežen, vprašanje pa je, v kakšni meri, ali ustreže vsem merilom in ali je zaščita na dovolj visokem nivoju, da lahko v primerjavi s slovensko zaščito italijanske manjšine govorimo o recipročnosti. Žal tu naletimo na bolj revno bero, saj bosta že v osnovi pretekli dve leti preden bo sprejet izvedbeni Odlok o zaščiti manjšine; zakon je namreč predvidel ustanovitev Odbora, ki naj bi preučil razmere in podal osnove za zaščito, ki pa je še danes nejasna, predvsem pa nezadostna. Vse določbe, ki se nanašajo na konkretne probleme – dvojezičnost, teritorialni in številčni prag priznanja manjšine – so bodisi nedoločne in neoprijemljive, bodisi tako zastavljene, da dejansko odrekajo manjšinsko varstvo večjemu številu Slovencev. Res pa je, da je vsaj priznal obstoj slovenskega elementa v Italiji in da je dokaj natančno uredil področji šolstva in finančne pomoči manjšinskim organizacijam³⁰.

S tem zakonom naj bi se razrešil še zadnji kamen spotike med Italijo in Slovenijo. Dejstvo pa je, da zgodovinska zavest ne odpušča in da se spomin na krivice prenaša čez generacije in morda gre ravnó v tem iskati vzroke za še dandanašnje iredentistično propagando (primer: Simoneta, 2004). Gledano nazaj je sicer bil problem meje tisti, ki je zanetil spor, vendar pa so posledice tega, tudi po sporazumni razrešitvi dileme, rezonirale na povsem napačnem in ranljivem nivoju – na ljudeh. Ne glede na to, da lahko nek sporazum ali zakon s političnega vidika uredita odnose, ne bodo zgodovinske krivice nikoli popravljene; zato je nujno gledati v

²⁹ Posebej bi omenila Oglejsko izjavo (ki je bila zamišljena kot mednarodna, bilateralna izjava), v kateri je prvič v zgodovini medsebojnih odnosov Italije in Slovenije predvidena zaščita Beneških Slovencev, vendar na podlagi njihovega preštetja, čemur so slovenski predstavniki takoj ugovarjali in predložili še nekaj amandmajev, jo nato zavrnili, kasneje pa predlagali dopolnila, vezana na italijansko podporo slovenskemu vključevanju v EU. To so zavrnili Italijani, nakar se je poskus oblikovanja skupne izjave vlekel in zopet prešel na stare teme ezulov in globalnega zaščitnega zakona za Slovence v Italiji. (Kosin, 2000: 220, 227 – 31)

³⁰ več o tem: Gregorič, 2002: 77 – 83

prihodnost, ker popravljati za nazaj ne bi imelo pravega učinka. S to mislijo zaključujem četrti del mojega diplomskega dela in prehajam na zaključke.

5. ZAKLJUČKI

Namen diplomskega dela je bil proučiti genezo slovenske zahodne meje. Prvotno sem se nameravala omejiti zgolj na tri faze, ki so preko mednarodnih pogodb direktno vplivale na potek mejne črte; ti trije mejniki so se zdeli najbolj logična izbira za začetek. Po prebiranju literature pa je kmalu postalo jasno ne le, da je problem zahodne slovenske meje večplasten in se ne dotika zgolj razmejitvene črte, ampak tudi, da segajo korenine spora precej dlje v zgodovino kot tudi v sedanjost; zato sem pariško fazo raztegnila še za potek dogodkov pred koncem druge svetovne vojne, osimsko pa razširila na obdobje, ki jo časovno presega in se razreši šele v novem tisočletju.

V prejšnjem poglavju naloge sem se osredotočila na pregled časovnega aniza dogodkov in vzrokov, ki so doprinesli h končni obliki meje. V tem delu diplome pa se bom ukvarjala s primerjavo elementov faz in preverjanjem hipotez.

Z zgodovinskega stališča je za našo zahodno mejo vsekakor najpomembnejša pariška faza, na katero pa je vplivalo več dejavnikov, tako zunanjih kot notrajnih. Konec druge svetovne vojne je poleg olajšanja prinesel tudi klico bodočega svetovnega spora. Ideološka razhajanja med zavezniki so torišče povojne ureditve sveta predstavili v dve žarišči – Berlin in Trst. Idealistične premise, zastavljene z Atlantsko listino in izpeljane v UL OZN, se začnejo rušiti že na medvojnih konferencah v Teheranu, na Jalti in v Potsdamu, dokončno pa se iluzije o dobronamernemu sodelovanju med velesilami (in posledično tudi ostalimi državami) zdrobijo na pripravah na pariško mirovno konferenco. Imperialistične težnje, ki so igrale glavno vlogo pri začetku 2. svetovne vojne, po končanih spopadih niso izginile, saj se začne iskanje in razdeljevanje vpliva v svetu med dvema protagonistoma – ZDA in SZ. Italija, ki je dejansko začela vojno na nacistični strani, je prav zaradi te situacije in pa afilicije Jugoslavije s SZ postala za zahodne zaveznike izjemno pomembna kot 'mejna' država, in je zato niso kaznovali enako strogo kot Nemčijo. Po drugi strani pa je Jugoslavija postala poglobljena grožnja Zahodu, saj se se smatralo, da bodo preko nje Sovjeti prišli trkat na vrata Zahoda.

Že na tem mestu se pokaže temeljni paradoks in nesmiselnost povojne vihre – Italija kot agresor je nagrajena, Jugoslavija pa, ki se je dejansko med prvimi začela organizirano boriti proti fašistično-nacističnim okupatorjem, je padla v nemilost. Realizem političnih spletk se je najbolj pokazal ravno v tem predelu sveta, ko je naša zahodna sosedja dejansko uspela dobiti ozemlja, ki v nobenem zgodovinskem trenutku niso bila njena. S tem v mislih moram priznati, da me je precej razočarala hladna preračunljivost reševanja kriz s strani velesil in nehote sem ob prebiranju literature dobivala aluzije na Dunajski kongres ali pa recimo versajski mirovni proces, kjer se je dejansko šlo za popravljeno restavriranje meja. Če zadevo povežem s teorijo mednarodnih odnosov – na papirju so se zapisala načela, za katera sama trdno verjamem, da bi prispevala k mirnejšemu svetu, vendar pa je v praksi potreba po kontroli, po moči preveč uničujoča, da bi lahko utrli pot sodelovanju.

Če si pogledamo glavne akterje pariškega mirovnega procesa, lahko izluščimo dve strani: VB, ZDA, Francija in Italija na eni, Jugoslavija in SZ pa na drugi, čeprav bi lahko zaradi popustljivost podpore Sovjetov govorili tudi o treh straneh, kjer bi Jugoslavija nastopila v manjši, a v sredini situirani vlogi. Italijanska diplomacija je želela ozemlje, ki ji po realni zgodovinski perspektivi ni pripadalo, ji je pa bilo zagotovljeno z Rapalsko mirovno pogodbo (ki je bila izsiljena na precej podoben način kot pariška – na podlagi kupčije, s katero se je Italija borila na ‘pravi’ strani) in Londonskim paktom iz leta 1915. Dejansko pomeni reševanje italijanske vzhodne meje zmago tajne diplomacije, proti kateri naj bi bili usmerjeni vsi napor dekларiranih svetovnih idealistov z velesilami vred. Interesi zahodnega bloka so bili popolnoma usmerjeni v zaustavitev sovjetske grožnje, ne glede na morebitne posledice razkosavanja ozemlja Jugoslavije. Dejansko se je tak odnos vzdrževal vse do podpisa MOS, ne glede na to, koliko so bile absurdne italijanske utemeljitve njihovih zahtev in ne ozirajoč se na porajajočo se demokratično naravnost tedanje Jugoslavije.

Zmagala sta vsiljevanje moči zavezniških velesil in geostrateški interesi, pravični standardi pa so bili odrinjeni na stran. V multilateralnem okolju je bila absolutna favoritka v mejnem sporu Italija, ki je to spretno izrabila; ni mi sicer uspelo pridobiti zapisnikov sej in konferenc posameznih faz, vendar pa je iz pregledane literature jasno razvidno, da je vsem trem fazam skupno eno: italijansko obnašanje in taktiziranje v celotnem procesu. Njihovi diplomati so vedno znova evocirali zgodovinsko pravico Italije do teh ozemelj (ki je nična), pritiskali na zaveznike, sploh ZDA, ki so očitno že takrat začeli s svojo politiko hitrega sojenja in vmešavanja ob nepoznavanju razmer. Italiji je dejansko uspelo ustvariti nekakšen vakuum, v

katerem je uspešno krmarila mnenja zahodnih zaveznikov o Jugoslaviji, še posebej v prvi fazi, ki je bila najbolj odločilna. Prva se je od tega vpliva začela odmikati Francija, v drugi fazi celo VB, nato pa je končno začel popuščati tudi pritisk ZDA na mednarodno politiko o tej temi. S pogajalskega stališča je Italija resnično dobro delala za svoj prav in z namenom maksimalno uresničiti svoje zahteve, saj si je nakopičila za sabo ogromno moči, pod katero je novonastala država Jugoslavija morala klekniti. Ni pa apeninska država računala na mednarodno etabliranje Jugoslavije po izključitvi iz Informbiroja in na posledično spremembno mednarodnih tokov ; kar naenkrat Balkan ni bil več grožnja, a mejni problemi so ostali. Italija je zadeve nadaljnjih dveh faz rešila s preprosto formulo – ostala je pri svojih zahtevah, le da jih je včasih malce drugače povedala in podkrepila z drugačnim izsiljevanjem. Priznati moram, da so se izkazali kot zviti pogajalci – nastopili so z veliko moči v vseh treh fazah in izkoriščali mednarodno situacijo, v kateri se je znašla naša država.

Po drugi strani pa sem mnenja, da je jugoslovanska država zavzela precej pogumno stališče, ko je vztrajala na pravičnosti standardov in na mednarodno priznanih načelih reševanja konfliktov (ki se jih niso držali niti zavezniki!). Njena stališča nikoli niso bila *a priori* odklonilna, ampak so se vedno zavzemala za aktivno iskanje kompromisa, kar je bilo večkrat utemeljeno tudi s konstruktivnimi predlogi v vsaki od faz³¹. Bolj ko je Italija pritiskala, bolj se je Jugoslavija zavijala v plašč mednarodnega prava. Žal pa je ta taktika prve uspehe začela kazati šele v londonski fazi, ko je bilo vse skupaj že bolj kot ne odločeno. Najpomembnejša je bila namreč pariška mirovna konferenca, na kateri pa se jugoslovanskih predlogov (o etnični meji, etničnem ravnovesju ter iskanju pravične kompromisne rešitve) sploh ni upoštevalo, ampak se je enostavno (in iz prej omenjenih vzrokov) podprlo italijanska stališča (sicer ne v njihovi najobsežnejši obliki, pa vendar). Naša država takrat ni imela nikakršne pogajalske moči (kljub dejstvu, da se je v vojni od samega začetka borila proti fašizmu in nacizmu) in nobenega drugega aduta kot SZ. Ta pa ji je v najbolj ključnem trenutku obrnila hrbet in tako našim ni preostalo drugega, kot da se sprejme vsiljeni predlog³².

V naslednji fazi pogovorov je bila kot zunanji faktor najbolj odločilnega pomena izključitev Jugoslavije iz Informbiroja, s čimer se je pokazalo, da nikakor ni bila podložna politiki

³¹ Duroselle (1966: 478 – 87) podaja po posameznih etapah izvrsten pregled taktik obeh strani v londonski fazi oblikovanja meje, ki variirajo od bilateralnih pogajanj preko mediacij do odkritih groženj.

³² Več o tem si lahko preberete v Grivčev, Vasil, gl. urednik (1977): Osimski sporazumi.

Sovjetov; poleg tega se je Jugoslavija etablirala tudi kot notranje trdna država s komunističnim režimom, ki pa ni bil po sovjetsko trd. Zdaj je bilo že lažje izvrševati politiko neagresivnega reševanja problema, česar pa se ni držala italijanska stran. Italijani v celotnem pogajalskem procesu niso bistveno spreminjali ne svojih taktik ne stališč, kar bi jih lahko po diplomatski plati stalo precej več, kot jih je. Titovi odposlanci so bili vseskozi odprti k bilateralemu reševanju vprašanja meje, že od samega začetka, Italija pa je nujno potrebovala podporo Zahoda, če je hotela uresničiti svoje (nerealne) zahteve. V času pogajanj o MOS je nenehno izsiljevanje zaveznikom že začelo presedati in menim, da je bila kombinacija italijanske nepopustljivosti in odpiranje Jugoslavije na Zahod (tako z besedami kot z dejanji v samem pogajalskem procesu) glavni povod za to, da se je nadaljnje reševanje tržaškega vprašanja preusmerilo v bilateralnost.

Tretja faza je, če jo pogledamo od zunaj, še najbolj idealistično usmerjena od vseh. Nasproti si stojita dve državi, brez kakršne koli podpore od velesil (ki so se zavzele za rešitev problema in se distancirale od načina), in se namenita rešiti dolgoleten spor. Svet je bil v tem času pod vplivom sklepnega akta helsinške konference, ki je mednarodno skupnost navdal z upanjem v mirno reševanje sporov in prijateljstvo ter dobre odnose med državami. OS so bili kot nalašč za dokazilo teh načel, saj so v duhu tega novega vala dobronamernih rešitev pomenili končno solucijo enega od žarišč hladne vojne. V realnosti pa sprejeta določila niso mogla *de facto* rešiti vseh aspektov nesporazuma, ki se je od ozemeljskega spora (in tudi prav zaradi njega) razširil še v civilno plat družbe preko manjšinske problematike. Že sam pojav manjšinskega vprašanja (veliko število Jugoslovanov in malo manjše število Italijanov je ostalo onkraj meja matičnih držav) po pariški fazi bi lahko dal zaveznikom vedeti, da je razmejitev nepravilna. Urejanje manjšinskih pravic je postopoma prekrilo vse poskuse zблиževanja sosed in predstavljalo točko lomljenja skupnega delovanja. OS naj bi temu naredili konec, vendar pa so prinesli rešitve na bolj politično deklaratorni ravni – meja je bila sicer res dokončno načrtana oziroma potrjena na kopnem (po MOS), načrtana pa na morju. Tudi gospodarsko sodelovanje je bilo orisano, manjšinsko varstvo, sploh z italijanske strani, pa je ostalo nedorečeno in pavšalno obravnavano. Ravno zaradi tega se je zadeva vlekla še naprej, vse do razpada Jugoslavije, ko se zopet ponovijo v desetletju pred razpadom Jugoslavije največkrat evocirane pretenzije italijanske vlade – želeli so revizijo OS, s katero bi lahko še kaj spremenili (predvsem na področju premoženja ezulov). Na srečo je bil mednarodno-pravni sistem jasen do te mere, da so bile te želje v pogajanjih o nadgradnji Osima zatrte, ni pa to

spremenilo dejstva, da so Italijani zopet izsiljevali našo državo po starih vzorcih – tokrat je bil talec pogajanja naša manjšina, pa tudi začetek pristopnih pogajanj Slovenije za vstop v EU.

Ko potegnemo črto pod vse tri razširjene faze, lahko s stališča tehnike pogajanj ugotovimo, da je jugoslovanska stran vseskozi ravnala v skladu s priporočili v teoretskih izhodiščih omenjenih avtorjev (Ury, 1998 ; Fisher et al., 1998): osredotočila se je na problem, ne na ljudi, poskusila je iskati kompromisne rešitve, ki bi bile boljše od BATNE obeh strani, držala se je pravil in standardov, ki naj bi bili veljavni v mednarodnem pravu (kot na primer enakopravnost pogajanj, pravica do samoodločbe narodov, človekove pravice) in se trudila iskati najnižji možni skupni imenovalec, ki bi pomenil začetek poti k rešitvi. Nasprotno pa si je italijanska diplomacija prizadevala le za eno : uresničitev svojih zahtev. Če bi te tri razvojne faze slovenske meje skrčili v časovno majši okvir in odvzeli diplomatsko moč Italije (torej odvzeli zunanje faktorje), bi po vsej verjetnosti že prej dosegli sporazum, ki bi po mojem mnenju nedvomno bolje ustrezal tako Italiji kot Jugoslaviji oziroma Sloveniji. Tako pa so bile pogajalske prednosti jugoslovanskih odposlancev postavljene ob bok diplomatski spretnosti Italijanov, ki so se zanesli na moč svojih zaveznikov. Vsekakor modro ravnanje s strani Italijanov, ki mu Jugoslavija, ki še ni imela razvejanih diplomatskih izhodišč in odnosov z ostalim svetom, ni mogla parirati. Tako je italijanski realizem (če gledamo poenostavljeno na predpostavkah moči in konfliktne narave mednarodnih odnosov) v prvi fazi, ki je bila operativna za nadaljnji dve, zmagal nad idealiziranjem mednarodnega reda jugoslovanske države. Po vsej verjetnosti bi se Jugoslavija, ko bi imela takrat že daljšo dobo obstoja, obnašala precej podobno, a se je v danih okoliščinah lahko naslonila le na mednarodni red. z zgodovinskega in diplomatskega stališča bi človek skorajda moral seči v roko Italijanom, saj so dosegli precej več, kot pa bi po pravilih igre smeli; hkrati pa so Jugoslovani izgubili precej manj, kot bi v popolnoma realistični sliki morali.

Na podlagi vsega zgoraj napisanega lahko brez pomislekov potrdim prvo hipotezo. Odvile so se tri različne faze reševanja mejnega problema: pariška je bila popolnoma multilateralna, londonska predstavlja prehod k bilateralnosti (čeprav so zahodne velesile še vedno delno vpletene v proces), osimska pa je dvostranska. Dodatno se razlikujejo tudi po naravi pogajalskega procesa, ki je bil v pariški fazi popolnoma baziran na moči velesil, v kasnejših dveh pa so se le-te umaknile in prepustile reševanje razmejitve Italiji in Jugoslaviji. Pariška mirovna konferenca se je odvijala na začetku hladne vojne, ko so se po hitrem postopku začrtale meje med interesnimi sferami ZDA in SZ. Pridobiti čim več ozemlja pod svoj vpliv je

postala prioriteta teh dveh hegemonov, zato so se vsi ostali dogodki in vprašanja podredila temu. Problem jugoslovanske zahodne meje je bil tako predvsem v tem, da se je znašla na napačnem mestu na zemljevidu; interesi Jugoslavije in iskanje pravične rešitve mejnega problema sploh niso bili važni, pomembno je bilo le, da se začrta meja med Vzhodom in Zahodom. Ozračje, v katerem se je podpisoval MOS, je bilo že manj nervozno – hladna vojna se je začela, in to je bilo pač dejstvo, ki so ga sprejeli vsi akterji v mednarodnih odnosih. Zato se je tudi več pozornosti namenilo reševanju tržaškega vprašanja – sedaj so bili tudi zavezniki bolj pripravljeni poslušati Jugoslavijo, ki si je dodatne točke prislužila z izključitvijo iz Informbiroja in tako se je odvijala živahna diplomatska aktivnost, usmerjena v končno rešitev razmejitvenega problema. MOS kljub malim spremembam na kopenski meji v korist Jugoslavije pomeni napredek v načinu pogajanj, ki prehajajo v bilateralno fazo. Ta pa s ev celoti izpolni s pogajanj o OS, ki potekajo v najtoplejšem mednarodnem ozračju, kar se opazi ne le v preambuli OS (ki je v veliki meri afirmacija načel Helsinškega sklepnega akta), ampak tudi v samem duhu OS, ki so namenjeni dokončni rešitvi mejnega spora in nadaljnjemu prijateljskemu soobstoju Italije in Jugoslavije.

Tudi druga hipoteza se izkazala za pravilno. Jugoslovanski argumenti niso dobili prave podpore in zato je problem ostal na dnevnem redu; dodatno se je tam obdržal še zaradi nezadovoljstva italijanske strani, ki je hotela doseči še več. V primeru, da bi zahodne zaveznice upoštevale tako Italijo kot Jugoslavijo (in se ne bi ravno začela hladna vojna) in bi prevzele vlogo mediatorja, bi bil po vsej verjetnosti že v pariški fazi lahko dosežen končni sporazum o meji. Tako pa sta bili potrebni še dve fazi, poleg tega pa je problem meje dobival še nove razsežnosti, ene pozitivne (pospeševanje gospodarskega sodelovanja z namenom doseči prehod na politično sodelovanje), druge ne (problem globalne zaščite jugoslovanske manjšine v Italiji in vprašanje ezulskega premoženja v Jugoslaviji).

Osimska etapa je bila v celoti bilateralna, vendar je prišla prepozno, da bi se lahko karkoli bistvenega še spremenilo in vsi interesi glede meje, ki bi jih stranke še lahko izražale, so bili v bistvu bolj ali manj zadovoljeni v večini že s prvo in deloma z drugo fazo. Pri OS je šlo za formalizacijo meje, za utrditev in razširitev obstoječih gospodarskih povezav in za deklaratorno rešitev manjšinske problematike. Stran, ki je od celotnega načrtovanja odnesla največ, je Italija, pa ne zaradi bilateralne narave OS, ampak zaradi pariške faze, kjer je pridobila na svoji vzhodni meji. Jugoslavija je potegnila kratko. Kljub konstruktivni naravi samega dela pogajalcev, OS niso na meji ničesar spremenili (razen tega, da je sedaj dokončno

potrjena kot veljavna in ne dopušča nobenih interpretacij v stilu demarkacijske linije). Tako je tudi moja tretja hipoteza potrjena.

Tako. S pregledom hipotez zaključujem svoje diplomsko delo na temo, ki bo še nekaj časa burila duhove in ob pisanju naloge mi je postalo jasno, zakaj. Priznati moram, da me je neusmiljenost diplomatskih kupčij nemalo šokirala, saj sem (morda naivno) pričakovala uresničitev več idealističnih premis. Pozabila sem, da so v središču vsakega takega problema ljudje, ki lahko vidijo ali pa ne neko splošno dobro. Vsekakor pa menim, da so se jugoslovanski in slovenski diplomati odlično odrezali in iz naravnost grozne situacije, ko so se morali boriti za nekaj, kar je bilo že njihovega, potegnili največ. Absurdnost rešitve pa prepuščam v presojo zgodovini.

6. LITERATURA

6.1. SEKUNDARNI VIRI

- 1) Anderson, Peter J. (1996) *The Global Politics of Power, Justice and Death*. London: Routledge.
- 2) Benko, Vladimir (1997) *Znanost o mednarodnih odnosih*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- 3) Benko, Vladimir (2000) *Sociologija mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- 4) Bolčič, Milan (1994) Veliki norci ustvarjajo kopico manjših norcev. *Primorski dnevnik*, 9. 10.: 14.
- 5) Boucher, David (1998) *Political Theories of International Relations*. New York: Oxford University Press.
- 6) Calvocoressi, Peter (2001) *World Politics 1945 – 2000 (8. izdaja)*. Essex: Longman.
- 7) Cecovini, Manlio (1994) Sanje o začasnosti, ki je nikoli ni bilo. *Primorski dnevnik*, 9. 10.: 17.
- 8) De Castro, Diego (1994) Upati je, da bo z vstopom Slovenije v EU meja le formalnost. *Primorski dnevnik*, 9. 10.: 19.
- 9) De Castro, Diego (1995) Ko bi Tito ne zasedel Trsta, bi verjetno dosegel več. *Primorski dnevnik*, 1. 5.: 7.
- 10) Dolhar, Erik (2000) *Prelomnost Osimskih sporazumov*. Trst: Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček.
- 11) Duroselle, Jean – Baptiste (1966) *Le conflit de Trieste 1943 – 1954*. Bruselj: Institut de sociologie de l'Universite libre de Bruxelles.
- 12) Earle, John (1994) Demokracija je več kot svoboda govora. *Primorski dnevnik*, 9. 10.: 15.
- 13) Fisher Roger, Ury William in Bruce Patton (1998) *Kako doseči dogovor*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
- 14) Gombač, Boris M. (1996) *Slovenija, Italija: od preziranja do priznanja*. Ljubljana: Debora.
- 15) Gombač, Metka (1997) Znanstvene institucije in njihov delež pri mirovnih pogajanjih. *Glasnik ZRS Koper*, 2(3), 29 – 38.

- 16) Gradišnik Branko, Jože Šušmelj, ur. (1996) *Slovenija, Italija: Bela knjiga o diplomatskih odnosih*. Ljubljana, Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije.
- 17) Gregorič, Milan (2002) *Slovenija v tesnem objemu zahodne sosedne*. Koper: Založba LIPA.
- 18) Gruber, Lloyd (2000) *Ruling the World: Power Politics and the rise of Supranational Institutions*. New Jersey: Princeton University Press.
- 19) Grivčev, Vasil (ur.) (1977) *Osimski sporazumi*. Beograd: Sekretarijat za informacije Skupštine SFRJ.
- 20) Irwin, Zachary T. (1998) United States Policy towards Yugoslavia after the Second World War. V dr. Darko Darovec (odg. ur.) *Acta Histriae VI.*, str. 23 – 44. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije.
- 21) Jazbec, Branko (2000) Osimo pred sukcesijo in po njej. *Razprave in gradivo*, 36/37, 33 – 67.
- 22) Jeri, Janko (1959) Tri faze reševanja tržaškega vprašanja. *Naša sodobnost*, 7 (3/4/5/6), 246 – 255, 347 – 357, 443 – 452, 548 – 563.
- 23) Jeri, Janko (1960) Tržaško vprašanje od aprila 1948 do maja 1952. *Razprave in gradivo*, 1, 39 – 87.
- 24) Jeri, Janko (1961) *Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni: tri faze diplomatskega boja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- 25) Jeri, Janko (1974) Zadnja faza tržaškega vprašanja. *Obala*, 23, 1 – 4.
- 26) Jeri, Janko (1975) Vprašanje naše zahodne meje 1945 – 1954. V Janko Jeri (gl.ur.) *Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni*, 46 - 98. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- 27) Jeri, Janko (1987a) *Diplomatski boj za zahodno mejo 1945 – 47*. Ljubljana: RSS
- 28) Jeri, Janko (1987b) Zahodna meja 1945 – 47. *Teorija in praksa*, 24(1-2), 31- 44.
- 29) Kacin – Wohinz Milica in Pirjevec Jože (2000) *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866 – 2000*. Ljubljana: Nova revija.
- 30) Komac, Miran (1978) Kako se razvijajo sosedski odnosi med Italijo in SFRJ. *Mladina*, 27. 4.: 28 – 30.
- 31) Kosin, Marko (2000) *Diplomacija z Italijo 1991 – 96*. Ljubljana: FDV
- 32) Kušej, Gorazd (1975) O pravnem položaju slovenske narodnostne skupnosti v Republiki Italiji. V Janko Jeri (gl.ur.) *Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni*, 439 – 470. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- 33) Lane, Ann (1998) Britain, Yugoslavia and the onset of the Cold War 1945 – 1947. V dr. Darko Darovec (odg. Ur.) *Acta Histriae VI.*, 71 – 80. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije.
- 34) Marinović, Danilo (1979) *Italijanska stališča o osimskih sporazumih*. Diplomsko delo. Ljubljana: PF.
- 35) Mekina, Igor (1993) Bitka za Osimo. *Mladina*, 16. 3.: 10 – 13.
- 36) Mekina, Igor (1995) Osimski pogajalec. *Mladina*, 28. 2.: 20 – 21.
- 37) Murko, Ivo (1975) Dvajset zasedanj jugoslovansko-italijanskega mešanega odbora. V Janko Jeri (gl.ur.) *Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni*, 337 - 368. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- 38) Murko, Ivo (2004) *Meje in odnosi s sosedami*. Ljubljana: FDV.
- 39) Nemeč, Nataša (1997) Kako je prišlo do podpisa pariške mirovne pogodbe. *Primorski dnevnik*, 14. 9.: 22.
- 40) Pirjevec, Jože (1985) *Tržaški voz*. Trst: založništvo tržaškega tiska, v sodelovanju z ADIT, Ljubljana.
- 41) Pirjevec, Jože (1988) Dolgotrajno reševanje vprašanja o meji. *Naši razgledi*, 29. 7.: 456 – 458.
- 42) Pirjevec, Jože (1994) Slovenci nismo premostili politične razklanosti. *Primorski dnevnik*, 9. 10.: 16.
- 43) Pirjevec, Jože (1997a) Kako se je krojila meja. *Razgledi*, 3. 9.: 7 – 9.
- 44) Pirjevec, Jože (1997b) Med evforijo in stvarnostjo. *Primorski dnevnik*, 16. 2.:10.
- 45) Pirjevec, Jože (1997c) Pariška konferenca in Slovenci v Italiji. *Primorski dnevnik*, 14. 9.: 9.
- 46) Pirjevec, Jože (1997č) Pariška mirovna pogodba. *Glasnik ZRS Koper*, 2(3), 9 – 14.
- 47) Pirjevec, Jože (1997d) Pariška mirovna pogodba: od kompromisa do italijanskega diktata. *Glas*, 11. 9.: 3 – 4.
- 48) Pirjevec, Jože (1998) Pariška mirovna konferenca. V dr. Darko Darovec (odg. ur.) *Acta Histriae VI.*, 7 – 14. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije.
- 49) Poljšak, Tone (1995) Osimo med mitom in stvarnostjo. *Naš koledar*, 184 – 187.
- 50) Poljšak, Tone (1997) *Naša zahodna meja in mirovna pogodba z Italijo*. Ljubljana: Glavni odbor ZZB NOB Slovenije, Komisija za informativno, propagandno in promocijsko dejavnost.
- 51) Prunk, Janko (1998) *Kratka zgodovina Slovenije*. Ljubljana: Založba Grad.

- 52) Renko, Stanislav (1995) Od Londonskega memoranduma do osimskega sporazuma. *Primorski dnevnik*, 13. 11.: 26 – 27.
- 53) Russet Bruce in Starr Harvey (1996) *Svetovna politika*. Ljubljana: FDV
- 54) Simoneta, Biserka (2004) Največji spomenik. *Mladina*, 8. 11.: 48 – 49.
- 55) Sluga, Glenda (1998) Inventing ethnic spaces: 'Free Territory', Sovereignty and the 1947 Peace Treaty. V dr. Darko Darovec (odg. ur.) *Acta Histriae VI.*, 173 – 186. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije.
- 56) SSKJ (1994). SAZU. Ljubljana: DZS.
- 57) Škorjanec, Viljenka (2000) *Tajna pogajanja o sporazumni določitvi meddržavne meje med Jugoslavijo in Italijo*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
- 58) Ury, William (1998) *Od nasprotovanja do sodelovanja*. Ljubljana, Gospodarski vestnik.
- 59) Vodušek Starič, Jerca (1998) Poskus orisa učinkov jugoslovanske politikie na diplomatsko dogajanje v obdobju 1945 – 1947. V dr. Darko Darovec (odg. ur.) *Acta Histriae VI.* 81 – 98. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije.
- 60) *Enciklopedija Slovenije*. Zvezki 2, 3, 6, 7, 8 in 12. Ljubljana: MK.
- 61) Vuga, Lucijan (1985) Osimski sporazumi. *Teorija in praksa*, 22(10), 1268 – 1275.
- 62) Željznov, Dušan (1994a) Težavna pogajanja, ki pa so prinesla dokončne rešitve. *Primorski dnevnik*, 5. 6.: 15.
- 63) Željznov, Dušan (1994b) Osimo je rešil vse probleme, ampak optantom bo treba še kaj plačati. *Republika*, 18. 9.: 12

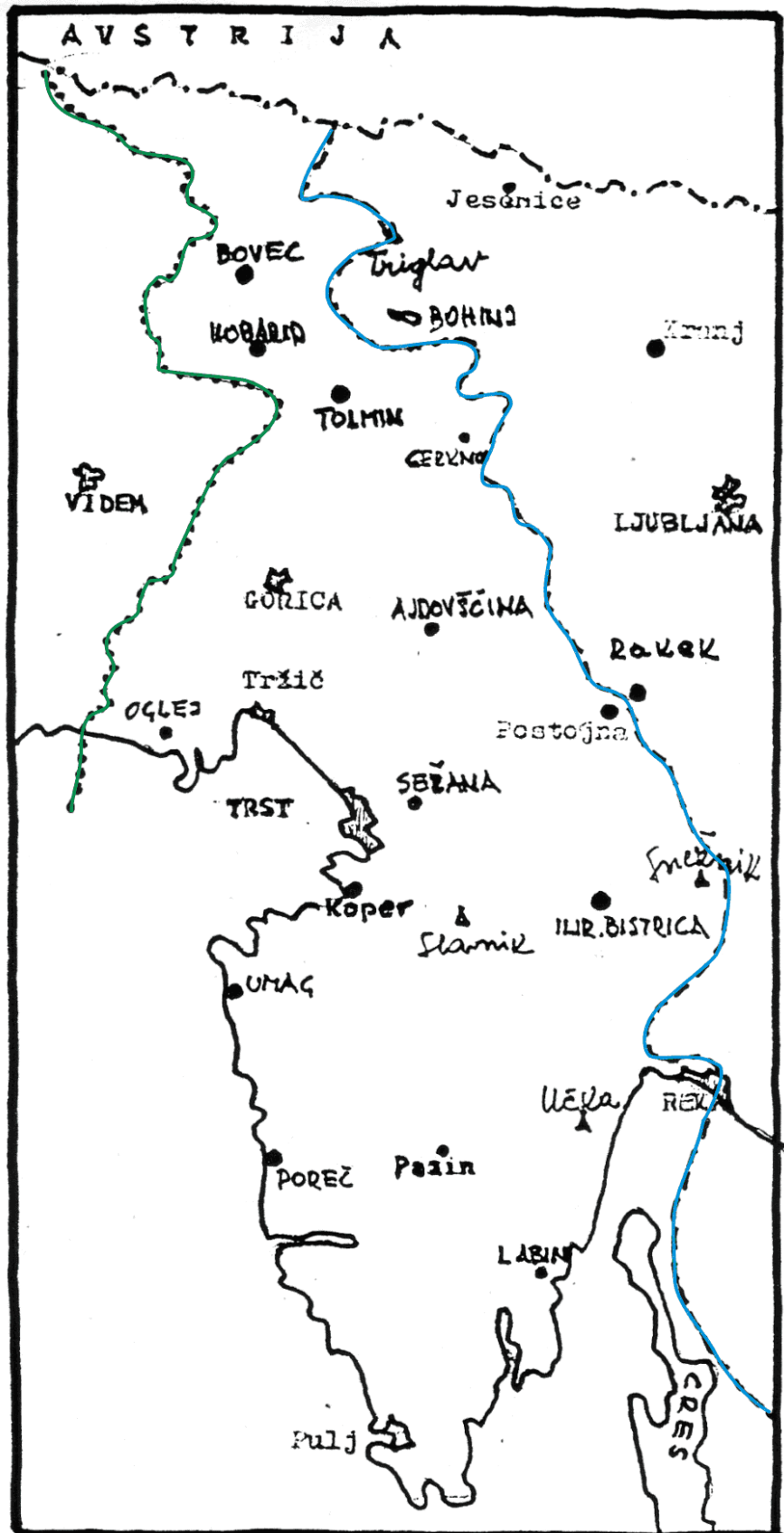
6.2. PRIMARNI VIRI

- A) Treaty of Peace with Italy (Mirovna pogodba z Italijo); Pariz, 10. 2. 1947, vstop v veljavo: 15 september 1947. http://www.istrianet.org/istria/history/ww2/1947_treaty-index.htm (23. 3. 2003)
- B) Memorandum o saglasnosti između vlade Italije, Ujedinjene Kraljevine, Sjedinjenih država i Jugoslavije o slobodnoj teritoriji Trsta; London, 5. 10. 1954. Uradni list SFRJ, 27. 10. 1954.
- C) Pogodba med Socialistično federativno republiko Jugoslavijo in Republiko Italijo, Osimo, 10. 11. 1975, vstop v veljavo 3. 4. 1977. V Gradišnik Branko, Jože Šušmelj, ur. (1996) *Slovenija, Italija: Bela knjiga o diplomatskih odnosih*. Ljubljana, Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije.

Č) Sporazum med Socialistično federativno republiko Jugoslavijo in Republiko Italijo o dokončni ureditvi vseh vzajemnih obveznosti, ki izvirajo iz 4. člena pogodbe, podpisane v Osimu, 10. 11. 1975; Rim, 18. 2. 1983. V Gradišnik Branko, Jože Šušmelj, ur. (1996) *Slovenija, Italija: Bela knjiga o diplomatskih odnosih*. Ljubljana, Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije.

Priloga A: Rapalska meja

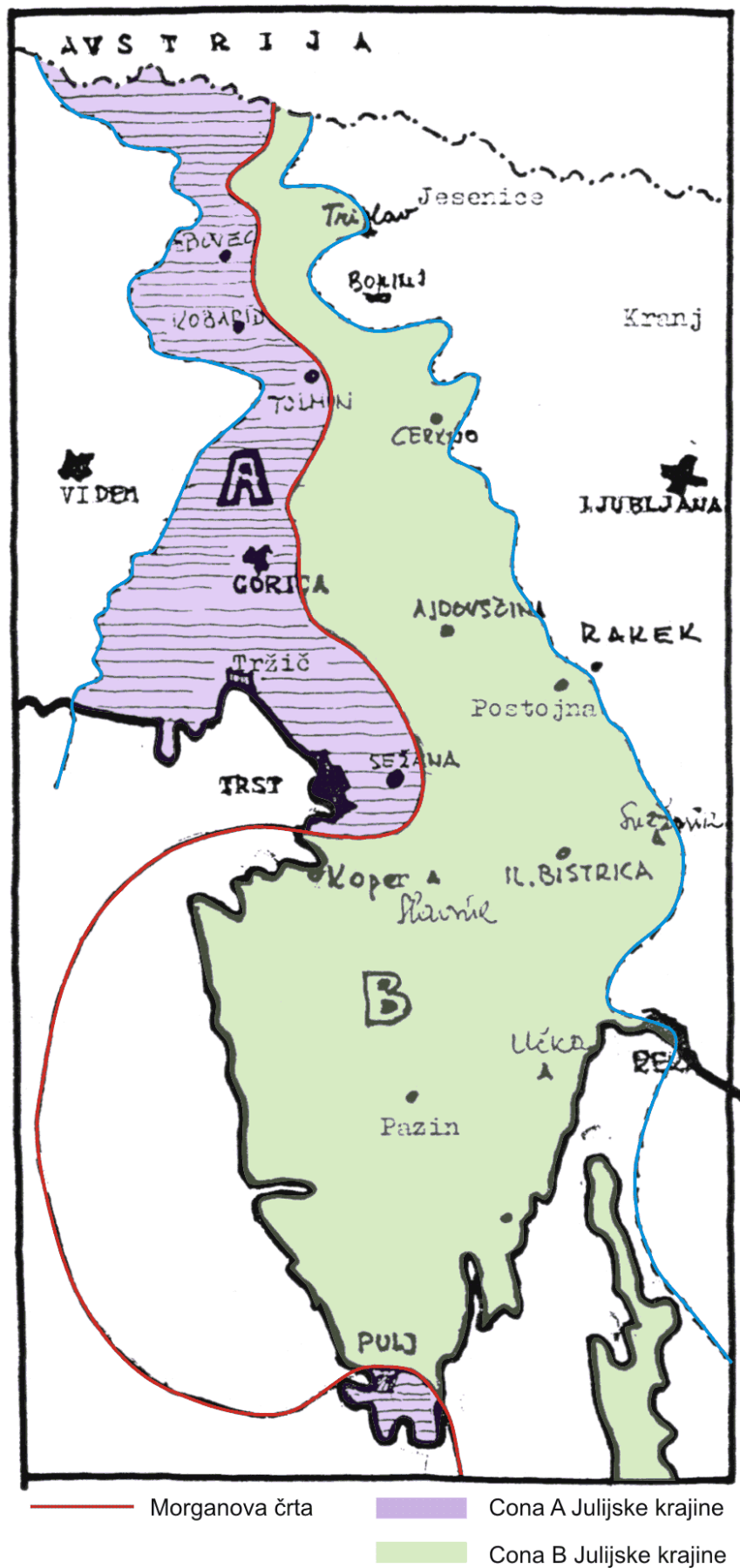
(Poljšak, 1997: 8)

- avstrijsko - italijanska meja do leta 1915
- rapalska meja določena leta 1920

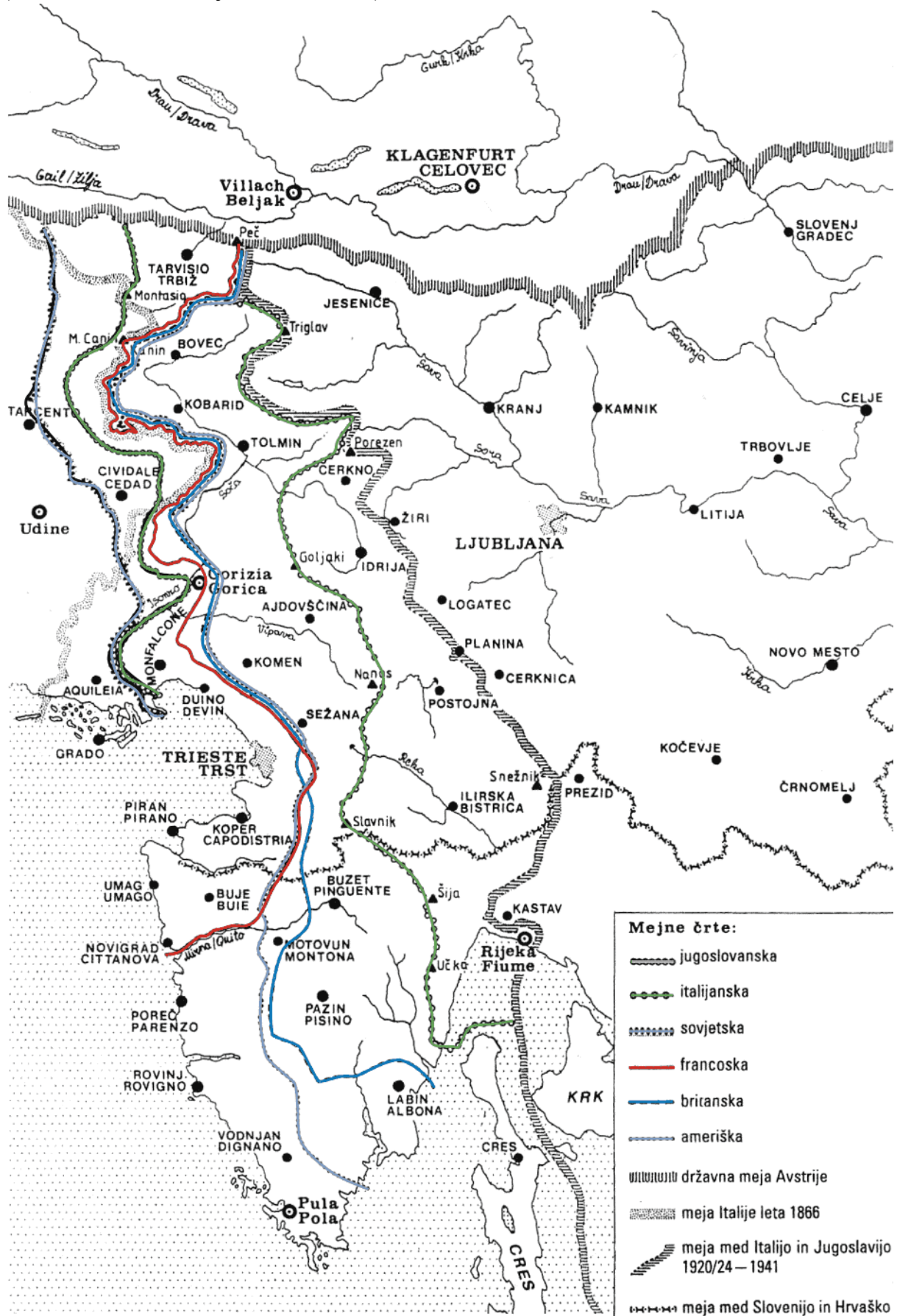
Priloga B: Morganova črta

(Poljšak, 1997: 16)

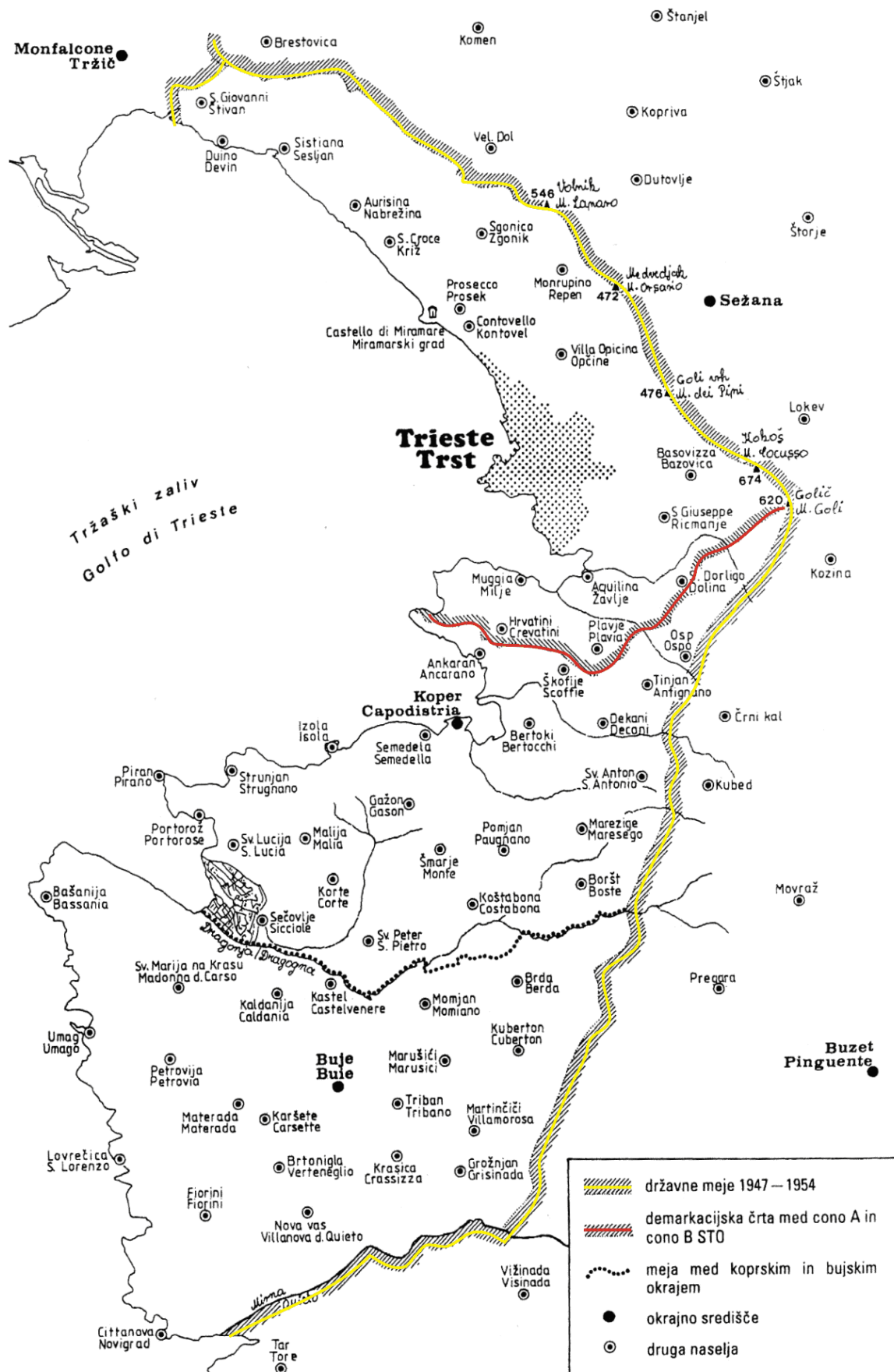
Priloga C: Predlogi razmejitvene komisije

(Kacin - Wohinz in Pirjevec, 2000: 118)

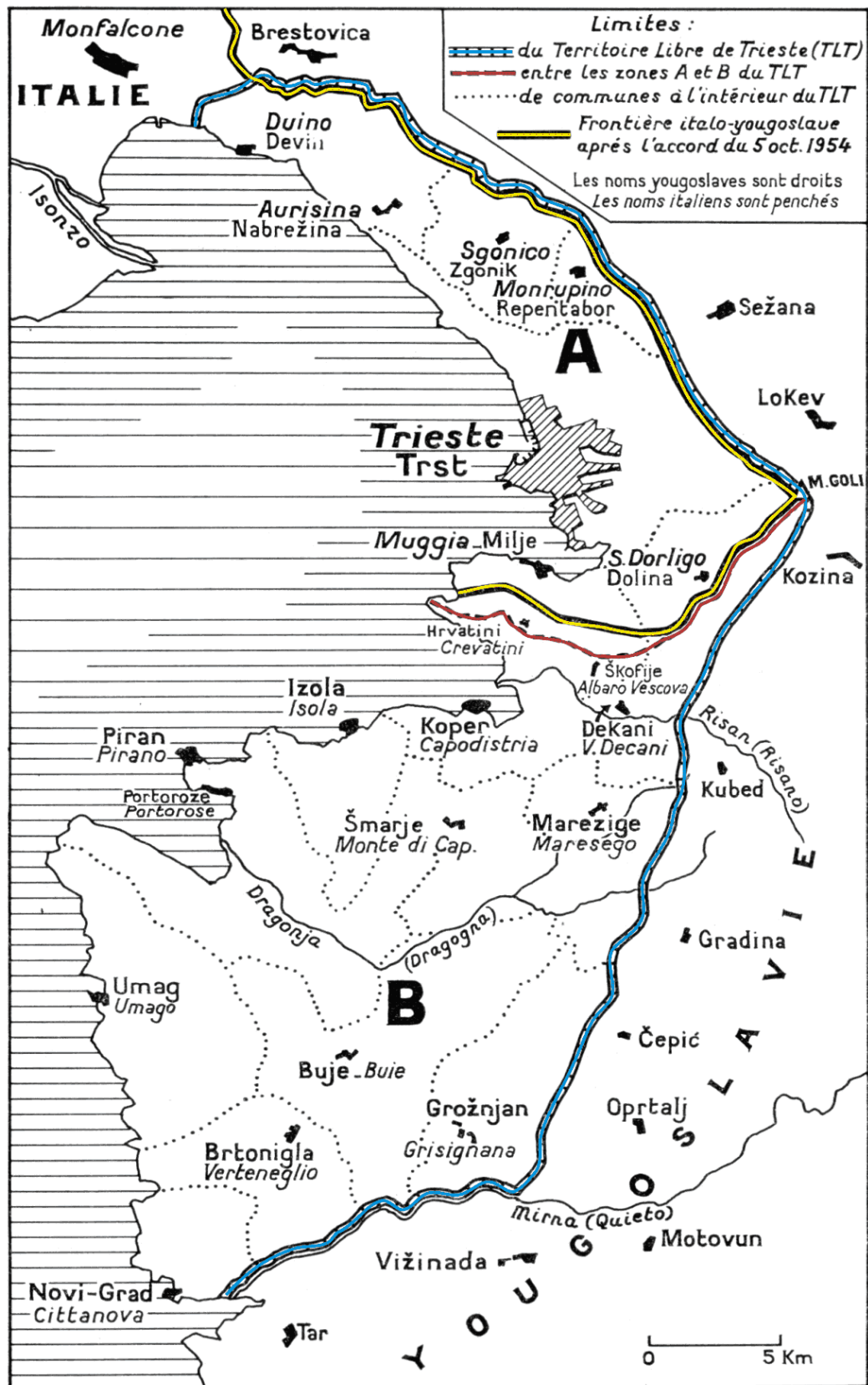
Priloga Č: STO

(Kacin - Wohinz in Pirjevec, 2000: 126)

Priloga D: Razmejitev po MOS

(Duroselle, 1966: priloga 3)

Priloga E: Osimski sporazumi

(Kacin - Wohinz in Pirjevec, 2000: 14 - 15)

